

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ |

**Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΗΜΕΡΗΣΙΟ ΤΥΠΟ : ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ
ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ *ΑΜΑΛΘΕΙΑ* (1907–1922)**

Λυδία Τσίτσικα- Καραγιάννη

Επιβλέπων: κ. Νίκος Ανδρικός
Επίκουρος Καθηγητής

Άρτα, Μάϊος 2025

THE MUSICAL LIFE OF SMYRNA THROUGH THE GREEK DAILY
PRESS: AN INDEXING OF THE NEWSPAPER AMALTHEIA (1907–1922)

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή
Τόπος, Ημερομηνία

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπων καθηγητής
Όνομα Επίθετο,

2. Μέλος επιτροπής
Όνομα Επίθετο,

3. Μέλος επιτροπής
Όνομα Επίθετο,

© Επίθετο, Όνομα, έτος.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Τσίτσικα-Καραγιάννη Αυδία

Υπογραφή

Ευχαριστίες

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (πρώην Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής του ΤΕΙ Ηπείρου), υπό την επίβλεψη του κ. Νίκου Ανδρικού.

Θα ήθελα να εκφράσω τις βαθύτατες ευχαριστίες μου, πρωτίστως προς τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Νίκο Ανδρικό, για την αδιάλειπτη καθοδήγηση, την έμπρακτη στήριξη και την αμεσότητά του σε όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας. Η συμβολή του υπήρξε καθοριστική και η βοήθειά του ανεκτίμητη.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω θερμά τις καθηγήτριες και τους καθηγητές που με ενέπνευσαν και με στήριξαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου, καθώς και τις συμφοιτήτριές μου και τους συμφοιτητές μου για την πολύτιμη συνεργασία και ανταλλαγή ιδεών όλα αυτά τα χρόνια. Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να προσθέσω πως η ολοκλήρωση αυτής της πτυχιακής δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τη στήριξη των δικών μου ανθρώπων, καθένας από τους οποίους είχε τον δικό του μοναδικό και ανεκτίμητο ρόλο σε όλο αυτό το διάστημα.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει τη μουσική ζωή της Σμύρνης κατά την περίοδο 1907–1922, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα από τα δημοσιεύματα της σμυρναϊκής εφημερίδας *Αμάλθεια*. Η Σμύρνη, ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά και πολιτιστικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, αναπτύσσει μια πλούσια και δυναμική πολιτιστική ζωή, ως αποτέλεσμα της οικονομικής της ευημερίας και της πολυπολιτισμικής της σύνθεσης.

Μέσα από την αποδελτίωση όλων των διαθέσιμων φύλλων της εφημερίδας για την περίοδο 1907–1922, εντοπίζονται και παρουσιάζονται όλα τα δημοσιεύματα που σχετίζονται με τη μουσική ζωή της Σμύρνης, σε όλες τις κοινωνικές και καλλιτεχνικές της εκφάνσεις. Παράλληλα σχολιάζονται βασικές εξελίξεις τόσο στην μουσική, όσο και σε άλλες παραστατικές τέχνες που συνδέονται με αυτή. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε μουσικές λέσχες και θεατρική ζωή, πολιτιστικούς συλλόγους, εκπαιδευτικά ιδρύματα, εκκλησιαστική μουσική, καθώς και στις κοινωνικές σχέσεις της ελληνικής κοινότητας της Σμύρνης με έναυσμα τη μουσική δραστηριότητα της.

Η *Αμάλθεια*, μία από τις σημαντικότερες εφημερίδες της εποχής, προσφέρει πολύτιμο υλικό για την κατανόηση της πολιτιστικής φυσιογνωμίας της πόλης. Η ανάλυση του περιεχομένου της, σε συνάρτηση με την ιστορική συγκυρία και τον ιδεολογικό της προσανατολισμό, συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας πιο σύνθετης εικόνας για τον ρόλο της μουσικής στον δημόσιο λόγο και την πολιτιστική ταυτότητα του ελληνισμού της Σμύρνης.

Λέξεις-κλειδιά: Σμύρνη, Αμάλθεια, εφημερίδα, μουσική και τύπος

Abstract

The present thesis examines the musical life of Smyrna during the period 1907–1922, as it is reflected through the publications of the Smyrnaic newspaper *Amaltheia*. Smyrna, one of the most important economic and cultural centers of the Ottoman Empire in the late 19th and early 20th century, develops a rich and dynamic cultural life as a result of its economic prosperity and its multicultural composition

Through the indexing of all available issues of the newspaper for the period 1907–1922, all publications related to the musical life of Smyrna music are identified and presented, in all its social and artistic aspects. At the same time, key developments are commented upon both in music and in other performing arts connected to it. Special emphasis is given to music clubs and theatrical life, cultural associations, educational institutions, ecclesiastical music, as well as the social relations of the Greek community of Smyrna prompted by its musical activity. *Amaltheia*, one of the most important newspapers of the time, offers valuable material for the understanding of the city's cultural physiognomy. The analysis of its content, in connection with the historical context and its ideological orientation, contributes to shaping a more complex image of the role of music in the public discourse and the cultural identity of Hellenism in Smyrna.

Keywords: Smyrna, *Amaltheia*, newspaper, music and the press

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες.....	6
Abstract	8
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	9
Κατάλογος Πινάκων.....	10
Εισαγωγή.....	11
Μεθοδολογία της Έρευνας.....	13
Πίνακας 1. Αριθμητικά δεδομένα αποδελτίωσης.....	13
1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	17
1.1. Η Σμύρνη: Γρήγορη αναδρομή, από το «μαργαριτάρι της Ασίας» στην καταστροφή του 1922	17
1.2. Η Σμύρνη στο πλαίσιο των οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.....	18
1.3. Το τέλος του ευρύτερου 19ου αιώνα.....	19
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - Ο ΤΥΠΟΣ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ.....	23
2.1. Η αρχή του Τύπου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.....	23
2.2. Ο ρόλος του Ελληνικού Τύπου στην Σμύρνη.....	24
2.3. Η εφημερίδα <i>Αμάθεια</i>	25
2.4. Η λογοκρισία του τύπου της Σμύρνης.....	27
3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ.....	29
3.1. Οι Έλληνες της Σμύρνης : Παρουσία και επιρροή.....	29
3.2. Η θέση των Ελλήνων στον πληθυσμό της Σμύρνης και η πολιτική των απογραφών	30
Πίνακας 2. Πληθυσμός Σμύρνης.....	32
3.3. Η εκπαίδευση στη Σμύρνη	32
3.4. Η θρησκευτική ζωή και η σημασία της κοινότητας στη Σμύρνη.....	35
3.5. Μεταρρυθμίσεις και εξέλιξη στην εκκλησιαστική μουσική	35
3.6. Η Σμύρνη ως παράδειγμα ανανέωσης της εκκλησιαστικής μουσικής.....	37
3.7. Λέσχες και αστική κοινωνική ζωή	38
4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ	40
4.1. Συλλογική πολιτιστική ζωή στη Σμύρνη: Μουσικοί και φιλοδραματικοί σύλλογοι	40
4.2. Το θέατρο στην Σμύρνη- Σημαντικά θέατρα.....	42
4.3. Κύρια σημεία της ιστορικής εξέλιξης του ελληνικού θεάτρου της Σμύρνης (1846-1922).....	44
4.4. Η θεατρική ζωή της Σμύρνης ως καθρέφτης της κοινωνίας και του πολιτισμού..	45
4.5. Η γλώσσα και ο πολιτισμός στη θεατρική ζωή της Σμύρνης.....	46
4.6. Η απουσία τουρκικής θεατρικής δραστηριότητας	47
4.7. Η μουσική ζωή της Σμύρνης: Πολυφωνία, πολυπολιτισμικότητα και αστική καλλιτεχνική έκφραση (τέλη 19ου – αρχές 20ού αιώνα).	48
5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ ΑΜΑΛΘΕΙΑΣ ΑΠΟ 1907-1922	52
5.1. ΕΤΟΣ 1907	52
5.1.1. ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1907	52
5.1.2. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1907	57
5.1.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1907.....	58
5.2. ΕΤΟΣ 1908.....	60
5.2.1. 1908 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ.....	60

5.2.2. 1908 ΙΟΥΛΙΟΣ- ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ.....	64
5.2.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1908.....	69
5.3. ΕΤΟΣ 1909.....	70
5.3.1. 1909 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ.....	70
5.3.2. 1909 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ.....	73
5.3.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1909.....	78
5.4. ΕΤΟΣ 1910.....	80
5.4.1. 1910 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ.....	80
5.4.2. 1910 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ.....	85
5.4.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1910.....	86
5.5. ΕΤΟΣ 1911.....	87
5.5.1. 1911 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ.....	87
5.5.2. 1911 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ.....	91
5.5.3 ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1911.....	96
5.6. ΕΤΟΣ 1912.....	98
5.6.1. 1912 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ.....	98
5.6.2. 1912 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ.....	101
5.6.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1912.....	103
5.7. ΕΤΟΣ 1913.....	104
5.7.1. 1913 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ.....	104
5.7.2. 1913 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ.....	110
5.7.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1913.....	114
5.8 ΕΤΟΣ 1922.....	116
5.8.1. 1922 ΜΑΡΤΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	116
5.8.2. ΣΥΝΟΨΗ έτους 1922	121
6. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	123
6.1. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗΣ	123
6.2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	128
Βιβλιογραφία Ελληνική	130
Βιβλιογραφία Αγγλική.....	131
Πηγές αποδελτίωσης	132

Κατάλογος Πινάκων

1. Πίνακας 1. Αριθμητικά δεδομένα αποδελτίωσης.....	9
2. Πίνακας Πληθυσμού Σμύρνης.....	23

Εισαγωγή

Η Σμύρνη των αρχών του 20ού αιώνα υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα πολυπολιτισμικά αστικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με ιδιαίτερα ανεπτυγμένη πολιτιστική και μουσική ζωή. Η ελληνική κοινότητα της πόλης διατηρούσε έντονη πολιτισμική παρουσία, την οποία καλλιεργούσε και προέβαλλε μέσα από ένα πλήθος δραστηριοτήτων και θεσμών, μεταξύ των οποίων και ο έντυπος λόγος. Στο πλαίσιο αυτό, καθοριστικό ρόλο διαδραμάτιζε η σμυρναϊκή εφημερίδα *Αμάλθεια*, η οποία αντανάκλασε κυρίως τις αντιλήψεις της μορφωμένης και εύπορης ελληνικής κοινότητας της Σμύρνης και λειτούργησε ως σημαντικός φορέας διάδοσης των μουσικών, καλλιτεχνικών και πολιτισμικών εξελίξεων της πόλης. Μέσα από τις στήλες της μπορούμε να παρακολουθήσουμε όχι μόνο την καλλιτεχνική κίνηση, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική κοινωνία αντιλαμβανόταν τη μουσική, τις πολιτισμικές προτιμήσεις και τις κοινωνικές και πολιτικές σημασίες που της απέδιδε.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αποτελεί προϊόν πρωτογενούς έρευνας με αντικείμενο τη μουσική ζωή της Σμύρνης κατά την περίοδο 1907–1922, όπως αυτή αποτυπώθηκε στις σελίδες της ελληνόγλωσσης εφημερίδας *Αμάλθεια*. Στόχος της μελέτης είναι η διερεύνηση της θέσης και του ρόλου της μουσικής στην κοινωνική, πολιτισμική και ψυχαγωγική καθημερινότητα της ελληνικής κοινότητας της Σμύρνης, καθώς και τη σημασία που προσέδιδε η ίδια η εφημερίδα στη μουσική ως πεδίο κοινωνικής συναναστροφής, πολιτισμικής ταυτότητας και ιδεολογικής διαμόρφωσης.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της Σμύρνης, με έμφαση στον ρόλο και τη δραστηριότητα της ελληνικής κοινότητας. Εξετάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής της πόλης, μέσα από τα οποία αναδεικνύεται όχι μόνο η πολιτισμική ταυτότητα της κοινότητας, αλλά και το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται και νοηματοδοτούνται οι μουσικές δραστηριότητες της εποχής. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας παρατίθενται και αναλύονται οι αναφορές σε μουσικές δραστηριότητες όπως αποτυπώθηκαν στις σελίδες της *Αμάλθειας*, ταξινομημένες και σχολιασμένες με βάση το περιεχόμενο, το είδος της μουσικής, τον τόπο και τη συχνότητα εμφάνισης, τα πρόσωπα που συμμετείχαν ή ξεχώριζαν, καθώς και το πολιτιστικό τους πλαίσιο. Μέσω αυτής της αποδελτίωσης επιχειρείται η ανασύνθεση της εικόνας της μουσικής ζωής όχι μόνο ως μέσου ψυχαγωγίας, αλλά και ως μηχανισμού πολιτισμικής έκφρασης, κοινωνικής οργάνωσης και εθνοτικής ταυτότητας της ελληνικής κοινότητας της Σμύρνης στις αρχές του 20ού αιώνα.

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να συμβάλει στη μελέτη της πολιτισμικής ιστορίας του μικρασιατικού ελληνισμού, προσεγγίζοντας συστηματικά όλες τις μουσικές αναφορές της εφημερίδας Αμάλθεια για το διάστημα 1907–1922. Το εύρος και η συστηματικότητα της προσέγγισης προσδίδουν στο εγχείρημα χαρακτήρα πρωτοτυπίας.

Μεθοδολογία της Έρευνας

Η παρούσα εργασία βασίζεται στην συστηματική αποδελτίωση της σμυρναϊκής εφημερίδας της Σμύρνης *Αμάλθεια*. Η εφημερίδα κυκλοφόρησε από τα τέλη του 19ου αιώνα έως το 1922 στην Σμύρνη. Επιλέχθηκε αφενός λόγω του όγκου και της συνέχειας των τευχών της σε σχέση με άλλες τοπικές εφημερίδες της περιόδου, και αφετέρου λόγω του χαρακτήρα της ως δημοσιογραφικού οργάνου που απευθυνόταν πρωτίστως στη μορφωμένη και ευκατάστατη ελληνική κοινωνική τάξη της πόλης, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Η αποδελτίωση καλύπτει την περίοδο από τον Απρίλιο του 1907 έως τον Αύγουστο του 1922 και βασίζεται στο ψηφιοποιημένο υλικό που διατίθεται μέσω του Ψηφιακού Αποθετηρίου της Βουλής των Ελλήνων (Ψηφιακή Βιβλιοθήκη _ Εφημερίδες και Περιοδικά _ **Αρχεία Μικροφίλμ.**¹).

Η έρευνα στο αρχειακό υλικό προχώρησε σταδιακά, ακολουθώντας τη χρονολογική σειρά των ψηφιακών αρχείων, τα οποία είναι οργανωμένα ανά εξάμηνο. Συνολικά εξετάστηκαν 15 εξάμηνα, κατά τα οποία μελετήθηκαν 7.687 σελίδες της εφημερίδας και εντοπίστηκαν 1.014 άρθρα με άμεσες ή έμμεσες αναφορές στη μουσική ζωή της Σμύρνης. Τα αναλυτικά δεδομένα παρουσιάζονται στον Πίνακα Ι, όπου καταγράφονται ο όγκος του υλικού και ο αριθμός των σχετικών άρθρων ανά χρονική περίοδο.

Πίνακας 1. Αριθμητικά δεδομένα αποδελτίωσης

ΕΤΟΣ	ΑΠΟ	ΕΩΣ	ΣΕΛΙΔΕΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ	ΕΝΤΟΠΙΣΜΕΝΑ ΑΡΘΡΑ
1907	ΑΠΡΙΛΙΟ	ΑΥΓΟΥΣΤΟ	498	134
1907	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ	401	32
1908	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ	ΙΟΥΝΙΟ	493	125
1908	ΙΟΥΛΙΟ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ	558	44
1909	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ	ΙΟΥΝΙΟ	464	39
1909	ΙΟΥΛΙΟ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ	624	86
1910	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ	ΙΟΥΝΙΟ	525	53
1910	ΙΟΥΛΙΟ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ	391	28
1911	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ	ΙΟΥΝΙΟ	562	52
1911	ΙΟΥΛΙΟ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ	666	78

¹. <https://library.parliament.gr/Ψηφιακή-Βιβλιοθήκη/Εφημερίδες-και-Περιοδικά>,
https://library.parliament.gr/Portals/6/doc/microfilms_2024_03.pdf

1912	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ	ΙΟΥΝΙΟ	575	58
1912	ΙΟΥΛΙΟ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ	547	24
1913	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ	ΙΟΥΝΙΟ	554	83
1913	ΙΟΥΛΙΟ	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ	547	128
1922	ΜΑΡΤΙΟ	ΑΥΓΟΥΣΤΟ	282	50
ΣΥΝΟΛΟ			7687	1014

Για την παρούσα εργασία θεωρήθηκε σημαντικό να καταγραφούν όλα τα δημοσιεύματα που περιείχαν οποιασδήποτε μορφής αναφορά στη μουσική, ανεξαρτήτως μεγέθους, είδους ή σημασίας του γεγονότος. Περιλήφθηκαν τόσο ειδικά άρθρα αφιερωμένα σε μουσικές δραστηριότητες όσο και σύντομες μνείες στο πλαίσιο άλλων θεματικών (πολιτικά ρεπορτάζ, κοινωνικές ειδήσεις, αγγελίες, κηδείες). Η προσέγγιση αυτή κατέστησε αναγκαία την ανάγνωση και μελέτη ολόκληρης της ύλης της εφημερίδας για την υπό εξέταση περίοδο, προκειμένου να εντοπιστούν ακόμη και οι πιο σύντομες ή έμμεσες μουσικές αναφορές.

Τα σχετικά άρθρα επισημάνθηκαν στις σελίδες και ακολούθως αποθηκεύτηκαν σε μορφή PDF για την ευχερέστερη διαχείριση και αρχειοθέτησή τους. Άρθρα που επιλέχθηκαν και δεν παρείχαν αποκλειστικές μουσικές πληροφορίες για την Σμύρνη ή ήταν δυσανάγνωστα, αποκλείστηκαν από την ανάλυση (135 περίπου). Η διαδικασία αποδελτίωσης αποδείχθηκε ιδιαίτερα χρονοβόρα, καθώς η συστηματική μελέτη κάθε μηνιαίας ενότητας της εφημερίδας, απαιτεί, κατά μέσο όρο, τουλάχιστον τρεις ώρες. Κατά το αρχικό στάδιο, ο ρυθμός ήταν ακόμη βραδύτερος, λόγω της ανάγκης εξοικείωσης με τη γλώσσα, τη δομή των τευχών και τη γενικότερη αρχειακή συνθήκη. Αξιοσημείωτες ήταν οι τεχνικές δυσκολίες κατά την ανάγνωση, καθώς πολλά φύλλα ήταν δυσανάγνωστα και θολά. Επιπλέον, οι σελίδες είχαν μεγάλο μέγεθος και ήταν χωρισμένες σε πολλές στήλες, χωρίς πάντα να υπάρχει μια ξεκάθαρη σειρά. Συχνά, φτάνοντας στο τέλος μιας στήλης, χρειαζόταν να αναζητήσεις πού συνεχίζεται το άρθρο, που μπορεί να βρισκόταν σε οποιοδήποτε ύψος της στήλης που ακολουθούσε. Αυτό απαιτούσε συνεχή κύλιση και μεγάλη προσοχή, καθιστώντας τη διαδικασία αρκετά χρονοβόρα.

Τα άρθρα ταξινομήθηκαν σύμφωνα με την εξαμηνιαία διάρθρωση των πρωτοτύπων αρχείων, με εξαίρεση τα έτη 1907 και 1922, τα οποία παρουσίαζαν διαφορετική κατανομή. Για κάθε εξάμηνο δημιουργήθηκε ξεχωριστός ψηφιακός φάκελος, γεγονός που διευκόλυνε την περαιτέρω ανάλυση και επεξεργασία του υλικού.

Τα επιλεγμένα άρθρα κατηγοριοποιήθηκαν θεματικά, βάσει του είδους της μουσικής

δραστηριότητας και της μορφής της μουσικής. Οι βασικές θεματικές ενότητες περιλαμβάνουν:

- Παραστάσεις μουσικών θιάσων (όπερα, οπερέτα, κωμειδύλιο, μελόδραμα)
- Συναυλίες (ευεργετικές-φιλανθρωπικές, μεμονωμένων καλλιτεχνών, μουσικών σχημάτων και ορχηστρών)
- Σχολικές εκδηλώσεις
- Δραστηριότητες στρατιωτικών μουσικών συνόλων και φιλαρμονικών
- Εκδηλώσεις συλλόγων
- Εκκλησιαστική μουσική δραστηριότητα και βυζαντινή μουσική
- Μεμονωμένες ειδήσεις που δεν εντάσσονται σε κάποια από τις προαναφερθείσες κατηγορίες
- Σχόλια της εφημερίδας (κυρίως μέσω της στήλης "Σμυρναϊκή Ηχώ")

Οι θεματικές ποικίλουν βασιζόμενες στα ευρήματα. Η παρουσίαση των ευρημάτων οργανώνεται χρονολογικά, ξεκινώντας από το πρώτο εξάμηνο του 1907. Κάθε χρονική ενότητα ανοίγει με σύντομη περιγραφή των παρατηρήσεων, ακολουθούμενη από αναλυτική θεματική παρουσίαση των άρθρων. Η παράθεση γίνεται με σειρά προτεραιότητας, ξεκινώντας από τις θεματικές με τις περισσότερες αναφορές, και καταλήγοντας στις λιγότερο συχνές ή μεμονωμένες περιπτώσεις. Σε κάθε θεματική -εφόσον υπάρχει- πρώτα μπαίνουν τα άρθρα με τις περισσότερες δημοσιεύσεις και έπειτα τα υπόλοιπα. Αυτά που η θεματολογία τους είναι μοναδική μπαίνουν σε τυχαία σειρά στο τέλος. Στις παραπομπές ενδέχεται να μην καταγράφονται ορισμένα σύντομα άρθρα ή επαναλαμβανόμενες αναφορές στο ίδιο γεγονός, όταν το περιεχόμενό τους δεν προσέθετε νέα πληροφορία. Επιπλέον όλα τα ονόματα (καλλιτεχνών, συνθετών, μελοδραμάτων κα.), έχουν καταγραφεί ακριβώς όπως αναφέρονται στην εφημερίδα.

Στο τέλος της παρουσίασης κάθε έτους, παρατίθεται συνοπτική ανασκόπηση των σημαντικότερων γεγονότων της χρονιάς σε σχέση με τη μουσική δραστηριότητα. Επιπλέον, στο τελικό μέρος της εργασίας, επιχειρείται μια συνολική αποτίμηση των ευρημάτων της περιόδου 1907–1922, με στόχο την ανάδειξη των βασικών τάσεων και ιδιαιτεροτήτων της μουσικής ζωής στη Σμύρνη, όπως αυτή αποτυπώθηκε στις σελίδες της Αμάλθειας.

Επιπλέον πρόσθετοι περιορισμοί σχετίζονται με την αποσπασματικότητα του διαθέσιμου υλικού. Ειδικότερα, από την ηλεκτρονική συλλογή της Βιβλιοθήκης της Βουλής απουσιάζουν

τα τεύχη των ετών 1900–1906 και 1914–1921, καθώς και μεμονωμένοι μήνες από άλλες χρονιές. Η έλλειψη αυτή εντάσσεται στα γενικότερα προβλήματα της ιστορικής τεκμηρίωσης που συνοδεύουν τη μελέτη της Σμύρνης πριν τη Μικρασιατική Καταστροφή. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Αριστομένης Καλυβιώτης, «Η καταστροφή της Σμύρνης και η βίαιη μετακίνηση του πληθυσμού έπαιξαν τον ρόλο τους, ώστε η έρευνα του θέματος αυτού να συναντά, ανυπέρβλητα πολλές φορές, εμπόδια εξαιτίας της έλλειψης ή της αποσπασματικότητας των ιστορικών πηγών»².

² Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, πρόλογος.

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Η Σμύρνη: Γρήγορη αναδρομή, από το «μαργαριτάρι της Ασίας» στην καταστροφή του 1922

Η περιοχή της Σμύρνης κατοικούνταν από την αρχαιότητα και η πόλη της, είχε μακραίωνη ιστορία. Σύμφωνα με τις υπάρχουσες μαρτυρίες, η πόλη ιδρύθηκε γύρω στο 3000 π.Χ.³ Ο Ηρόδοτος ανέφερε πως οι Ίωνες κατοικούσαν στην ωραιότερη πόλη που είχε γνωρίσει, ενώ διαχρονικά περιηγητές και λογοτέχνες την εξύψωσαν με χαρακτηρισμούς όπως «Μαργαριτάρι της Ασίας» και «Κόσμος της Ανατολής»⁴. Οι αναφορές αυτές, αναδεικνύουν κυρίως την φυσική της ομορφιά.

Κατά την διάρκεια των αιώνων, η περιοχή της Σμύρνης δεν γνώρισε μόνο περιόδους ακμής, αλλά και σκληρές δοκιμασίες. Κατά τον 7ο αιώνα, η πόλη βρέθηκε υπό την κυριαρχία των Λυδών και αργότερα των Περσών, προτού καταληφθεί από τον Μέγα Αλέξανδρο. Στη συνέχεια, εντάχθηκε στη Ρωμαϊκή και κατόπιν στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Κατά τον Μεσαίωνα υπέστη επανειλημμένες επιδρομές από Άραβες και Σελτζούκους. Το 1402 καταλήφθηκε και καταστράφηκε από τις δυνάμεις του Ταμερλάνου, στο πλαίσιο της εκστρατείας του κατά των Οθωμανών. Η ένταξή της στην Οθωμανική Αυτοκρατορία πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 15ου αιώνα και έκτοτε παρέμεινε υπό οθωμανική διοίκηση για σχεδόν πέντε αιώνες.⁵

Από το 16ο αιώνα τίθενται οι βάσεις για την μετέπειτα ανάπτυξή της και γίνεται τόπος εγκατάστασης και δραστηριοποίησης Τούρκων, Ελλήνων, Αρμενίων και Δυτικοευρωπαίων.

Χάρη στην προνομιούχο γεωγραφική της θέση και το λιμάνι της⁶, η Σμύρνη αναδείχθηκε σε ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά, πολιτιστικά, πνευματικά και οικονομικά κέντρα της Ανατολικής Μεσογείου κατά τον 19ο αιώνα και είναι η τελευταία περίοδος άνθισης του ελληνικού στοιχείου της «ανάμεσα σε δύο καταστροφές». Η πρώτη σημειώνεται λίγο μετά την Επανάσταση του 1821, όταν οι Έλληνες της Σμύρνης υπέστησαν σκληρές διώξεις, αλλά ανέκαμψαν σχετικά σύντομα. Η δεύτερη το 1922, με την καταστροφή της πόλης και τη βίαιη διάλυση της ελληνικής κοινότητας.⁷

³ Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, πρόλογος.

⁴ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1963). *Μνήμη Σμύρνης*, σσ. 10-11.

⁵ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 4.

⁶ Τον 19ο αιώνα γίνεται το δεύτερο λιμάνι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, βλ. Συλλογικό έργο. (2001). *Σμύρνη, η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού*, σ. 79.

⁷ Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, πρόλογος.

1.2. Η Σμύρνη στο πλαίσιο των οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα, η Σμύρνη επωφελήθηκε τόσο από την γεωγραφική της θέση όσο και από τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής. Οι εξωτερικές και εσωτερικές εντάσεις, παρότι έφερναν δυσκολίες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, δημιούργησαν συνθήκες ώστε η Σμύρνη να μετατραπεί σε σημαντικό οικονομικό κέντρο. Η ένταξη της τοπικής οικονομίας στο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα και η ανάπτυξη του εμπορίου, σε συνδυασμό με τις επενδύσεις Βρετανών και Γάλλων στις υποδομές της πόλης της Σμύρνης, ενίσχυσαν την θέση των Ελλήνων και Αρμενίων εμπόρων, βιοτεχνών και τραπεζικών. Την ίδια στιγμή οι εσωτερικές μεταρρυθμίσεις που γίνονταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία προκειμένου να αντεπεξέλθει από τις στρατιωτικές αποτυχίες του προηγούμενου αιώνα και στην προσπάθειά της να εκσυγχρονιστεί, δημιουργούσαν εντάσεις στην συμβίωση των διαφορετικών εθνοτήτων που ζούσαν στην επικράτειά της. Παράλληλα, εντάσεις προέκυψαν και μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων των Οθωμανών.

Ο Μαχμούτ Β΄ ευελπιστούσε στην δημιουργία ενός στρατού δυτικού τύπου και ενός νέου κρατικού μηχανισμού, βασισμένου σε σύγχρονες ευρωπαϊκές εκπαιδευτικές μεθόδους. Πίστευε πως είναι η μόνη οδός για την σωτηρία της Αυτοκρατορίας. Για τον λόγο αυτό, επιδίωκε νέες μορφές εκπαίδευσης με στόχο την καλύτερη κατάρτιση των αξιωματικών του⁸, ώστε να επιβάλλει αποτελεσματικά τον έλεγχο του σε ολόκληρη την Αυτοκρατορία. Ωστόσο η καθιέρωση των μεταρρυθμίσεων καθυστέρησε λόγω της οικονομικής αδυναμίας του κράτους. Το υψηλό τους κόστος, σε συνδυασμό με τα γενικότερα οικονομικά προβλήματα, οδήγησαν τελικά στην αύξηση της φορολογίας με καταστροφικά αποτελέσματα στην εφαρμογή της.

Οι Έλληνες της Σμύρνης δεν επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό, τόσο στο οικονομικό όσο και στο κοινωνικό τους πλαίσιο.⁹ Είχαν την υποστήριξη των Ευρωπαίων οι οποίοι είχαν εισχωρήσει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είτε μέσω οικονομικών συμφωνιών είτε με την υπογραφή συνθηκών -αποτέλεσμα προηγούμενων πολέμων- και επιδίωκαν να ενισχύσουν την

⁸ «Οι προσπάθειες εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης καταλήγουν στην ίδρυση σημαντικών ιδρυμάτων, που υλοποιούν το πνέυμα του Τανζιμάτ, αφού είναι ανοιχτά σε σπουδαστές όλων των εθνοτήτων. Αναμεσά τους το περίφημο Λύκειο του Γαλατασαράι (1867), στο οποίο η διδασκαλία γινόταν στα γαλλικά, και η Σχολή Δημόσιας Διοίκησης, όπου εκπαιδεύονταν τα στελέχη της κρατικής γραφειοκρατείας.» Βλ. σχετικά: Γιαννακόπουλος, Γ. Α. (2021). *Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως (1861-1922): Η ελληνική παιδεία και η επιστήμη ως εθνική πολιτική στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, σ. 24.

⁹ Πολλοί Έλληνες είχαν ήδη αποκτήσει χάρη στο σύστημα των *μπερατιών*, ξένη υπηκοότητα και προστασία, βλ σχετικά. Zürcher, E. J. (2004). *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σ. 55.

επιρροή τους στην Αυτοκρατορία, υποστηρίζοντας προστατευμένες κοινότητες. Παράλληλα, πίεζαν για την ισότητα μεταξύ μουσουλμανικών και μη μουσουλμανικών ομάδων, κάτι που τελικά έγινε αποδεκτό σε θεωρητικό επίπεδο.¹⁰

Με τις μεταρρυθμίσεις του 19ου αιώνα, εισάγονται νέοι κοσμικοί νόμοι και θεσμοί στην Αυτοκρατορία¹¹, κυρίως ως αποτέλεσμα της πίεσης των ξένων υπηκόων που ζούσαν στην Αυτοκρατορία και τους Οθωμανούς χριστιανούς. Η άνοδος της εμπορικής και αστικής τάξης και οι σχέσεις τους με την Ευρώπη ενίσχυσαν την ανάδειξη νέων κοσμικών ηγετικών ομάδων εντός των κοινοτήτων (*μιλλέτ*), περιορίζοντας τη μέχρι τότε αποκλειστική εξουσία της Εκκλησίας. Οι κοινότητες αυτές (*μιλλέτ*), καταφέρνουν σε κάποιον βαθμό να αναγνωριστούν επίσημα από την οθωμανική διοίκηση, την περίοδο αυτή. Το ίδιο συνέβη και στην ελληνική κοινότητα, που εκτός από τους κληρικούς, εμφανίζονται και λαϊκοί εκπρόσωποι. Η ενεργή παρουσία αυτών των νέων ηγετικών ομάδων στην δημόσια ζωή οδηγεί στην ανάπτυξη εθνικών συνειδήσεων και την ενίσχυση εθνικιστικών κινημάτων, τα οποία βρήκαν στήριξη στις νέες αυτές ηγετικές ομάδες.¹²

Το Συνταγματικό καθεστώς καταργήθηκε στις 14 Φεβρουαρίου 1878, μέσα σε ένα κλίμα έντασης στα Βαλκάνια και με τη Ρωσία να απειλεί την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ συνέχισε να κυβερνά ως απόλυτος μονάρχης για τα επόμενα τριάντα χρόνια. Παρ' όλα αυτά, οι μεταρρυθμίσεις απέδωσαν –και μάλιστα μόνο– κατά την περίοδο της διακυβέρνησής του. Αυτό επιτεύχθηκε χάρη στην ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας, τα οποία εξελίχθηκαν εκείνη την εποχή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι πιο σημαντικές εξελίξεις είναι ο τηλεγράφος, η κατασκευή σιδηροδρόμων και τα ατμόπλοια.

1.3. Το τέλος του ευρύτερου 19ου αιώνα

Το 1908, με την Επανάσταση των Νεοτούρκων και την αποκατάσταση του Συντάγματος του 1876, η Σμύρνη (όπως και άλλες μεγάλες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) βίωσε μια σύντομη περίοδο πολιτικής αισιοδοξίας και ελπίδας για ισονομία, μεταξύ των εθνοτικών και θρησκευτικών κοινοτήτων της. Ωστόσο, σύντομα γίνεται φανερό ότι οι διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες είχαν διαφορετικές πολιτικές επιδιώξεις. Αντί να ενωθούν κάτω από μια

¹⁰ Η ίδια, σσ. 53-105. βλ. επίσης Ανδρικός, Ν. (2012). *Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης*, σσ. 38-40.

¹¹ Η διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι τότε, βασιζόταν σε ένα διπλό νομικό σύστημα, το οποίο συνδύαζε τα διατάγματα του Σουλτάνου (*κανούν*), δηλαδή κοσμικούς νόμους ανεξάρτητους από τη θρησκεία, με τον ισλαμικό νόμο (*σαρία*), που αποτελούσε τον θρησκευτικό νόμο του Ισλάμ. Οι μη μουσουλμανικές κοινότητες της Αυτοκρατορίας οργανώνονταν σε *μιλλέτ* (θρησκευτικές κοινότητες) και προσδιορίζονταν κυρίως βάσει του θρησκευματός τους. Βλ. σχετικά: Zürcher, E. J. (2004). *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σ.110-111.

¹² Zürcher, E. J. (2004). *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σσ. 110-111.

κοινή οθωμανική ταυτότητα, πολλές άρχισαν να διεκδικούν το δικό τους ξεχωριστό μέλλον, και έτσι η ιδέα της ενότητας μέσα στην Αυτοκρατορία άρχισε να καταρρέει.¹³ Από το 1913 και εξής, το Κομιτάτο Ένωση και Πρόοδος,¹⁴ κυριαρχεί πολιτικά, επιβάλλοντας έναν αυταρχικό τουρκικό εθνικισμό. Η αρχική ιδέα της «ελευθερίας» σταδιακά μετατράπηκε σε πολιτική εθνοτικής ομογενοποίησης, που στόχευε στον αποκλεισμό ή και την εκδίωξη των μη μουσουλμανικών πληθυσμών, συμπεριλαμβανομένων των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Η Σμύρνη, χάρη στην ιδιαίτερη κοινωνική και πολιτισμική της φυσιογνωμία, παραμένει σε σχετική απόσταση από τις βίαιες ανακατατάξεις των πρώτων χρόνων. Ωστόσο τα πρώτα σημάδια αποσταθεροποίησης, εμφανίστηκαν ήδη από το 1914, μετά τη λήξη των Βαλκανικών Πολέμων.¹⁵

Η περίοδος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου που ακολουθεί, δεν επηρέασε άμεσα την Σμύρνη από στρατιωτικής πλευράς, ωστόσο τα αποτελέσματα του είναι εμφανή στην πόλη. Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Σολομωνίδης: «Η πρώτη δεκαετία προ του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ήτο εποχή μεγάλης ακμής και προόδου της χώρας αυτής, εις όλα τα είδη του βίου και εις τας επιστήμας.....Δυστυχώς ο πρώτος μακροχρόνιος Παγκόσμιος Πόλεμος κατέστρεψεν εις μέγα μέρος όλας τας τότε συνθήκας των άλλων και της επίστημονικής ζωής».¹⁶ Το 1914, με την είσοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων, η Σμύρνη αποκόπτεται από τα ευρωπαϊκά εμπορικά και οικονομικά δίκτυα. Η συνεργασία με τις δυνάμεις της Αντάντ περιορίζεται. Το λιμάνι της υπολείπεται και η πόλη φτωχοποιείται και βρίσκεται σε αδράνεια.

Παρόλα αυτά, η Σμύρνη δεν βίωσε μάχες κατά τη διάρκεια των τεσσάρων ετών του πολέμου. Έμεινε σχετικά προστατευμένη και γλίτωσε από τις διώξεις του Κομιτάτου Ένωσης και Προόδου, που στόχευε στην εθνοκάθαρση των μη τουρκικών πληθυσμών. Εξάλλου, οι δυνάμεις της Αντάντ δεν είχαν λόγο να καταστρέψουν μια πόλη εύκολα προσβάσιμη, με πληθυσμό που σε μεγάλο βαθμό τις ευνοούσε. Ωστόσο, στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η ατμόσφαιρα στην πόλη έχει αλλάξει αισθητά. Οι σχέσεις μεταξύ των κοινοτήτων δεν χαρακτηρίζονται πλέον από αρμονία ή εμπιστοσύνη, η ελπίδα για κοινή οθωμανική

¹³ Georgelin, H. (2023). *Η Σμύρνη σε κλοιό πολέμου (1914-1922)*, σσ. 21-22.

¹⁴ Το Κομιτάτο Ένωση και Πρόοδος ξεκίνησε ως πολιτικό κίνημα που στόχευε στον εκσυγχρονισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά μετά το 1908 εξελίχθηκε σε κυρίαρχη πολιτική δύναμη. Βλ. σχετικά: Zürcher, E. J. (2004). *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σσ. 139-144.

¹⁵ Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900-1922*, πρόλογος.

¹⁶ Σολομωνίδης, Χ., *Σμυρναίοι Ακαδημαϊκοί*, σ. 47.

πορεία υποχωρεί μπροστά σε μια έντονη εθνική πόλωση.¹⁷

Στις 30 Οκτωβρίου του 1918 υπογράφεται στην Λήμνο η συμμαχία του Μούδρου που επικυρώνει την νίκη των συμμάχων και την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (η επίσημη είσοδος της Ελλάδας στην Αντάντ, πραγματοποιήθηκε στις 11 Ιουνίου 1917).¹⁸ Η απόβαση των Ελλήνων στη Σμύρνη τον Μάιο του 1919 δεν ήταν μόνο η πραγματοποίηση ενός παλιού εθνικού στόχου, αλλά και μια δοκιμασία για το αν το ελληνικό κράτος θα κατάφερνε να εξασφαλίσει σταθερή διεθνή υποστήριξη στην προσπάθειά του να επεκταθεί σε περιοχές όπου –εκτός από τη Σμύρνη– οι Έλληνες ορθόδοξοι δεν αποτελούσαν την πλειονότητα.¹⁹ Οι σοβαρές διαφωνίες των Συμμάχων, που εκδηλώνονται δημόσια καθώς και η απουσία επαρκούς οικονομικής και διπλωματικής στήριξης προς την Ελλάδα, θα εμποδίσουν την ελληνική στρατιωτική προσπάθεια και τελικά θα ενισχύσουν το κεμαλικό στρατόπεδο στην προσπάθειά του να ανακτήσει τα εδάφη.²⁰

Ο ελληνικός στρατός τον Αύγουστο του 1921, έφτασε 50 μίλια δυτικά της Άγκυρας, στην περιοχή του ποταμού Σαγγάριου. Εκεί δίνεται η αποφασιστική μάχη του πολέμου, που τελειώνει με τουρκική νίκη.²¹ Στις 14 Σεπτεμβρίου 1921, τα ελληνικά στρατεύματα υποχωρούν στις θέσεις από όπου είχαν ξεκινήσει και παραμένουν εκεί για έναν χρόνο. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Σμύρνη φαίνεται να ζει έναν χρόνο σχετικής ηρεμίας, χωρίς οι κάτοικοί της να έχουν επίγνωση της επικείμενης καταστροφής, ώσπου αρχίζει να γίνεται αισθητή η μαζική συρροή προσφύγων από το εσωτερικό της Μικράς Ασίας στην πόλη. Μετά την κατάπαυση του πυρός που ζητούν οι ελληνικές αρχές, ακολουθεί το αίτημα της τουρκικής ηγεσίας για πλήρη εκκένωση της Μικράς Ασίας.

Στις αρχές Αυγούστου 1922, ο ελληνικός στρατός υποχωρεί προς το Αιγαίο, (μετά από γενική αντεπίθεση του Τουρκικού στρατού), διαπράττοντας πλήθος βιαιοπραγιών σε βάρος των αμάχων. Η προπαγάνδα του ελληνικού στρατού, σε συνδυασμό με τη λογοκρισία στον Τύπο, εμπόδισαν τον πληθυσμό της Σμύρνης να προετοιμαστεί για την επερχόμενη καταστροφή.²² Κατά την καταστροφή της Σμύρνης, (που ξεκίνησε, όταν ο Τουρκικός στρατός εισήλθε στην πόλη στις 9 Σεπτεμβρίου του 1922), οι ελληνικές συνοικίες πυρπολήθηκαν, με αποτέλεσμα να καταστραφούν ολοσχερώς περίπου 55.000 σπίτια και 5.000 καταστημάτων, καθώς και όλες οι

¹⁷ Georgelin, H. (2023). *Η Σμύρνη σε κλοιό πολέμου (1914-1922)*, σσ. 23-25

¹⁸ Η ίδια, σ. 25.

¹⁹ Η ίδια, σ. 29.

²⁰ Η ίδια, σσ. 73, 188.

²¹ Zürcher, E. J. (2004). *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, σ. 217.

²² Georgelin, H. (2023). *Η Σμύρνη σε κλοιό πολέμου (1914-1922)*, σσ. 188-195.

ελληνικές εκκλησίες (2.800) και σχολεία (3.500), σύμφωνα με τον Σολομωνίδη. Ο ξεριζωμός του ελληνικού πληθυσμού από τη Μικρά Ασία υπήρξε μαζικός και βίαιος. Υπολογίζεται ότι περίπου 2.000.000 Έλληνες εκτοπίστηκαν, ενώ 500.000 σκοτώθηκαν ή αγνοούνται.²³

Όπως σημειώνει ο Σολομωνίδης: «Επρόκειτο για μια οριστική απαλλαγή από ένα κέντρο δυνατού και πολιτιστικά λαμπρού πληθυσμού, που όμως δεν ήταν εθνικός. Η καταστροφή που επιτελέστηκε εμπόδισε βραχυπρόθεσμα την οικονομική ζωή της περιοχής και ολόκληρης της Τουρκίας, αλλά σταθεροποίησε το πολιτικό της μέλλον».²⁴

²³ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 6.

²⁴ Η ίδια, σ. 206.

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - Ο ΤΥΠΟΣ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ

2.1. Η αρχή του Τύπου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η γένεση του Τύπου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία τον 19ο αιώνα ήταν αποτέλεσμα των προσπαθειών τριών σουλτάνων (Σελίμ Γ', Μαχμούτ Β' και Αμπντούλ Μετζίντ) να εκσυγχρονίσουν την Αυτοκρατορία ακολουθώντας τα δυτικά πρότυπα, γνωστό ως Τανζιμάτ (μεταρρυθμίσεις). Η ιδέα πίσω από την δημιουργία της εφημερίδας, για την οθωμανική κυβέρνηση, ήταν να ενημερωθεί το κοινό για τις κυβερνητικές πρωτοβουλίες και να διευκολυνθεί η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων.

Η δύναμη του Τύπου είχε αρχίσει ήδη να αναγνωρίζεται ως διεθνές και εγχώριο όπλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης από τα πρώτα στάδια των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Σύμφωνα με την Μυστακίδου (2004), η έγκριση και η χρηματοδότηση της κυκλοφορίας μιας γαλλόφωνης εφημερίδας στη Σμύρνη, στις 24 Μαρτίου 1821²⁵, (λίγες ώρες μετά την έναρξη της ελληνικής επανάστασης) από τον Μαχμούτ Β' αποδείκνυε την διορατικότητα του ως προς τον ρόλο των μέσων δημόσιου λόγου. Γνωρίζοντας την ιστορική βαρύτητα των γεγονότων ο σουλτάνος ήθελε με την κυκλοφορία της εφημερίδας να διαμορφώσει την κοινή γνώμη και να έχει άμεση επικοινωνία με την Δύση. Η εφημερίδα κυκλοφόρησε από το 1821 έως το 1828 και ασκούσε έντονη κριτική στην ανάμειξη των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην ελληνική επανάσταση, υποστηρίζοντας παράλληλα το εκσυγχρονιστικό έργο του σουλτάνου. Υποστήριζε ότι οι μεταρρυθμίσεις του Μαχμούτ Β' υλοποιούνταν παρά την εχθρική στάση της Δύσης, και όχι εξαιτίας της. Ο τύπος και η διεθνή εικόνα γίνονται όπλα.²⁶

Μέχρι το 1860, όλα τα αναγνωρισμένα θρησκευτικά έθνη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (μουσουλμάνοι, ορθόδοξοι χριστιανοί, Αρμένιοι και Εβραίοι) είχαν τις δικές τους εφημερίδες. Οι ορθόδοξοι χριστιανοί εξέδωσαν 36 εφημερίδες (30 στα ελληνικά, 5 στα караμανλίδικα και 1 στα βουλγαρικά), οι περισσότερες από τις οποίες ήταν ιδιωτικές, με εξαίρεση μερικές επίσημες εκδόσεις όπως ο *Οθωμανικός Μηνύτορας*, που ήταν μετάφραση της επίσημης οθωμανικής εφημερίδας.²⁷

²⁵ Με τίτλο *Le Spectateur Oriental*, ο Σολωμονίδης αναφέρει χαρακτηριστικά «Πρώτη γαλλική εφημερίδα που εκδίδεται στην Σμύρνη και που πρέπει να θεωρηθεί και ως η πρώτη πολιτική εφημερίδα στην Ανατολή». Βλ. σχετικά: Σολωμονίδης, Χ. Σ. (1959). *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922)*, σ. 248.

²⁶ Μυστακίδου, Κ. (2004). *Η Μεγάλη Ιδέα στον Τύπο του Γένους: Ο Τύπος στην Ελλάδα και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (1800–1923)*, σσ. 80–81.

²⁷ Μαρίνα Λαΐδη Μαρκς, "Οι ελληνικές εφημερίδες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1830-1862", στο *Ο*

2.2. Ο ρόλος του Ελληνικού Τύπου στην Σμύρνη

Οι ελληνικές εφημερίδες της Σμύρνης έπαιξαν σημαντικό ρόλο για τον ελληνισμό επί σχεδόν έναν αιώνα. Ο Τύπος κατείχε ιδιαίτερη θέση στην κοινωνία της εποχής, καθώς η δημοσιογραφία δεν θεωρούνταν απλώς επάγγελμα, αλλά «λειτουργήμα» και «εθνική αποστολή».²⁸ Οι εφημερίδες, διακρίνονταν για την ποιότητα και την αξιοπιστία τους, συμβάλλοντας στην πνευματική και ηθική καλλιέργεια των αναγνωστών, ενώ παράλληλα διαμόρφωναν την κοινή γνώμη.²⁹ Καλύπτοντας μια ευρεία θεματολογία – από τη θρησκεία και την παράδοση έως ζητήματα εθνικής ταυτότητας και την πολιτιστική επιρροή του ελληνισμού στη Μικρά Ασία – οι εφημερίδες αυτές μετέδιδαν βασικές ιδέες στις ελληνικές κοινότητες της εποχής.

Η εμφάνιση των πρώτων ελληνικών εφημερίδων στη Σμύρνη δεν ήταν τυχαία. Η πόλη, με τη στρατηγική της θέση και τον σημαντικό ελληνικό πληθυσμό, υπήρξε κέντρο εμπορίου και πολιτισμού, διατηρώντας συνεχείς σχέσεις με τη Δύση και διαθέτοντας υψηλό επίπεδο μόρφωσης και οικονομική ευημερία. Επίσης, η απόσταση από την Κωνσταντινούπολη προσέφερε μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων για τους Σμυρνιούς εκδότες. Στη Σμύρνη υπήρχαν χαρτόμυλοι και τυπογραφεία, γεγονός που διευκόλυνε την παραγωγή φτηνού χαρτιού και την έκδοση εφημερίδων³⁰

Η πρώτη ελληνική εφημερίδα που κυκλοφόρησε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ο *Φίλος των Νέων*, το 1831, στη Σμύρνη.³¹ Παρά τη σύντομη κυκλοφορία των πρώτων εφημερίδων, ο δρόμος είχε ανοίξει για την εμφάνιση νέων εκδόσεων, με την *Αμάθεια* να αναδεικνύεται ως η μακροβιότερη ελληνική εφημερίδα της περιοχής. Παρά τις ρυθμιστικές επεμβάσεις του Οθωμανικού κράτους, διατηρούσε σε σημαντικό βαθμό την ελευθερία του λόγου και συνέβαλλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης και στην πολιτιστική επιρροή του ελληνισμού της Σμύρνης.³² Οι ελληνικές εφημερίδες που εκδόθηκαν

ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα, σ. 442.

²⁸ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1959). *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922)*, σ. 9.

²⁹ Μάγερ, Κ. (1957). *Ιστορία του ελληνικού τύπου (Τόμ. 1)*, σ. 107.

³⁰ Μαρίνα Λαΐδη Μαρκς, "Οι ελληνικές εφημερίδες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1830-1862", στο *Ο ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα*, σ. 443.

³¹ Ο Σολομωνίδης το αναφέρει στο βιβλίο του, *Η δημοσιογραφία στην Σμύρνη* το 1959, ενώ μετέπειτα στο βιβλίο του *Μνήμη Σμύρνης* το 1963, αναφέρει πρώτη εφημερίδα την *Μνημοσύνη* το 1831, η ίδια αντίφαση στις πληροφορίες βρίσκεται και σε άλλα βιβλία είτε με την μια εκδοχή, είτε με την δεύτερη.

³² Ο ελληνικός Τύπος της Σμύρνης δεν περιοριζόταν σε τοπικά νέα, αλλά περιλάμβανε και ανταποκρίσεις από άλλες ελληνικές κοινότητες, ειδήσεις από την Αθήνα και άρθρα από εφημερίδες της Ελλάδας και του εξωτερικού. Ακολουθούσε συχνά την πολιτική του ελληνικού κράτους, το οποίο ήδη από τον 19ο αιώνα προωθούσε την ιδέα της ένωσης όλων των Ελλήνων. Η θεματολογία και το έντονα πατριωτικό ύφος των άρθρων δείχνουν τη μεγάλη επιρροή που ασκούσε η Ελλάδα. Ωστόσο, υπήρχαν και περιπτώσεις όπου κάποιες εφημερίδες ή αρθρογράφοι διαφωνούσαν με την επίσημη πολιτική, ειδικά σε θέματα εξωτερικών σχέσεων. βλ.

στη Σμύρνη κατά τα έτη 1831–1922, είτε βραχύβιες είτε μακροχρόνιες, ανέρχονταν συνολικά σε 135, ενώ οι Τουρκικές από το 1875-1922 ήταν 13 και όλες βραχύβιες. Στην περίοδο της Μικρασιατικής καταστροφής οι ημερήσιες ελληνικές εφημερίδες που εκδίδονταν ήταν 8.³³

2.3. Η εφημερίδα *Αμάλθεια*

Η εφημερίδα *Αμάλθεια* υπήρξε μία από τις πιο σημαντικές ελληνικές εφημερίδες της Σμύρνης, με ιστορία που εκτείνεται από το 1838 έως το 1923, καλύπτοντας μία περίοδο 85 ετών.

Η πρώτη της έκδοση πραγματοποιήθηκε στις 6 Αυγούστου 1838 από τον Κωνσταντίνο Ροδέ. Αρχικά, κυκλοφορούσε σε εβδομαδιαία βάση, ως απογευματινή έκδοση του Σαββάτου σε ημιφυλλάδα. Από το 1870 η συχνότητα έκδοσης αυξήθηκε σε δύο φορές την εβδομάδα, ενώ το 1882 μετατράπηκε σε ημερήσια εφημερίδα, εξαιρουμένης της Τρίτης. Την Κυριακή κυκλοφορούσε με οκτώ σελίδες, συχνά εμπλουτισμένη με εικονογραφημένο υλικό, το οποίο οι μη συνδρομητές μπορούσαν να αγοράσουν έναντι δύο ή τριών μεταλλικών. Κατά την περίοδο της ελληνικής διοίκησης της Σμύρνης (1919–1922), η *Αμάλθεια* εκδιδόταν ως δισέλιδη, επτάστηλη εφημερίδα σε μεγάλο σχήμα.³⁴ Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, η εφημερίδα συνέχισε την έκδοσή της στην Αθήνα από τις 18 Δεκεμβρίου 1922 (κατά τον Arslan, από τις 17 Δεκεμβρίου) έως τις 28 Οκτωβρίου 1923, οπότε και έκλεισε.

Όσον αφορά τη διεύθυνση της εφημερίδας, τον Φεβρουάριο του 1839 την υπεύθυνη σύνταξη της ανέλαβε ο Ιωάννης Καλλιγέρης. Το 1840 επικεφαλής της ήταν οι Περάκης Βενάρδος και Γεράσιμος Χ. Λαμπρόπουλος. Στη συνέχεια, ανέλαβε ο Π. Βιτορίδης, ενώ μετά το 1841 η διεύθυνση πέρασε στα χέρια του Ι. Σαμιωτάκη³⁵ και του Ι. Σκυλίσση. Από το 1842 έως το 1881, διευθυντής παρέμεινε ο Ι. Σαμιωτάκης, ενώ από το 1882 έως το 1922 την εφημερίδα διηύθυναν οι Σ. Σολομωνίδης και Γ. Υπερίδης.

Η *Αμάλθεια* είχε έντονη εκδοτική δραστηριότητα και σημείωνε αξιοσημείωτη επιτυχία. Είναι

σχετικά: Γ. Κουτσοπανάγου, "Η σύγχρονη και η διαχρονική στη συγκριτική προσέγγιση της μελέτης του εξω-ελλαδικού τύπου και η τεκμηριωτική του αξία για την ιστορία της ελληνικής διασποράς", στο *Ο ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα*, σ. 360.

³³ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σσ. 14-16.

³⁴ Δρούλια, Λ., & Κουτσοπαναγού, Γ. (επιμ.). (2008). *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784–1974 (Τόμ. Α–Δ)*, σ. 183.

³⁵ Στον Σαμιωτάκη αποδίδεται η καθιέρωση του «Δελτίου Συναλλάγματος Σμύρνης και Κωνσταντινουπόλεως», η δημοσίευση ξένων μυθιστορημάτων και ποιημάτων, καθώς και η θεσμοθέτηση στήλης βιβλιοκριτικής. Το σημαντικότερο όμως επίτευγμά του ήταν η διατήρηση της ανεξαρτησίας της *Αμάλθειας*, παρά τις επανειλημμένες προτάσεις εξαγοράς της από τον Άγγλο και τον Ρώσο πρεσβευτή, βλ. Δρούλια, Λ., & Κουτσοπαναγού, Γ. (επιμ.). (2008). *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784–1974 (Τόμ. Α–Δ)*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Αθήνα, σ. 184.

η πρώτη συμρναϊκή εφημερίδα που καθιέρωσε την πώληση της στους δρόμους.³⁶ Το 1888 τύπωνε 2.500 φύλλα ημερησίως, ενώ τον Σεπτέμβριο του 1922, λίγο πριν τη διακοπή της κυκλοφορίας της, ο αριθμός των τευχών είχε φτάσει τις 19.925. Αξιοσημείωτο ήταν επίσης ότι διέθετε δικά της τυπολιθογραφεία. Στην αρχή τυπωνόταν στο τυπογραφείο του Αντώνιου Πατρίκιου, αργότερα σε άλλα, και τέλος απέκτησε ιδιόκτητο τυπογραφείο, την ίδρυση του οποίου ανήγγειλε στο φύλλο της της 7ης Μαρτίου 1839. Η μορφή της άλλαζε ανάλογα με τις προτιμήσεις του εκάστοτε ιδιοκτήτη του τυπογραφείου.³⁷ Τον Φεβρουάριο του 1841 σημειώθηκε η πρώτη προσωρινή αναστολή της έκδοσης της *Αμάλθειας*, εξαιτίας φιλελεύθερων άρθρων που προκάλεσαν την αντίδραση των τοπικών οθωμανικών αρχών. Αν και υπήρξαν και άλλες αντίστοιχες διώξεις και παύσεις, ακόμα και φυλακίσεις των διευθυντών της, η *Αμάλθεια* δεν διέκοψε ποτέ τη λειτουργία της για παρατεταμένο χρονικό διάστημα.³⁸ Σύμφωνα με τον Χρήστο Σολομωνίδη, η κυκλοφορία της εφημερίδας διακόπηκε δύο φορές στην πολύχρονη πορεία της, λόγω λογοκρισίας: η πρώτη διακοπή συνέβη εξαιτίας της δημοσίευσης αγγελίας για την ίδρυση ξενοδοχείου στη Σμύρνη με τίτλο «Δημοκρατία», και η δεύτερη λόγω της δημοσίευσης άρθρου με τίτλο «Είμεθα δυστυχείς».³⁹ Ωστόσο, είναι πιθανό ο Σολομωνίδης απλώς να επισημαίνει δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις μέσα σε πολλές παρόμοιες.

Η εφημερίδα διακρινόταν για την εγκυρότητα των πληροφοριών της, τον έντονα πατριωτικό χαρακτήρα της και την αυστηρή προσήλωσή της στην καθαρεύουσα, (με λίγες εξαιρέσεις για δημοσιεύσεις λόγιων "ποιητών" που έγραψαν ποιήματα και στην δημοτική)⁴⁰. Η κυκλοφορία της εκτεινόταν πέρα από την Οθωμανική επικράτεια, φτάνοντας στην ελεύθερη Ελλάδα και σε άλλες χώρες. Έως τους Βαλκανικούς Πολέμους, χιλιάδες αντίτυπα της διακινούνταν στη Μακεδονία, την Ήπειρο, τα νησιά του Αιγαίου, αλλά και μεταξύ των Ελλήνων της Ρουμανίας, της Αιγύπτου, της Αμερικής και άλλων περιοχών. Ακόμη και στα πιο απομακρυσμένα χωριά της Ανατολής, οι Έλληνες συγκεντρώνονταν συχνά γύρω από τον ελληνοδιδάσκαλο, για να πληροφορηθούν τις ειδήσεις.⁴¹ Το περιεχόμενό της περιλάμβανε τόσο εσωτερικές όσο και διεθνείς ειδήσεις, αντλημένες από τις ευρωπαϊκές εφημερίδες. Επιπλέον, στις σελίδες της φιλοξενούνταν θέματα αγροτικά, οικονομικά -τιμές εισαγόμενων

³⁶ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1959). *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922)*, σ. 95.

³⁷ Η ίδια, σ. 29.

³⁸ Η ίδια, σ. 35.

³⁹ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1966). *Σμυρναίοι ακαδημαϊκοί*, σσ. 114-115.

⁴⁰ Η ίδια, σ. 96. Σολομωνίδης, Χ., *Σμυρναίοι Ακαδημαϊκοί*, σσ. 127,128.

⁴¹ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 14.

και εξαγόμενων προϊόντων και οι αντιστοιχίες νομισμάτων που κυκλοφορούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, θέματα τεχνικά, βιομηχανικά, ναυτιλιακά, νεκρολογίες ακόμη και χιουμοριστικά, σατιρικά. Παράλληλα, περιλάμβανε στήλες μόδας καθώς και λογοτεχνικά ένθετα, με μυθιστορήματα σε συνέχειες.⁴² Ο Σολομωνίδης την αναφέρει ως πολιτική, φιλολογική και εμπορική εφημερίδα.⁴³

2.4. Η λογοκρισία του τύπου της Σμύρνης

Η λογοκρισία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία επιβλήθηκε σχεδόν αμέσως μετά την εμφάνιση των πρώτων εφημερίδων και σύντομα επεκτάθηκε και σε άλλα έντυπα μέσα, όπως φυλλάδια και βιβλία. Παρά το γεγονός ότι η εκτύπωση εφημερίδων ήταν πρωτοβουλία της οθωμανικής κυβέρνησης, η αυξανόμενη κριτική προς το κράτος και το Πατριαρχείο οδηγούσε σε περιορισμούς και λογοκρισία. Η λογοκρισία, που εφαρμόστηκε από το 1830 μέχρι το 1856, πέρασε από τρεις φάσεις. Στην αρχή, υπήρχε διπλή λογοκρισία, τόσο από το Οθωμανικό κράτος όσο και από τις θρησκευτικές αρχές των εκάστοτε κοινοτήτων. Αργότερα, η λογοκρισία ανατέθηκε στην ηγεσία των κοινοτήτων και από το 1856, ο κεντρικός έλεγχος πέρασε στην οθωμανική κυβέρνηση.⁴⁴

Η άνοδος του Αβδούλ Χαμίτ Β' στον θρόνο το 1876 έφερε μαζί της υποσχέσεις για ελευθερίες, δίνοντας την εντύπωση μιας αληθινής ελευθεροτυπίας. Αυτή η ελευθερία λόγου όμως, υπήρξε σύντομη. Ήδη από το 1878, εγκαθιδρύθηκε ένα αυστηρό καθεστώς λογοκρισίας, ιδιαίτερα περιοριστικό και αυταρχικό.

Οι οδηγίες που ακολουθούσαν οι λογοκριτές ήταν λεπτομερείς και εξαιρετικά αυστηρές. Απαγορευόταν, μεταξύ άλλων, η αναφορά σε δολοφονίες ηγεμόνων ή κυβερνητών, η δημοσίευση ειδήσεων για λαϊκές εξεγέρσεις ή διαδηλώσεις σε άλλα κράτη, καθώς και η αναγραφή πληροφοριών για εκπαιδευτικά ιδρύματα ή κρατικούς υπαλλήλους. Ακόμα και τα αποσιωπητικά (...) κρίνονταν ύποπτα, καθώς μπορούσαν να υπονοούν κάτι ανατρεπτικό ή δυσάρεστο και να προκαλέσουν αναστάτωση.

Ο λογοκριτής διέθετε απόλυτη εξουσία, μπορούσε να διαγράψει οποιοδήποτε απόσπασμα δεν του άρεσε ή θεωρούσε επιβλαβές. Η καταπίεση ήταν ιδιαίτερα έντονη για τις ελληνικές εφημερίδες της Σμύρνης. Ενδεικτικά, απαγορευόταν ακόμη και η χρήση της λέξης «κυανός», λόγω του συμβολισμού της με την ελληνική σημαία. Οι Έλληνες δημοσιογράφοι, παρά τους περιορισμούς, προσπαθούσαν να παρακάμψουν τους ελέγχους, εκμεταλλευόμενοι συχνά το

⁴² Arslan, A. (2004). *Ο ελληνικός τύπος στο Οθωμανικό κράτος*, σ. 96.

⁴³ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1959). *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922)*, σ. 28.

⁴⁴ Η ίδια, σ. 444.

γεγονός ότι οι Τούρκοι λογοκριτές δεν γνώριζαν καλά την ελληνική γλώσσα. Παρ' όλα αυτά, σε αρκετές περιπτώσεις οι λογοκριτές προτιμούσαν να διαγράφουν υπερβολικά μεγάλο αριθμό ειδήσεων, ώστε να εξασφαλίζουν τη συμμόρφωση των εντύπων με τους κανόνες.

Μετά την απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη, η λογοκρισία όχι μόνο δεν καταργήθηκε, αλλά εντάθηκε. Στη Σμύρνη εγκαταστάθηκε Τούρκος λογοκριτής, ο Χατζημπέης, καταγόμενος από τα Τρίκαλα Θεσσαλίας, ο οποίος υπήρξε από τις σπάνιες περιπτώσεις φιλελεύθερων λογοκριτών, δείχνοντας κατανόηση προς τον Τύπο.

Την ίδια περίοδο, εκτός από την τουρκική λογοκρισία, εφαρμόστηκε και διασυμμαχική λογοκρισία, από Άγγλους, Γάλλους και Ιταλούς εκπροσώπους, στην οποία προστέθηκε και ελληνικός έλεγχος. Η διασυμμαχική λογοκρισία είχε την εξουσία να απαγορεύει οποιοδήποτε δημοσίευμα έκρινε αντίθετο προς τα συμφέροντα των Συμμάχων. Σε περιπτώσεις διαφωνίας μεταξύ των λογοκριτών –π.χ. όταν ένας λογοκριτής ενέκρινε ένα άρθρο, αλλά ο Έλληνας αντιπρόσωπος είχε αντίθετη γνώμη– η δημοσίευση αναβαλλόταν μέχρι να δοθεί τελική απόφαση από τον Ύπατο Αρμοστή της Ελλάδος στη Σμύρνη.

Έτσι, η εγκαθίδρυση της ελληνικής διοίκησης στη Σμύρνη, δεν συνοδεύτηκε από ελευθερία του Τύπου, αντίθετα, ο σμυρναϊκός τύπος αντιμετώπισε νέα κύματα καταπίεσης, ειδικά κατά την περίοδο διοίκησης του Ύπατου Αρμοστή Στεργιάδη. Χαρακτηριστικό είναι το περιστατικό του Ιανουαρίου του 1922, όταν η εφημερίδα *Αμάθεια* διέκοψε την κυκλοφορία της για έναν ολόκληρο μήνα. Δεν ήταν λίγες οι φορές που ελληνικές εφημερίδες της Σμύρνης κυκλοφορούσαν με λευκές στήλες – εμφανές σημάδι των λογοκριμένων άρθρων τους.⁴⁵

⁴⁵ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1959). *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922)*, σσ. 339–354.

3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

3.1. Οι Έλληνες της Σμύρνης : Παρουσία και επιρροή

Παρά την εθνοτική και θρησκευτική ποικιλομορφία που χαρακτήριζε τη Σμύρνη, η ελληνική κοινότητα διατηρούσε έντονη παρουσία, επηρεάζοντας καθοριστικά τη φυσιογνωμία της πόλης. Την εντύπωση της κυριαρχίας του ελληνικού στοιχείου στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή της Σμύρνης, αποτυπώνει χαρακτηριστικά και ο Γερμανός αρχαιολόγος Ludwig Ross σε δημοσίευση του 1840: «Παρ' όλη την ποικιλία των εθνών και των θρησκευμάτων παραμένει ωστόσο η Σμύρνη στα βασικά της συστατικά μια ελληνική πολιτεία. Έπειτα από τόσες αλλαγές στο πέρασμα χιλιετηρίδων... αυτή η πόλη που λέγεται Σμύρνη δεν έπαψε ποτέ να είναι Ιωνία. Οι Τούρκοι είναι απλώς η αφέντες, οι Έλληνες όμως είναι περισσότεροι και η γλώσσα τους είναι πιο διαδεδομένη- επομένως αυτοί είναι οι αφέντες». ⁴⁶

Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα, η ελληνική κοινότητα της Σμύρνης γνώρισε σημαντική ανάπτυξη, κυρίως χάρη σε μεταναστευτικά κύματα από την Πελοπόννησο, την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου.⁴⁷ Οι Έλληνες, δραστηριοποιούμενοι κυρίως στο εμπόριο, εγκαταστάθηκαν στο λιμάνι, στο εμπορικό κέντρο και στη φραγκική συνοικία, μια περιοχή με έντονη ευρωπαϊκή παρουσία.

Επίσης οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19ο αιώνα, με αποκορύφωμα το Αυτοκρατορικό Διάταγμα του Γκιουλχανέ (1839) και το Αυτοκρατορικό Διάταγμα του 1856 (Χάττι Χουμαγιούν), σηματοδότησαν μια νέα φάση ενσωμάτωσης των χριστιανικών πληθυσμών στον πολιτικό και κοινωνικό σύστημα της αυτοκρατορίας. Η παραχώρηση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων με εκείνα των μουσουλμάνων υπηκόων δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για την ενίσχυση της παρουσίας των χριστιανικών — και ειδικότερα των ελληνόφωνων — κοινοτήτων σε αστικά κέντρα όπως η Σμύρνη, όπου αξιοποίησαν τα νέα περιθώρια δραστηριοποίησης στην οικονομία, την εκπαίδευση και τη δημόσια ζωή. ⁴⁸

Ως βασικός φορέας οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής, οι Έλληνες εισήγαγαν ιδέες και πρακτικές δυτικού προσανατολισμού. Άλλοτε υιοθετώντας δημιουργικά ευρωπαϊκά

⁴⁶ Απόσπασμα από το κείμενο του Ludwig Ross, *Eine Skizze von Smyrna* (1845), όπως παρατίθεται στο: Ενεπεκίδης, Π. Κ. (1989). *Τραπεζούντα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη: Τρία κέντρα του μικρασιατικού ελληνισμού, 1800–1923*. Αθήνα: Ωκεανίδα, σ. 285.

⁴⁷ Συλλογικό έργο. (2001). *Σμύρνη, η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού*. Έφεσος, σ. 23.

⁴⁸ Αναγνωστοπούλου, Σ. (1998). *Μικρά Ασία, 19ος αι.–1919: Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες. Από το μιλλέτ των Ρωμίων στο ελληνικό έθνος* (Β' έκδ.), σ. 137.

πρότυπα στην τέχνη, τη διανόηση και την παιδεία και άλλοτε παρασύρονταν από επιφανειακές μιμήσεις τρόπων ζωής. Εκπαιδευτήρια, πολιτιστικοί και φιλανθρωπικοί σύλλογοι, λέσχες, τυπογραφεία, καθώς και ελληνόγλωσσες εφημερίδες και περιοδικά λειτούργησαν ως βασικά μέσα διάδοσης αυτών των προτύπων στην καθημερινότητα και τη δημόσια σφαίρα.⁴⁹ Η επιδραστικότητά τους ήταν τόσο μεγάλη, που οι Τούρκοι αποκαλούσαν τη Σμύρνη «Γκιαούρ Ιζμίρ» — «άπιστη Σμύρνη» —, αναγνωρίζοντας εμμέσως την κυριαρχία του ελληνικού στοιχείου στην πόλη.⁵⁰

3.2. Η θέση των Ελλήνων στον πληθυσμό της Σμύρνης και η πολιτική των απογραφών

Κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα, οι Έλληνες αποτελούσαν τη μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα της Σμύρνης. Η ακριβής τους καταμέτρηση ωστόσο παρουσίαζε δυσκολίες, καθώς τα απογραφικά στοιχεία της εποχής ήταν συχνά αντιφατικά, ασαφή ή προσαρμοσμένα σε πολιτικές σκοπιμότητες.

Μετά την Επανάσταση του 1821, παρατηρείται σταδιακή δημογραφική άνοδος του ελληνορθόδοξου στοιχείου στη Σμύρνη, κυρίως λόγω της επιστροφής προσφύγων που είχαν καταφύγει στον ελλαδικό χώρο κατά τις πολεμικές συγκρούσεις. Η τάση αυτή συμπίπτει με τη γενικότερη αλματώδη αύξηση του πληθυσμού της πόλης της Σμύρνης.⁵¹

Ενδεικτικά, ενώ το 1830, η Αθήνα αριθμούσε περίπου 12.000 κατοίκους, η Σμύρνη έφτανε τους 130.000. Σαράντα χρόνια αργότερα, το 1870, η διαφορά παρέμενε εντυπωσιακή: η Αθήνα είχε φτάσει τους 44.510 κατοίκους, ενώ η Σμύρνη ξεπερνούσε τους 187.000. Το 1920, η Αθήνα είχε φτάσει περίπου τους 300.000 κατοίκους, όμως η Σμύρνη εξακολουθούσε να υπερτερεί πληθυσμιακά, με περίπου 350.000–360.000 κατοίκους, εκ των οποίων οι 220.000 ήταν Έλληνες. Η πληθυσμιακή υπεροχή της Σμύρνης σε σχέση με την ελληνική πρωτεύουσα καταδεικνύει τη σημασία της πόλης ως αστικού κέντρου στον ευρύτερο ελληνισμό.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται στη Συνθήκη των Σεβρών, η περιοχή της Μικράς Ασίας που εντάχθηκε προσωρινά στην ελληνική διοίκηση κάλυπτε έκταση 17.452 τετραγωνικών χιλιομέτρων και αριθμούσε συνολικά 963.107 κατοίκους. Από αυτούς, οι 553.776 ήταν Έλληνες και οι 307.883 Τούρκοι. Οι υπόλοιποι κάτοικοι προέρχονταν από άλλες κοινότητες: Αρμένιοι, Ισραηλίτες, Ευρωπαίοι και διάφορες εθνοτικές ομάδες.⁵² Οι πληθυσμιακές διακυμάνσεις της Σμύρνης κατά τον 19ο αιώνα και τις αρχές του 20ού δεν

⁴⁹ Ανδρίκος, Ν. (2012). *Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800–1922)*, σσ. 41–43.

⁵⁰ Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, σ. 16.

⁵¹ Σταματοπούλου-Βασιλακάκου, Χ. (2008). *Το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη, στο Τρεις χιλιετίες μικρασιατικού πολιτισμού (επιστήμες–γράμματα–τέχνες)*, Νέα Ιωνία: ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ., σ. 227.

⁵² Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 8.

οφείλονταν μόνο σε φυσική αύξηση ή στη μετανάστευση. Αντιθέτως, υπήρξαν περίοδοι σημαντικών μειώσεων εξαιτίας θεομηνιών, πολέμων, πυρκαγιών, σφαγών και επιδημιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ξέσπασμα πανώλης το 1893, το οποίο έπληξε σοβαρά την πόλη. Επίσης, η δουλεμπορία και οι μετακινήσεις πληθυσμών λόγω πολεμικών γεγονότων επηρέασαν σημαντικά τη σύνθεση και την πυκνότητα του πληθυσμού.⁵³

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα πληθυσμιακά δεδομένα για τη Σμύρνη παρουσίαζαν συχνά αριθμητικές αποκλίσεις, ακόμη και εντός των ίδιων πηγών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στο έργο του Χρήστου Σολομωνίδη, εμφανίζονταν διαφορετικοί αριθμοί για την ίδια χρονολογία σε διαφορετικά του βιβλία.

Επίσης, σε αρκετούς πίνακες της εποχής, τα επιμέρους στατιστικά (ανά εθνοτική ομάδα) δεν συμβαδίζουν ακριβώς με τα συνολικά μεγέθη, γεγονός που δημιουργεί αθροιστικές ασυνέπειες. Αυτές οι ασυμφωνίες δεν οφείλονται απαραίτητα σε αναξιόπιστες πηγές ή μεθόδους, αλλά αντανakλούν τα γενικότερα προβλήματα της στατιστικής τεκμηρίωσης της εποχής.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η πολιτική διάσταση των στατιστικών αυτών. Στις 30 Απριλίου 1919, οι Έλληνες βουλευτές της τελευταίας Οθωμανικής Βουλής απέστειλαν υπόμνημα προς τη Διάσκεψη Ειρήνης, στο οποίο αμφισβητούσαν τα επίσημα στατιστικά δεδομένα του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών. Στόχος του υπομνήματος ήταν να αποδείξει ότι η Μικρά Ασία δεν ταυτιζόταν με τη μουσουλμανική κοινότητα, όπως ισχυριζόταν η κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης. Το έγγραφο (αρ. 170754) παρουσιάστηκε στα πρακτικά της σύσκεψης των Υπάτων Αρμοστών στις 12 Δεκεμβρίου 1919. Σύμφωνα με το υπόμνημα, οι οθωμανικές στατιστικές ευνοούσαν τη μουσουλμανική παρουσία, καθώς πολλοί μουσουλμάνοι καταγράφονταν περισσότερες από μία φορές, ενώ οι χριστιανοί απέφευγαν την απογραφή, καθώς η εγγραφή τους οδηγούσε συχνά σε καταναγκαστική εργασία.

Επιπλέον, το οθωμανικό κράτος συνήθιζε να καταγράφει όλους τους μουσουλμάνους υπηκόους του ως «Τούρκους», αποκρύπτοντας την πολυεθνική σύνθεση της αυτοκρατορίας. Στη Μικρά Ασία ωστόσο, εκτός από τους τουρκικής καταγωγής πληθυσμούς, ζούσαν και Κούρδοι, Καυκάσιοι, Αφσάροι, Λαζοί και άλλες εθνοτικές ομάδες, γεγονός που περιπλέκει περαιτέρω την κατανόηση των δημογραφικών δεδομένων.⁵⁴

⁵³ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1954). *Το θέατρο στη Σμύρνη (1657–1922)*, σ. 20.

⁵⁴ Georgelin, H. (2023). *Η Σμύρνη σε κλοιό πολέμου (1914-1922)*, σσ. 81-82.

Στη συνέχεια παρατίθεται πίνακας που καταγράφει τη μέτρηση του πληθυσμού.

Πίνακας 2. Πληθυσμός Σμύρνης

Έτος	Σύνολο πληθυσμού	Έλληνες	Τούρκοι	Αρμένιοι	Ισραηλίτες	Ευρωπαίοι και ξένοι	Στατιστική
1840	130.000	55.000	45.000	5.000	13.000	12.000	Του Bargili
1844	150.000	65.000	40.000	10.000	10.000	25.000	Του Ross
1868	187.000	75.000	40.000	12.000	20.000	20.000	Του Slaars
1886	200.000	100.000	50.000	10.000	15.000	25.000	Του Tancred
1891	207.000	107.000	52.000	12.000	23.000	13.000	Του Αγγλικού προξενείου Σμύρνης
1894	229.165	96.250	57.000	7.628	16.450	51.214	Του Vital Quinet
1906	275.000	135.000	91.885	8.500	25.500	20.035	Του Bulletin d' Orient
1914	270.000	140.000	80.000	12.000	20.000	15.000	55
1922	365.000	165.000	80.000	40.000	50.000	36.000	56

3.3. Η εκπαίδευση στη Σμύρνη

Η εκπαίδευση αποτέλεσε βασικό θεμέλιο της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής των Ελλήνων της Σμύρνης. Τα σχολεία λειτούργησαν ως φορείς διατήρησης της ελληνικής γλώσσας και ενίσχυσης της εθνικής συνείδησης, αλλά και ως χώροι μετάδοσης γενικότερης γνώσης. Η διδασκαλία ξένων γλωσσών, θετικών επιστημών και τεχνών εντασσόταν σε μια προσπάθεια ολοκληρωμένης πνευματικής καλλιέργειας των μαθητών. Η Εκκλησία, οι κοινοτικοί φορείς, αλλά και ιδιώτες, διαδραμάτισαν ουσιαστικό ρόλο στη στήριξη της εκπαίδευσης, ενισχύοντας τη δυνατότητα πρόσβασης στη γνώση, όχι μόνο στην αστική τάξη, αλλά και σε χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της εκπαιδευτικής δραστηριότητας ήταν η Ευαγγελική Σχολή, που ιδρύθηκε το 1723 και λειτούργησε για περίπου δύο αιώνες. Κατά την πορεία της,

⁵⁵ Λαμψίδης, Ο. (2004). *Συμβολή στην οικονομική ζωή της Σμύρνης μετά το 1870*, σ. 67.

⁵⁶ Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, σ. 16.

καταστράφηκε τρεις φορές από φωτιά, αλλά κάθε φορά ξαναχτίστηκε.⁵⁷ Βρισκόταν υπό την αγγλική προστασία, γεγονός που την προστάτευε από παρεμβάσεις των οθωμανικών αρχών.⁵⁸

Η Ευαγγελική Σχολή είχε ιδρύσει δημοτικά σχολεία σε όλες τις συνοικίες της Σμύρνης, γνωστά ως «εξαρτήματά» της, (ο Σολομωνίδης αναφέρει 5 δημοτικά και ένα γυμνάσιο⁵⁹). Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε και η βιβλιοθήκη της, η οποία περιλάμβανε περίπου 40.000 τόμους, καθώς και πολυάριθμα σπάνια χειρόγραφα. Χιλιάδες Έλληνες από τη Μικρά Ασία, αλλά και από την ελεύθερη Ελλάδα, μορφώθηκαν μέσα από τη δράση της Σχολής, η οποία την τελευταία χρονιά πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή είχε φτάσει να αριθμεί 1.700 μαθητές.⁶⁰ Παράλληλα, η Ευαγγελική Σχολή ανέλαβε και τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε τουρκόφωνους χριστιανούς, οι οποίοι, αν και την άκουγαν στις εκκλησιαστικές ακολουθίες, συχνά δεν την κατανοούσαν, καθώς δεν την είχαν διδαχθεί ποτέ συστηματικά.⁶¹ Σημαντική θέση στην εκπαιδευτική ζωή της Σμύρνης κατείχε και το «Κεντρικόν Παρθεναγωγείον» – γνωστό και ως Αρσάκειο της Σμύρνης – το οποίο ιδρύθηκε το 1835 και περιλάμβανε Γυμνάσιο και Διδασκαλείο. Η σχολή διέθετε επτά παραρτήματα, με συνολικά 3.000 μαθήτριες, ενώ ξεχώριζε για την πλούσια βιβλιοθήκη της, τον ναΐσκο και τον κινηματογράφο της, στον οποίο προβάλλονταν διδακτικές ταινίες.⁶²

Ένα ακόμη σημαντικό εκπαιδευτικό ίδρυμα της Σμύρνης ήταν το Γυμνάσιο Θηλέων «Ομήρειον», σχολή επιπέδου αντίστοιχου με εκείνες της Δυτικής Ευρώπης, το οποίο ιδρύθηκε το 1880. Λειτουργούσε ως πεντατάξιο γυμνάσιο και παρείχε δωρεάν φοίτηση σε μαθήτριες, πολλές από τις οποίες, μετά την αποφοίτησή τους, στελέχωναν τα σχολεία των ελληνικών κοινοτήτων της Ανατολής ως δασκάλες. Παράλληλα, στη Σμύρνη λειτουργούσαν και κατώτερα κοινοτικά σχολεία, καθώς και νηπιαγωγεία αρρένων, θηλέων και μεικτού τύπου.

Λίγο πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή, τα σχολεία αυτά έφταναν τα δεκαεπτά, με συνολικό αριθμό μαθητριών και μαθητών που έφτανε περίπου τους 4.800.⁶³ Πέρα από τα κοινοτικά εκπαιδευτήρια, στην πόλη λειτουργούσαν και πολυάριθμα ιδιωτικά σχολεία και

⁵⁷ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1963). *Μνήμη Σμύρνης*, σσ. 17-18.

⁵⁸ Καρτσωνάκη-Νάκη, Ν. (1965). *Μνήμη Σμύρνης* (Χρονικό), σ. 14.

⁵⁹ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 9.

⁶⁰ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1963). *Μνήμη Σμύρνης*, σσ. 18-19.

⁶¹ Καρτσωνάκη-Νάκη, Ν. (1965). *Μνήμη Σμύρνης* (Χρονικό), σ. 14.

Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1961). *Η παιδεία στη Σμύρνη*, σσ. 123-215.

⁶² Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 9.

⁶³ Η ίδια, σσ. 9-10.

λύκεια, πλήρως οργανωμένα, όπως εκείνα των Γιαννίκη, Αρώνη, Διαμαντόπουλου, Πασχάλη, Νεστορίδη, Αναστασιάδη και άλλων.⁶⁴ Τέλος μαθήματα παραδίδονταν και σε πολλά σπίτια σχολεία, κυρίως για παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Κατά την περίοδο της ελληνικής διοίκησης στη Σμύρνη (1919–1922), η δομή και η οργάνωση της παιδείας των Ελλήνων βρέθηκε σε μεταβατικό στάδιο. Το ελληνικό κράτος επιδίωξε να περάσει ένα ενιαίο και πιο σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα, σε αντίθεση με το προηγούμενο, που ίσχυε κατά την Οθωμανική περίοδο. Ως τότε, η εκπαίδευση των χριστιανών – και ειδικά των Ελλήνων – οργανωνόταν από τις τοπικές κοινότητες, υπό την εποπτεία του Οικουμενικού Πατριαρχείου το οποίο όριζε και το περιεχόμενο των σπουδών. Παρότι υπήρχε πρόθεση εκσυγχρονισμού, η αλλαγή των παλαιότερων θεσμών δεν ήταν εύκολη, καθώς ο ρόλος του Πατριαρχείου παρέμενε καθοριστικός.

Η σύνδεση με την ορθόδοξη παράδοση παρέμενε ισχυρή, ιδιαίτερα στις ελληνικές κοινότητες που χρησιμοποιούσαν την τουρκική γλώσσα στην καθημερινότητά τους και στις οποίες το Πατριαρχείο ασκούσε σημαντική επιρροή. Η ελληνική εκπαίδευση, επιχείρησε λοιπόν να προωθήσει έναν πιο εθνικό και ελληνικό προσανατολισμό, χωρίς να αποκοπεί τελείως από την επιρροή του Πατριαρχείου και την οθωμανική κληρονομιά. Η προσπάθεια των ελληνικών αρχών να περιορίσουν τη χρήση της τουρκικής γλώσσας στα σχολεία και να ενισχύσουν την ελληνική γλώσσα και την εθνική ταυτότητα των μαθητών συνάντησε εμπόδια, καθώς πολλές ορθόδοξες κοινότητες – ιδίως στην ενδοχώρα – χρησιμοποιούσαν τα τουρκικά ως βασική γλώσσα επικοινωνίας.⁶⁵

Την ίδια περίοδο, ιδρύθηκαν το Αρμοστειακό Γυμνάσιο και Διδασκαλείο, ενώ αποφασίστηκε και η ίδρυση πανεπιστημίου. Υπεύθυνοι για τη διοργάνωση του νέου ανώτατου ιδρύματος ορίστηκαν οι πανεπιστημιακοί καθηγητές Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή και Γεώργιος Ιωακειμόγλου, οι οποίοι υπηρετούσαν στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Το κτήριο του πανεπιστημίου ανεγέρθηκε, και τα μαθήματα επρόκειτο να ξεκινήσουν τον Οκτώβριο του 1922. Ωστόσο, τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής ματαίωσαν τη λειτουργία του. Από το 1972 στον ίδιο χώρο λειτουργεί Λύκειο Θηλέων⁶⁶

Σύμφωνα με τα στοιχεία του 1922, στην Ιωνία λειτουργούσαν 240 ελληνικά σχολεία με περίπου 900 διδάσκοντες και 40.000 μαθητές. Την ίδια περίοδο τα αντίστοιχα τουρκικά

⁶⁴ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1963). *Μνήμη Σμύρνης*, σ. 19.

Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1961). *Η παιδεία στη Σμύρνη*, σ. 287.

⁶⁵ Georgelin, H. (2023). *Η Σμύρνη σε κλοιό πολέμου (1914-1922)*, σσ. 177-179.

⁶⁶ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 10.

αριθμούσαν 98 σχολεία, 300 δασκάλους και 6.300 μαθητές.⁶⁷

3.4. Η θρησκευτική ζωή και η σημασία της κοινότητας στη Σμύρνη

Η χριστιανική πίστη κατείχε σημαντική θέση στη ζωή των Σμυρνίων και ενίσχυε τους δεσμούς ανάμεσα στα μέλη της ελληνικής κοινότητας. Οι άνθρωποι στήριζαν ο ένας τον άλλον σε περιόδους δυσκολίας και θεωρούσαν τα προβλήματα κάθε οικογένειας ως υπόθεση όλης της γειτονιάς. Ακόμη και στα χρόνια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η φτώχεια δεν οδήγησε κανέναν σε ακραίες καταστάσεις, καθώς η κοινότητα φρόντιζε να προσφέρει βοήθεια στους πιο αδύναμους.⁶⁸

Η αλληλεγγύη αυτή ήταν μέρος μιας γενικότερης στάσης ζωής⁶⁹, όπου η θρησκεία και η καθημερινότητα ήταν στενά συνδεδεμένες. Το 1922, η Σμύρνη διέθετε 47 ελληνικές εκκλησίες, οι οποίες έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική και θρησκευτική ζωή της πόλης. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, πολλές από αυτές καταστράφηκαν ή χρησιμοποιήθηκαν για άλλες χρήσεις, όπως αποθήκες ή τζαμιά.

Εκτός από τις ορθόδοξες εκκλησίες, στην πόλη υπήρχαν επίσης 8 καθολικοί ναοί, 5 προτεσταντικές εκκλησίες, 12 εβραϊκές συναγωγές και 22 μουσουλμανικά τεμένη, γεγονός που δείχνει το θρησκευτικά πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της Σμύρνης.⁷⁰

3.5. Μεταρρυθμίσεις και εξέλιξη στην εκκλησιαστική μουσική

Η αλλαγή του σημειογραφικού συστήματος το 1814 αποτέλεσε σημαντική καμπή για την εκκλησιαστική μουσική του 19ου αιώνα. Από τη μία, ολοκλήρωνε μια μακρόχρονη διαδικασία απλοποίησης της παλαιότερης σημειογραφίας και από την άλλη, άνοιγε τον δρόμο για μια νέα περίοδο δημιουργικής άνθησης, με αυξημένο ενδιαφέρον για πρωτότυπη σύνθεση.

⁶⁷ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1963). *Μνήμη Σμύρνης*, σ. 19.

⁶⁸ Καρτσωνάκη-Νάκη, Ν. (1965). *Μνήμη Σμύρνης* (Χρονικό), σσ. 32-33.

⁶⁹ Στη Σμύρνη λειτουργούσαν έως και τη Μικρασιατική Καταστροφή πολυάριθμα φιλανθρωπικά και φιλαλληλικά ιδρύματα, τα οποία στήριζαν τις οικονομικά ασθενέστερες τάξεις της ελληνικής κοινότητας. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται το «Φιλανθρωπικόν Ταμείον Φτωχών», που ιδρύθηκε το 1839, το «Ελληνικό Ορφανοτροφείο» (1870), το οποίο φιλοξενούσε αγόρια και κορίτσια, καθώς και η «Αγαθοεργός Αδελφότης Κυριών» (1873). Το 1890 ιδρύθηκε το «Λαϊκόν Κέντρον», οκοτροφείο για άπορους μαθητές, που προσέφερε καθημερινό συσσίτιο και συνέβαλε στη μόρφωση των λαϊκών τάξεων. Το «Άσυλον των Αστέγων», ιδρυθέν το 1910, προσέφερε στέγη στους άπορους και άστεγους της πόλης, ενώ το «Οικονομικόν Συσσίτιον» διένειμε καθημερινά περίπου 500 μερίδες φαγητού. Η Εκκλησία της Σμύρνης αποτέλεσε, επίσης, πεδίο δράσης για θρησκευτικές αδελφότητες και φιλανθρωπικά σωματεία, τα οποία γνώρισαν σημαντική ανάπτυξη. Βλ. Σχετικά: Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). Η ελληνικότητα της Σμύρνης, σ. 12. Βλ. επίσης, Συλλογικό έργο. (2001). *Σμύρνη, η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού*, σ. 130.

⁷⁰ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 11.

Τρεις βασικοί παράγοντες οδήγησαν σε αυτή τη μετάβαση: η πιο ακριβής και αναλυτική καταγραφή των μουσικών μοτίβων, η ευκολότερη διάδοση της μουσικής γνώσης μέσα από τα τυπωμένα βιβλία και κυρίως, η αυξανόμενη μετακίνηση μουσικών με κοινές πολιτισμικές ρίζες. Οι μουσικοί αυτοί, καθώς βρέθηκαν σε νέες περιοχές, μετέφεραν στοιχεία από τις τοπικές παραδόσεις τους. Έτσι, δημιουργήθηκαν διαφορετικά μουσικά στυλ, που συνδέονταν με τις κοινότητες από τις οποίες προέρχονταν. Οι παράγοντες αυτοί συνέβαλλαν ώστε να ανοίξει ο δρόμος για την εμφάνιση νέων τάσεων μέσα στην ορθόδοξη μουσική, αλλά και για την έκφραση πιο προσωπικών μουσικών προσεγγίσεων.

Σταδιακά, διαμορφώθηκαν νέα πρότυπα μουσικής έκφρασης, που επηρέασαν ακόμη και τους πιο παραδοσιακούς εκκλησιαστικούς κύκλους. Όμως, αυτή η άνθιση προκάλεσε και ανησυχίες. Τον Ιανουάριο του 1880, εκδόθηκαν δύο εγκύκλιοι με σκοπό να περιορίσουν την ανεξέλεγκτη χρήση της εκκλησιαστικής μουσικής στους ναούς. Καθορίστηκαν συγκεκριμένοι κανόνες για το τι επιτρεπόταν να ψάλλεται και ποιοι μπορούσαν να δημιουργούν ή να εισάγουν νέα έργα. Την εποπτεία των κανόνων ανέλαβε ο Εκκλησιαστικός Μουσικός Σύλλογος με έδρα το Πατριαρχείο.

Από τη μία πλευρά, λοιπόν αυτές οι μουσικές εξελίξεις ωθούν το Πατριαρχείο να ορίσει με ακρίβεια το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να κινείται η θρησκευτική μουσική και από την άλλη, η σταδιακή εμφάνιση διαφορετικών ρευμάτων, δημιουργεί τις συνθήκες για να εμφανιστούν καινούργιες μουσικές ιδέες.

Η Σμύρνη, με τον ιδιαίτερα ζωντανό και προοδευτικό της χαρακτήρα σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εξελίχθηκε σε ένα από τα πιο δημιουργικά κέντρα εκκλησιαστικής μουσικής. Εκεί διαμορφώθηκε ένα ρεύμα με ξεχωριστό ύφος και διάθεση για ανανέωση.⁷¹

Η παρουσία των Σμυρνιών μουσικών δεν περιορίστηκε μόνο στην ψαλτική και στη σύνθεση, αλλά επεκτάθηκε και στον μουσικολογικό στοχασμό. Σε αρκετές περιπτώσεις, μάλιστα, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της θεωρίας της Εκκλησιαστικής μουσικής στα τέλη του 19ου αιώνα. Στις αρχές του 20ού αιώνα, η δράση τους μεταφέρθηκε περισσότερο σε ιδρύματα, όπως σχολές, σύλλογοι και σωματεία. Από το 1910 σταδιακά καθιερώνεται η διδασκαλία της Εκκλησιαστικής μουσικής στα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της Σμύρνης και

⁷¹ Ανδρικός, Ν. (2012). *Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800–1922)*. σσ. 61-69.

εντάσσεται στο αναλυτικό τους πρόγραμμα σπουδών.⁷²

3.6. Η Σμύρνη ως παράδειγμα ανανέωσης της εκκλησιαστικής μουσικής

Η μουσική αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της εκκλησιαστικής ζωής της Σμύρνης στις αρχές του 20ού αιώνα. Δεν περιοριζόταν μόνο στους εκκλησιαστικούς ύμνους, αλλά περιλάμβανε και οργανωμένα μουσικά προγράμματα, στα οποία συμμετείχαν μαθητές σχολών και φιλαρμονικές μπάντες, ιδίως κατά τη διάρκεια εορτών, επετείων και τελετουργιών. Οι ναοί λειτουργούσαν ως χώροι λατρείας αλλά και ως κέντρα κοινωνικής και μουσικής δραστηριότητας.

Δημοσιεύματα της εποχής καταγράφουν αναζητήσεις για καλλίφωνους ψάλτες και ιεροδιακόνους με μουσική κατάρτιση, γεγονός που δείχνει τη σημασία της μουσικής επάρκειας στο εκκλησιαστικό πλαίσιο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάγκη οι ιεροψάλτες να διαθέτουν όχι μόνο φωνητικές ικανότητες αλλά και γνώσεις εκκλησιαστικής μουσικής, καθώς με το πέρασμα του χρόνου οι απαιτήσεις για αυτά τα πρόσωπα γίνονται πιο συγκεκριμένες και υψηλές.⁷³

Σε αυτό το περιβάλλον, όπου οι κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις ήταν έντονες, ιδρύθηκε στη Σμύρνη εκκλησιαστικός σύλλογος, με σκοπό την ενίσχυση της βυζαντινής μουσικής παράδοσης αλλά και την υπεράσπιση των συμφερόντων των ιεροψαλτών. Ο σύλλογος αυτός απηύθυνε κάλεσμα για στήριξη από την κοινότητα, γεγονός που δείχνει τη διάθεση για οργανωμένη παρέμβαση στον τομέα της εκκλησιαστικής μουσικής.⁷⁴

Σημαντική πρωτοβουλία αποτέλεσε και η ίδρυση, με πρωτοβουλία του μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσοστόμου, της Εκκλησιαστικής Μουσικής Σχολής τον Σεπτέμβριο του 1913. Η σχολή ήταν δημόσια και δωρεάν και είχε στόχο τη διδασκαλία τόσο της βυζαντινής όσο και της ευρωπαϊκής μουσικής σε ιεροψάλτες, δασκάλους και κληρικούς. Η πρώτη δημόσια εμφάνιση του μουσικού χορού της σχολής πραγματοποιήθηκε στον ναό του Τιμίου Προδρόμου, συνδέοντας την εκκλησιαστική τέχνη με την πνευματική ζωή της πόλης.⁷⁵

⁷² Η ίδια, σσ. 115, 121.

⁷³ Αμάλθεια. (1909, 1 Οκτωβρίου). Αμάλθεια. (1909, 1 Οκτωβρίου & 1922, 22 Μαΐου). Ζητείται ιεροψάλτης, σ. 578, 132

⁷⁴ Αμάλθεια. (1908, 29 Αυγούστου). Χρονικά, σ. 162. (27 Αυγούστου). Πρόσκλησις Ιεροψαλτών, σ. 155. Βλ. επίσης: Αμάλθεια. (1908, 18 Νοεμβρίου). Σύνδεσμος Ιεροψαλτών, σ. 228. Βλ. επίσης: Αμάλθεια. (1908, 19 Νοεμβρίου, 3 Δεκεμβρίου). Εκκλησ. Μουσικός Σύνδεσμος, σ. 432, 480. Βλ. επίσης: Ανδρικός, Ν. (2012). *Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800–1922)*. σ. 114.

⁷⁵ Αμάλθεια. (1913, 30 Αυγούστου). *Ίδρυσις Μουσικής Σχολής*, σ. 199. (1 Σεπτεμβρίου). *Μουσική Σχολή «Ο Δημόδοκος»*, σ. 208. (6 Νοεμβρίου). *Η εκκλησιαστική Μουσική*, σ. 407. (20 Δεκεμβρίου). *Μικρά Εφημερίς*, σ.

3.7. Λέσχες και αστική κοινωνική ζωή

Οι πολυάριθμες λέσχες της Σμύρνης δεν αποτελούσαν μόνο χώρους καθημερινής συνέντευξης, αλλά και σημαντικά σημεία πολιτιστικής δραστηριότητας. Τις προτιμούσαν κυρίως τα μέλη της αστικής και εύπορης τάξης για τη διασκέδασή τους και την κοινωνική τους ζωή. Στις λέσχες αυτές διοργανώνονταν χοροί και εκδηλώσεις, στις οποίες συμμετείχαν συχνά μέλη βασιλικών οικογενειών, πρίγκιπες, αλλά και διακεκριμένες ελληνικές και ξένες προσωπικότητες.

Η Ευρωπαϊκή Λέσχη ιδρύθηκε το 1791, ενώ η Ελληνική Λέσχη δημιουργήθηκε το 1818 και μετονομάστηκε σε Ελληνική Εμπορική Λέσχη το 1842⁷⁶. Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας της (104 χρόνια), η Ελληνική Λέσχη αποτέλεσε έναν σταθερό χώρο συνάντησης της ελληνικής κοινότητας στη Σμύρνη.

Η Λέσχη των Κυνηγών, γνωστή και ως Κτήμα Αλλιότι ή Υψηλή Λέσχη, ιδρύθηκε το 1891. Αποτέλεσε ένα σημαντικό κοινωνικό κέντρο συνάντησης στη Σμύρνη κατά τα τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αιώνα. Το 1910, ο Κίμων Πανταζόπουλος αγόρασε το κτίριο, το οποίο ήταν τριώροφο. Τα μέλη της Λέσχης ήταν κυρίως έμποροι, αλλά και γιατροί, δικηγόροι και άλλοι επαγγελματίες, προερχόμενοι από διάφορες εθνοτικές ομάδες, όπως Ρωμιοί, Αρμένιοι, Φράγκοι και Τούρκοι. Οι Λέσχες της Σμύρνης συχνά διοργάνωναν εκδηλώσεις, και μια από τις σημαντικότερες ήταν οι χοροί για την Αποκριά.⁷⁷ Συγκεκριμένα, η Λέσχη των Κυνηγών διοργάνωνε τέσσερις χορούς, καθώς και έναν σαρακοστιανό, στους οποίους καλούνταν και άλλοι Σμυρνιοί, ακόμα και αν δεν ήταν μέλη της Λέσχης. Ειδικά όταν στο λιμάνι της Σμύρνης έφταναν ξένα πολεμικά πλοία, οι αξιωματικοί τους προσκαλούνταν στους χορούς, και συνήθως προσέρχονταν συνοδευόμενοι από την μουσική τους. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, «Στο τέλος του χορού, κατά την αυγή, χορεύανε τον Καλαματιανό και

529.

⁷⁶ Το 1920, στη Σμύρνη λειτουργούσαν περίπου είκοσι ελληνικά επαγγελματικά σωματεία, στα οποία ήταν εγγεγραμμένα συνολικά 3.120 μέλη, βλ. Συλλογικό έργο. (2001). *Σμύρνη, η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού*, σ. 89.

⁷⁷ Το καρναβάλι της Σμύρνης αποτελούσε μια ιδιαίτερα δημοφιλή γιορτή στον ελληνικό κόσμο, με συμμετοχή όλων των χριστιανών της πόλης. Ξεχώριζε για τα έθιμα κοινωνικής αντιστροφής, όπως η μεταμφίεση ανδρών σε γυναίκες και η προσωρινή ανατροπή θρησκευτικών και εθνοτικών ρόλων. Παρότι οι μουσουλμάνοι δεν συμμετείχαν, οι Εβραίοι και οι Τσιγγάνοι είχαν ενεργή παρουσία: οι πρώτοι πουλώντας κομφετι και εξυπηρετώντας τους καρναβαλιστές και οι δεύτεροι συλλέγοντας τα περισσεύματα των σπιτιών μετά τη λήξη των εορτασμών και την αρχή της νηστείας. Έτσι, το καρναβάλι λειτουργούσε ως ένα προσωρινό πεδίο χαλάρωσης των κοινωνικών ιεραρχιών που επιβάλλονταν από τις εθνοθρησκευτικές ταυτότητες. Βλ. Georgelin, H. (2007). *Σμύρνη: Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους εθνικισμούς*, σσ. 141-144. Βλ. επίσης. Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1957). *Της Σμύρνης*, σσ. 67-74.

ηγάλαγεν ο κόσμος από ενθουσιασμό». ⁷⁸

Ξεχωριστή θέση είχε και ο χώρος του Sporting Club, γνωστός και ως Γυμναστικός Κύκλος στις ελληνικές εφημερίδες της Σμύρνης. Ιδρύθηκε το 1893 και με δικά του έξοδα απέκτησε μια μεγάλη θεατρική αίθουσα. Τα μέλη του προέρχονταν από όλες τις εθνότητες της πόλης. Στο κτήριο του στεγαζόταν και το ομώνυμο θέατρο, το οποίο κατά την περίοδο της ελληνικής διοίκησης μετονομάστηκε σε Θέατρο Κυβέλης.

⁷⁸ Καρτσωνάκη-Νάκη, Ν. (1965). *Μνήμη Σμύρνης* (Χρονικό), σσ. 24-25.

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

4.1. Συλλογική πολιτιστική ζωή στη Σμύρνη: Μουσικοί και φιλοδραματικοί σύλλογοι

Η μελέτη των μουσικών και θεατρικών σωματείων της Σμύρνης δεν είναι απλώς καταγραφή πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Αποτελεί αναγκαίο υπόβαθρο για την κατανόηση της πολιτισμικής ζωής της ελληνικής κοινότητας, στο πλαίσιο της οποίας εξελίχθηκαν και οι μουσικές εκδηλώσεις που καταγράφονται στον Τύπο της εποχής.

Η ένταξη μουσικών, θεατρικών και αθλητικών συλλόγων στην ίδια κατηγορία βρίσκει πλήρη ερμηνεία στην περίπτωση της Σμύρνης, όπου παρατηρείται στενή σύνδεση της σωματικής άσκησης με τη μουσική και τις τέχνες του λόγου. Σημαντικοί σμυρναϊκοί αθλητικοί σύλλογοι συχνά ξεκινούσαν τη δραστηριότητά τους ως μουσικοί ή μουσικογυμναστικοί όμιλοι.

Ο Μουσικός Όμιλος Ορφεύς, που ιδρύθηκε το 1890, θεωρείται το πρώτο μουσικό σωματείο της Ανατολής. Δημιούργησε λαϊκή ορχήστρα και διοργάνωσε μουσικές εκδηλώσεις τόσο εντός όσο και εκτός της Σμύρνης. Έναν χρόνο αργότερα εμφανίστηκε ο Μουσικός Σύλλογος Απόλλων, με 32 μέλη, ο οποίος διοργάνωνε συναυλίες φιλανθρωπικού χαρακτήρα. Η δράση του προκάλεσε την καχυποψία του Βαλή της Σμύρνης Κιαμίλ Πασά και για το λόγο αυτό, η λειτουργία του ανεστάλη προσωρινά. Ωστόσο, το 1896 συνεχίζει να παρουσιάζεται ως μουσικό σωματείο. Το 1904 οργανώθηκαν στο Μπουρνόβα τα πρώτα "Απολλώνια", υπό την αιγίδα του ίδιου του Κιαμίλ Πασά. Ο σύλλογος είχε ήδη αποκτήσει τη μορφή γυμναστικού συλλόγου, διατηρώντας όμως και μουσική δραστηριότητα.

Η Φιλαρμονική Εταιρεία Σμύρνης ιδρύθηκε το 1893 και παρουσίασε διακοπές στην λειτουργία της, μέχρι τους τελευταίους χρόνους της πόλης. Σύμφωνα με αγγελία στον Τύπο, στην πρώτη έντυπη επιτηρίδα της ανέφερε ότι διέθετε 270 τακτικά μέλη, ενώ ήδη από τον πρώτο χρόνο λειτουργία της είχε συγκεντρώσει κονδύλια για την αγορά μουσικών οργάνων. Εκτός από συναυλίες και χορούς κοινωφελούς σκοπού, δημιούργησε και εκκλησιαστικό τμήμα με πρωτοβουλία του Ευρ. Σεκιάρη. Όπως και ο Απόλλων, έτσι και η Φιλαρμονική Εταιρεία προκάλεσε την καχυποψία του Κιαμίλ Πασά και ανεστάλη η λειτουργία της. Μέλη των δύο απαγορευμένων σωματείων συνέστησαν ένα νέο μουσικό σωματείο, υπό τη μορφή Μουσικής Σχολής Σμύρνης. Η οποία λειτούργησε ως εξαρτημένο τμήμα του ναού του Αγίου Δημητρίου, ώστε να αποφευχθεί η περαιτέρω ενόχληση από τις αρχές. Το 1896 η Φιλαρμονική ανασυστάθηκε και απέκτησε νέα στέγη. Παρά τα οικονομικά προβλήματα που προκάλεσαν νέα προσωρινή διακοπή, επαναλειτούργησε το 1920 με την υποστήριξη του μητροπολίτη Χρυσόστομου Σμύρνης.

Ο σύλλογος Γυμνάσιον ιδρύθηκε το 1894 ως αθλητικό σωματείο, ύστερα από αποχώρηση ομάδας μελών από τον Ορφέα. Το 1898, από τη συνένωση των δύο συλλόγων, ιδρύθηκε ο Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος. Ο σύλλογος Ορφέας θεωρείται πρόδρομος του Πανιωνίου, και γι' αυτό ως έτος ίδρυσης του Πανιωνίου αναγνωρίζεται το 1890, έτος ίδρυσης του πρώτου. Ακολουθώντας το πρότυπό του, ο Πανιώνιος διατήρησε όχι μόνο τα αθλητικά του τμήματα αλλά και φιλολογικά, μουσικά και καλλιτεχνικά.

Σε ό,τι αφορά τους καθαρά μουσικούς συλλόγους, ιδιαίτερη αναφορά αξίζει ο Εκκλησιαστικός Μουσικός Σύλλογος Σμύρνης, που ιδρύθηκε το 1933 από τον Σμυρναίο μουσικολόγο Μισαήλ Μισαηλίδη, ο οποίος διετέλεσε και πρώτος πρόεδρος του. Ο σύλλογος αυτός εργάστηκε με στόχο τη βελτίωση και τη διάδοση της παραδοσιακής βυζαντινής μουσικής.

Οι φιλοδραματικοί σύλλογοι ιδρύονταν συνήθως από θεατρόφιλους που επιδίωκαν να συνδυάσουν την καλλιτεχνική τους κλίση με τη διάθεση προσφοράς προς το κοινωνικό σύνολο. Οι σύλλογοι αυτοί λειτουργούσαν ουσιαστικά ως ερασιτεχνικοί θίασοι, τα μέλη των οποίων συχνά αναδεικνύονταν σε ικανούς και αξιόλογους ερμηνευτές.⁷⁹

Με την ψήφιση του τουρκικού συντάγματος τον Ιούλιο του 1908, ενισχύθηκε η πεποίθηση πολλών Ελλήνων της Μικράς Ασίας ότι θα απολάμβαναν πλέον τις συνταγματικές τους ελευθερίες. Εκείνη την εποχή δημιουργήθηκαν σύλλογοι με πολιτικό χαρακτήρα, καθώς πολλοί πίστεψαν πως μπορούσαν πλέον να εργαστούν με ελευθερία σε τομείς όπου μέχρι τότε η δράση τους ήταν περιορισμένη ή ανύπαρκτη. Ωστόσο, η μετέπειτα πολιτική των Νεοτούρκων δεν δικαίωσε αυτές τις προσδοκίες, αφού συνέχισε να στοχεύει στην αφομοίωση των μη μουσουλμανικών πληθυσμών, συχνά παραβιάζοντας στην πράξη την αρχή της ισότητας. Στις περιοχές της δυτικής Μικράς Ασίας και του Πόντου, οι Έλληνες είχαν κατορθώσει να διατηρήσουν μια σημαντική υπεροχή, γεγονός που προκαλούσε καχυποψία και φόβο από την πλευρά των Οθωμανικών αρχών.

Η κατάσταση έγινε ακόμα πιο δύσκολη τον Αύγουστο του 1909, όταν ψηφίστηκε νέος νόμος για τα σωματεία, ο οποίος απαγόρευε τη σύσταση πολιτικών συλλόγων με εθνικό προσανατολισμό. Ήδη από τα προηγούμενα χρόνια, οι ελληνικοί σύλλογοι αντιμετώπιζαν συχνές διακοπές στη λειτουργία τους, όχι μόνο εξαιτίας οικονομικών δυσκολιών, αλλά και εξαιτίας απαγορεύσεων ή παρεμβάσεων από την πλευρά των αρχών. Σε πολλές περιπτώσεις, όταν επαναλειτουργούσαν, συχνά άλλαζαν και την ονομασία τους προκειμένου να αποφύγουν

⁷⁹ Μαμώνη, Κ., & Ιστικοπούλου, Λ. (2006). *Σωματειακή οργάνωση του ελληνισμού στη Μικρά Ασία (1861–1922)*, σσ. 120-126.

νέες διώξεις. 4.3. Κύρια σημεία της ιστορικής εξέλιξης του ελληνικού θεάτρου της Σμύρνης (1846-1922)

Το 1846 εμφανίζεται ο πρώτος ελληνικός θίασος στο θέατρο Ευτέρπη (χωρητικότητα 300 ατόμων), παρουσιάζοντας μια δημοφιλή κωμωδία, μεταφρασμένη από τον Μιχαλόπουλο ήδη από το 1836. Ο πρώτος περιοδεύων θίασος, που επισκέπτεται την Σμύρνη, είναι ο θίασος του Μαρκεσίνη, το 1866. Η ενθουσιώδης υποδοχή από το θεατρόφιλο κοινό, οδηγεί στην επαναλαμβανόμενη παρουσία του στην πόλη για πολλά χρόνια και για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Το παράδειγμά του θα ακολουθήσουν και άλλοι θίασοι, οι οποίοι θα εντάξουν τη Σμύρνη στο πρόγραμμά τους.

4.2. Το θέατρο στην Σμύρνη- Σημαντικά θέατρα

Η μουσική ζωή της Σμύρνης κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα είναι αδύνατο να απομονωθεί από την έντονη θεατρική δραστηριότητα της πόλης. Μελοδράματα, οπερέτες και μουσικές κωμωδίες αποτέλεσαν βασικές μορφές θεαμάτων, στις οποίες η μουσική δεν λειτουργούσε απλώς συνοδευτικά, αλλά αποτελούσε αναπόσπαστο στοιχείο της παράστασης. Για τον λόγο αυτό, κρίνεται απαραίτητη μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία του θεάτρου στη Σμύρνη, καθώς η θεατρική ζωή συνδέεται στενά με τις μουσικές παραστάσεις και τις πολιτισμικές συνήθειες των κατοίκων.

Παρότι θεατρικές εκδηλώσεις εντοπίζονταν ήδη από τον 17ο αιώνα, κυρίως με τη μορφή ερασιτεχνικών παραστάσεων που διοργάνωναν Ευρωπαίοι κάτοικοι της Σμύρνης στα προξενεία τους, αυτές δεν αποτελούσαν την αρχή της θεατρικής δραστηριότητας της πόλης. Αντίθετα, μπορούσαν να θεωρηθούν ως τα πρώτα σημάδια μιας διαδικασίας πολιτισμικού μετασχηματισμού, που θα οδηγούσε τη Σμύρνη να αναδειχθεί, κατά τον 19ο αιώνα, σε σημαντικό αστικό κέντρο με αξιοσημείωτη και οργανωμένη θεατρική ζωή.

Η πρώτη σχετική μαρτυρία αφορά παράσταση του έργου *Νικομήδης* του Κορνέιγ, που δόθηκε το 1657 στο γαλλικό προξενείο.⁸⁰ Το πρώτο μόνιμο θεατρικό κτίσμα, της εποχής, χτίστηκε το 1775 από ερασιτέχνες ηθοποιούς, αλλά καταστράφηκε από πυρκαγιά το 1797. Στη θέση του ανεγέρθηκε νέο θέατρο εντός του κτιρίου της Λέσχης, όπου δόθηκαν επιτυχημένες παραστάσεις.⁸¹

Το 1824 καταγράφηκε η πρώτη θεατρική παράσταση στον νέο αυτό χώρο, με πρωτοβουλία

⁸⁰ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 16.

⁸¹ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1954). *Το θέατρο στη Σμύρνη (1657–1922)*, σ. 45.

Ευρωπαϊών ερασιτεχνών και με αξιοσημείωτη ανταπόκριση από το κοινό, παρά τον περιορισμένο χώρο της αίθουσας. Κατά την περίοδο 1826–1827 δεν τεκμηριώνονται παραστάσεις, πιθανόν λόγω της ελληνικής επανάστασης και της συνακόλουθης ύφεσης στην εμπορική και κοινωνική ζωή της Σμύρνης. Ωστόσο, η θεατρική δραστηριότητα επανήλθε το 1829, αντανakλώντας την έντονη πολιτισμική τάση των Σμυρναίων για το θέατρο.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1840 εκφράστηκαν αμφιβολίες ως προς το κατά πόσον η θεατρική δραστηριότητα θα μπορούσε να ευδοκιμήσει σε ένα μουσουλμανικό περιβάλλον. Παρά τις επιφυλάξεις αυτές, τον Οκτώβριο του 1841 η *Αμόλθεια* κατέγραψε την ανέγερση νέου θεάτρου, ικανού να εξυπηρετήσει τον πληθυσμό της Σμύρνης. Λίγους μήνες αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1842, επρόκειτο να φτάσει στην πόλη ένας ιταλικός μελοδραματικός θίασος, γεγονός που επιβεβαίωνε την την αυξανόμενη σημασία της θεατρικής ζωής.⁸²

Ένας Ιταλός εγκατεστημένος στη Σμύρνη ίδρυσε το ομώνυμο Θέατρο Καμεράνο, το οποίο ανεγέρθηκε το 1862 στην περιοχή Φασουλά. Το θέατρο αυτό διέθετε 17 θεωρεία και αποτελούσε ιδιοκτησία 30 σμυρναϊκών οικογενειών. Ήταν μεγαλύτερο από το Θέατρο Ευτέρπη και αποτέλεσε σημαντικό πολιτιστικό κέντρο της εποχής. Ωστόσο, το 1884 καταστράφηκε από πυρκαγιά, αφήνοντας τη Σμύρνη χωρίς σταθερό θεατρικό χώρο.⁸³

Στο μεσοδιάστημα, παραστάσεις πραγματοποιούνταν σε εναλλακτικούς χώρους, όπως τα θέατρα της Προκυμαίας και της Αλάμπρας. Το 1894 σηματοδότησε σημαντικό σταθμό για την ιστορία του θεάτρου στη Σμύρνη, καθώς τότε εγκαινιάστηκε η νέα θεατρική αίθουσα του Σπόρτινγκ Κλούμπ με χωρητικότητα 600 ατόμων — μια πραγμάτωση του συλλογικού ονείρου των Σμυρναίων φιλοθεαμόνων.⁸⁴

Το Σπόρτινγκ Κλαμπ ανεγέρθηκε στη θέση του παλαιότερου θεάτρου Ολύμπια (το οποίο το 1920 μετονομάζεται σε Θέατρο Κυβέλης). Στις αρχές του 20ού αιώνα, κατασκευάζεται και το Θέατρο Χαβούζας στο Μπουρνόβα, ενώ μικρά, συνήθως θερινά, θέατρα εμφανίζονται σε διάφορα προάστια και συνοικίες της πόλης, φιλοξενώντας κατά κύριο λόγο δευτερεύοντες θιάσους. Εκτός από το Σπόρτινγκ Κλαμπ, η θεατρική ζωή της Σμύρνης εξυπηρετείται επίσης από το Θέατρο Γκαίν, το οποίο ανεγείρεται το 1909 και αργότερα μετονομάζεται σε Ίριδα,

⁸²Η ίδια, σσ. 47-55.

⁸³Η ίδια, σ. 65.

⁸⁴Η ίδια, σ. 117.

καθώς και από το θερινό θεατράκι Σπλέντιτ και το Θέατρο Κραίμερ.⁸⁵

Το 1911 ανεγέρθηκε στη Σμύρνη το εντυπωσιακό Θέατρο Σμύρνης, ένα από τα πιο κομψά των Βαλκανίων και της Ανατολής. Η προσπάθεια του ιδιοκτήτη του, Μισήρ, να καταργήσει τις καθιερωμένες δωρεάν θέσεις για τις ελληνικές εφημερίδες προκάλεσε την αντίδραση του Τύπου, ο οποίος απέσυρε τη στήριξή του. Η στάση αυτή είχε άμεσο αντίκτυπο στην προσέλευση του κοινού, γεγονός που ανέδειξε τη σημαντική επιρροή του Τύπου στη θεατρική ζωή της πόλης.⁸⁶

4.3. Κύρια σημεία της ιστορικής εξέλιξης του ελληνικού θεάτρου της Σμύρνης (1846-1922)

Το 1846 εμφανίζεται ο πρώτος ελληνικός θίασος στο θέατρο Ευτέρπη (χωρητικότητα 300 ατόμων), παρουσιάζοντας μια δημοφιλή κωμωδία, μεταφρασμένη από τον Μιχαλόπουλο ήδη από το 1836. Ο πρώτος περιοδεύων θίασος, που επισκέπτεται την Σμύρνη, είναι ο θίασος του Μαρκεσίνη, το 1866. Η ενθουσιώδης υποδοχή από το θεατρόφιλο κοινό, οδηγεί στην επαναλαμβανόμενη παρουσία του στην πόλη για πολλά χρόνια και για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Το παράδειγμά του θα ακολουθήσουν και άλλοι θίασοι, οι οποίοι θα εντάξουν τη Σμύρνη στο πρόγραμμά τους.

Το 1869 καταγράφεται για πρώτη φορά θεατρική παράσταση από Σμυρναίους Έλληνες ηθοποιούς, με μέτρια απήχηση. Ενώ την επόμενη χρονιά, ο Φιλοδραματικός Όμιλος Σμύρνης ανεβάζει παράσταση που αποσπά ευμενή σχόλια. Το έργο ήταν ο Οιδίπους Τύραννος, και η επίδρασή του υπήρξε σημαντική. Μέχρι το 1872, η Σμύρνη είχε ήδη καθιερωθεί ως ένας σημαντικός θεατρικός σταθμός για τους ελληνικούς θιάσους.

Στις επόμενες δεκαετίες, το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη γνώρισε περίοδο ακμής. Στην πόλη φιλοξενήθηκαν αξιόλογοι θίασοι από την Ελλάδα και το εξωτερικό, ενώ οι τοπικοί φιλοδραματικοί σύλλογοι συνέβαλαν καθοριστικά στη συνεχή θεατρική δραστηριότητα. Η ανέργση θεατρικών αιθουσών και η τακτική παρουσία γνωστών ηθοποιών ενίσχυσαν τη θεατρική σκηνή της πόλης.

⁸⁵ Σταματοπούλου-Βασιλακάκου, Χ. (2008). *Το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη, στο Τρεις χιλιετίες μικρασιατικού πολιτισμού (επιστήμες-γράμματα-τέχνες)*, Νέα Ιωνία: ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ., σ. 235.

⁸⁶ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1954). *Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922)*, σσ. 203-204.

Κατά τα έτη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Σμύρνη βρίσκεται σε απομόνωση λόγω του αποκλεισμού από τις συμμαχικές δυνάμεις και της διακοπής της επικοινωνίας με την Ελλάδα. Σε αυτό το πλαίσιο, αναπτύσσεται ιδιαίτερα η τοπική ελληνική θεατρική παραγωγή, αποδεικνύοντας την ανεξαρτησία και τον ζήλο της σμυρναϊκής θεατρικής ζωής.⁸⁷

Το 1922 οι ελληνικοί θίασοι έχουν πλέον σταματήσει τις παραστάσεις, η πολιτική και στρατιωτική κατάσταση είναι πλέον κρίσιμη και ρευστή. Δύο εβδομάδες πριν τη Μικρασιατική Καταστροφή, φτάνει στη Σμύρνη ιταλικός μελοδραματικός θίασος, ωστόσο η προσέλευση του κοινού είναι περιορισμένη.⁸⁸ Η τελευταία γνωστή παράσταση που παρουσιάστηκε σε ελληνικό θέατρο της Σμύρνης ήταν η *Αϊντα* του Giuseppe Verdi, στις 2 Αυγούστου 1922, στο Θέατρο Σμύρνης.⁸⁹ Ωστόσο, η *Αμάλθεια* στο φύλλο της Πέμπτης 18 Αυγούστου 1922 αναφέρει: «Απόψε ο *Ερνάνης* με την κ. Ταβανές και τους κ. Βαλδαρίνο και Λασκαρίνο. Αύριον η πρώτη της *Αιδάς*. Το Σάββατο απογευματινή με τιμάς ελλατωμένας».⁹⁰ Την παραμονή της Μικρασιατικής Καταστροφής, η Σμύρνη διέθετε πέντε ελληνικά θέατρα, ενώ απουσίαζε κάθε οργανωμένη τουρκική θεατρική παρουσία. Μια συνθήκη που φανερώνει την έντονη καλλιτεχνική δραστηριότητα και την πολιτισμική βαρύτητα του ελληνικού στοιχείου στην πόλη.

4.4. Η θεατρική ζωή της Σμύρνης ως καθρέφτης της κοινωνίας και του πολιτισμού

Η ελληνική θεατρική δραστηριότητα στη Σμύρνη, ιδιαίτερα από τα τέλη του 19ου αιώνα έως το 1922, αποτέλεσε βασικό στοιχείο της πολιτιστικής ιστορίας της πόλης. Παρά την έντονη παρουσία ιταλικών θιάσων, το ελληνικό θέατρο και οι Έλληνες καλλιτέχνες κέρδιζαν σταδιακά έδαφος, με την ηθική και οικονομική στήριξη της κοινότητάς τους. Το ελληνικό κοινό, που μέχρι τότε παρακολουθούσε κυρίως ξένες παραγωγές, επιζητούσε την εμφάνιση ενός θεάτρου με ελληνική ταυτότητα. Από νωρίς αγκάλιασε τους περιοδεύοντες ελληνικούς θιάσους και τους ομογενείς ηθοποιούς, αντιμετωπίζοντας τη θεατρική σκηνή ως μέσο εθνικής έκφρασης και διάδοσης της ελληνικής γλώσσας.

Οι αστικές και μεγαλοαστικές τάξεις, προτιμούσαν το μελόδραμα. Έχοντας ήδη υιοθετήσει τα ευρωπαϊκά πρότυπα, επιζητούσαν τη δημιουργία ενός αντίστοιχου ελληνικού μουσικού

⁸⁷Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1954). *Το θέατρο στη Σμύρνη* (1657–1922), σ. 226.

⁸⁸Η ίδια, σ. 263.

⁸⁹Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*, σ. 17.

⁹⁰Αμάλθεια. (1922, 18 Αυγούστου). *Θέατρο Κυβέλης*, σ. 279.

θεάτρου. Από το 1909 και εξής, το μελόδραμα δίνει την θέση του στην οπερέτα ⁹¹ που παρουσιάζει σημαντική εξέλιξη και μεγάλη αποδοχή. ⁹²

Παράλληλα, η Σμύρνη της εποχής αποτελούσε βασικό σταθμό για θεατρικούς θιάσους που περιόδευσαν μεταξύ Δυτικής Ευρώπης, Κωνσταντινούπολης και Ελλάδας. Η πολιτισμική της φυσιογνωμία, έντονα επηρεασμένη από τη Δύση, την έφερνε πιο κοντά στις ευρωπαϊκές πόλεις από ότι στην Αθήνα. Ως σύγχρονο αστικό κέντρο, συγκρίσιμο με αντίστοιχα της Ευρώπης και της Αμερικής, η Σμύρνη άρχισε να φιλοξενεί θεάματα που απευθύνονταν σε ένα ευρύτερο και κυρίως νεανικό κοινό. Πολλά θεατρικά και όπερες ξεκινούσαν ή περνούσαν από εκεί, παρουσιάζοντας ρεπερτόρια που απευθύνονταν κυρίως στα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα της ελληνικής κοινότητας. Οι παραστάσεις δίνονταν σχεδόν αποκλειστικά στα ελληνικά, παρόλο που η γαλλική επιρροή στην πόλη ήταν ισχυρή, καθώς η χρήση της ελληνικής εξασφάλιζε μεγαλύτερη απήχηση στο κοινό. Μέσα στο πιο ελεύθερο και προοδευτικό κλίμα της εποχής, αναπτύχθηκε και το είδος της σμυρναϊκής επιθεώρησης, με σατιρικό, κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο. Η πιο γνωστή παράσταση από αυτές ήταν τα *Πανιώνια* του 1909. ⁹³

4.5. Η γλώσσα και ο πολιτισμός στη θεατρική ζωή της Σμύρνης

Μετά την κατάργηση της λογοκρισίας, που επήλθε με το Σύνταγμα του 1908, οι ελληνικοί θίασοι της Σμύρνης απέκτησαν τη δυνατότητα να παρουσιάσουν θεατρικά έργα που έως τότε

⁹¹ Αν και η οπερέτα κατέχει σημαντική θέση στην ιστορία του ελληνικού θεάτρου, δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής επιστημονικής προσέγγισης. Η επαφή του ελληνικού κοινού με τη μελοδραματική σκηνή της Δύσης ξεκινά ήδη από τον 19ο αιώνα, μέσω των περιοδικών ιταλικών και γαλλικών θιάσων που παρουσίαζαν εναλλάξ κωμικές όπερες και οπερέτες. Οι παραστάσεις αυτές, πρόδρομοι της εγχώριας μουσικής σκηνής, συνέβαλαν σημαντικά στην εξοικείωση του ελληνικού κοινού με τα αρμονικά ιδιώματα της δυτικής μουσικής, σε ένα πολιτισμικό περιβάλλον όπου κυριαρχούσαν μονοφωνικές παραδόσεις όπως η βυζαντινή ψαλμωδία και ο αμανές.

Η απήχηση του μουσικού στοιχείου υπήρξε καθοριστική για τη διαμόρφωση μιας νέας θεατρικής ταυτότητας, καθώς σύντομα έγινε σαφές ότι τα έργα χωρίς μουσική δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν τη δημοφιλή γαλλική οπερέτα. Καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση εγχώριων μορφών ελαφρού μουσικού θεάτρου έπαιξε η παρουσία αρμενικού θιάσου στο Φάληρο, με την παράσταση Χορ-Χορ Αγάς, η οποία συνδύαζε ευρωπαϊκές μελωδίες με ανατολίτικα ηχοχρώματα και οικείους χορευτικούς ρυθμούς. Ο έντονα ηθογραφικός χαρακτήρας του έργου προσέφερε ένα πρότυπο εξελληνισμένης οπερέτας, το οποίο υιοθετήθηκε από Έλληνες καλλιτέχνες. Μέσα από αυτή τη διαδικασία γεννήθηκε το κωμειδύλλιο: ένα υβριδικό θεατρικό είδος με ελληνικές υποθέσεις, που ενσωμάτωνε είτε πρωτότυπα είτε δανεισμένα —ακόμη και αυτούσια— στοιχεία από τη δυτική οπερέτα. Το κωμειδύλλιο κυριάρχησε επί δύο δεκαετίες στη μουσική θεατρική παραγωγή, λειτουργώντας ως μεταβατικό στάδιο για την οριστική εδραίωση της οπερέτας στην Ελλάδα. Μέχρι το 1909 η οπερέτα έχει πλέον επικρατήσει στις ελληνικές σκηνές, με σημαντικότερους εκπροσώπους τους θιάσους του Γιάννη Παπαιωάννου και της Έλσας Ένγκελ. βλ. Σειραγάκης, Ε. (2007). *Η Ελληνική Οπερέτα, ένα αχαρτογράφητο είδος. Δρώμενα θεατρικό περιοδικό, περίοδος Β', τεύχος 1*, σ. 36-51.

⁹² Συλλογικό έργο. (2001). *Σμύρνη, η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού*, σσ. 149,151.

⁹³ Σταματοπούλου-Βασιλακάκου, Χ. (2008). «Το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη – Μια σφαιρική προσέγγιση», στο Γ' Συμπόσιο *Τρεις Χιλιετίες Μικρασιατικού Πολιτισμού (Επιστήμες-Γράμματα-Τέχνες)*, Νέα Ιωνία: ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ., σ. 233.

δεν επιτρέπονταν. Η άρση των περιορισμών, αφορούσε τόσο το θεματικό όσο και το γλωσσικό περιεχόμενο. Επιτράπηκε η χρήση λέξεων που μέχρι τότε ήταν απαγορευμένες, αλλά και έργων που περιλάμβαναν πολιτικά ευαίσθητα ζητήματα, όπως δολοφονίες εστεμμένων ή έντονες πατριωτικές αναφορές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, έργα εθνικού χαρακτήρα όπως ο *Πάυλος Μελάς* προσέλκυσαν το ενδιαφέρον του κοινού. Σε περιόδους εθνικής έντασης, παρόμοιες παραστάσεις προτιμούσαν να ανεβάζουν και οι ερασιτεχνικοί θίασοι.⁹⁴

Ωστόσο, η απελευθέρωση αυτή δεν ήταν πάντα ανεμπόδιστη. Το έργο *Θεόδωρος Κολοκοτρώνης*, που ερμηνευόταν από τη Βερώνη, απαγορεύτηκε προσωρινά από την Νομαρχία Σμύρνης, καθώς θεωρήθηκε ότι περιείχε υπερβολικά εθνικιστικό περιεχόμενο. Η εφημερίδα *Αμάλθεια* αντέδρασε έντονα, καταγγέλλοντας την ενέργεια αυτή ως αυθαίρετη παρέμβαση της οθωμανικής διοίκησης. Μετά από επανειλημμένες παρεμβάσεις του ελληνικού Τύπου, η απαγόρευση ανακλήθηκε και έπειτα από διάστημα περίπου ενός μήνα η Βερώνη συνέχισε τις παραστάσεις της.⁹⁵

Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, με αποκορύφωμα το 1914, θεατρικές παραστάσεις εμπνευσμένες από την Δύση, καθώς και η εκτεταμένη χρήση της ελληνικής και της γαλλικής γλώσσας στον δημόσιο πολιτισμικό χώρο, θεωρούνταν ύποπτες ή επικίνδυνες κυρίως από τους εθνικιστικούς κύκλους του Κομιτάτου Ένωσης και Προόδου. Οι τελευταίοι διεκδικούν την προβολή της οθωμανικής γλώσσας, τόσο στους τίτλους των έργων όσο και στην δημόσια πολιτισμική σφαίρα. Μέρος του τουρκικού πληθυσμού επιδιώκει με αυτόν τον τρόπο να κατοχυρώσει τη δική του συμμετοχή στον εκσυγχρονισμό της αστικής ζωής. Στη Σμύρνη, ωστόσο, η ελληνική γλώσσα παρέμενε η κυρίαρχη μορφή επικοινωνίας, ιδιαίτερα στις επαφές με Ευρωπαίους, ενώ στα σινεμά η γλώσσα που το κοινό ανέμενε να ακούσει ήταν κυρίως τα γαλλικά. Η ψυχαγωγία μετατράπηκε έτσι σε πεδίο εθνοπολιτισμικής διαπραγμάτευσης και ανταγωνισμού.⁹⁶

4.6. Η απουσία τουρκικής θεατρικής δραστηριότητας

Μέχρι και τα τέλη του 19ου αιώνα, δεν υφίστατο ουσιαστικά οργανωμένη θεατρική δραστηριότητα από τον τουρκικό πληθυσμό της Σμύρνης. Η μοναδική μορφή λαϊκής ψυχαγωγίας με θεατρικά στοιχεία που απευθυνόταν στους μουσουλμάνους κατοίκους ήταν το

⁹⁴ Σταματοπούλου-Βασιλακάκου, Χ. (2008). «Το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη – Μια σφαιρική προσέγγιση», στο Γ' Συμπόσιο *Τρεις Χιλιετίες Μικρασιατικού Πολιτισμού (Επιστήμες-Γράμματα-Τέχνες)*, Νέα Ιωνία: ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ., σ. 230.

⁹⁵ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1954). *Το θέατρο στη Σμύρνη (1657–1922)*, σσ. 178-179.

⁹⁶ Georgelin, H. (2007). *Σμύρνη: Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους εθνικισμούς*, σσ. 198-199.

παραδοσιακό θέατρο σκιών (Καραγκιόζης). Η Αμάλθεια σε ένα σπάνιο άρθρο της το 1908 αναφέρεται σε Τουρκική παράσταση στον χώρο του Σπόρτινγκ, όπου παίζεται το έργο του Κεμάλ Πατρίδα. Η παράσταση παίχτηκε για 3 ημέρες, με την τελευταία μέρα να απευθύνεται αποκλειστικά σε γυναίκες.⁹⁷

4.7. Η μουσική ζωή της Σμύρνης: Πολυφωνία, πολυπολιτισμικότητα και αστική καλλιτεχνική έκφραση (τέλη 19ου – αρχές 20ού αιώνα).

Η πολυεθνική σύνθεση του πληθυσμού της Σμύρνης αποτυπωνόταν έντονα στον πολιτιστικό της χαρακτήρα, με τη μουσική να αποτελεί έναν από τους πιο χαρακτηριστικούς τομείς αυτής της πολυμορφίας. Η πόλη δεν αποτέλεσε μόνο εμπορικό σταυροδρόμι, αλλά και χώρο συνάντησης μουσικών ακουσμάτων. Όντας ένα από τα σπουδαιότερα λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου, δέχονταν μουσικές επιρροές τόσο από τη Δύση όσο και από την Ανατολή. Έλληνες, Τούρκοι, Αρμένιοι, Ρομά, Φραγκολεβαντίνοι, Πέρσες, Ρουμάνοι, Ιταλοί και άλλες εθνότητες συνυπήρχαν διατηρώντας τις ιδιαίτερες μουσικές τους παραδόσεις. Σε συνδυασμό με την επιρροή των δυτικοευρωπαϊκών μουσικών τάσεων -που ήταν ιδιαίτερα εμφανής στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα- συνέβαλε στην διαμόρφωση ενός πλουραλιστικού πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Όπως αναφέρει ο Λάμπρος Λιάβας, μέσα από τη μελέτη του Καλυβιώτη: «Τα λιμάνια που αναφέραμε υπήρξαν ο χώρος όπου η μακραίωνη μουσική παράδοση του Αιγαίου πέρασε μέσα από τα φίλτρα της επιδράσεις ιταλικές, γαλλικές, ρουμάνικες, σέρβικες, τούρκικες, περσικές, αρμένικες και γύφτικες.⁹⁸ Στα στενά της Σμύρνης έσμιγαν παλιές αιγαιοπελαγίτικες μπαλάντες με ιταλικές καντσονέτες, γαλλικές μελωδίες του συρμού, ρουμάνικες χόρες με σέρβικους σκοπούς και τούρκικα σαρκιά...». ⁹⁹

Οι κάτοικοι της Σμύρνης μπορεί να ήταν κατανεμημένοι σε συνοικίες ανάλογα με την εθνικότητά τους, ωστόσο οι συνοικίες αυτές δεν λειτουργούσαν ως αυστηρά απομονωμένα γκέτο για τις άλλες κοινότητες. Η καθημερινή επαφή όλων των κατοίκων στο εμπορικό κέντρο, στο λιμάνι και σε άλλους χώρους οικονομικής δραστηριότητας αλλά και

⁹⁷ Οι μουσουλμάνες γυναίκες είχαν περιορισμένη πρόσβαση: η ιδέα να παρακολουθούν παράσταση σε σκοτεινή αίθουσα ανάμεσα σε αγνώστους προκαλούσε έντονες θρησκευτικές αντιδράσεις, ακόμη και σε μια πόλη με φήμη φιλελεύθερης. Παρά τις διαφορές έντασης και χρονισμού ανά κοινότητα, η διείσδυση των δυτικών μορφών ψυχαγωγίας υπήρξε πραγματική και ισχυρή. Βλ. σχετικά: Georgelin, H. (2007). *Σμύρνη: Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους εθνικισμούς*, σ. 149.

Αμάλθεια. (1908, 21 Αυγούστου). Τουρκική Παράστασις, σ. 134.

⁹⁸ Ο όρος «γύφτικες» διατηρείται ως έχει στο παράθεμα, όπως εμφανίζεται στο έργο του Καλυβιώτη. Στο συγκεκριμένο συμφραζόμενο, δεν χρησιμοποιείται με απαξιωτικό χαρακτήρα, αλλά για να δηλώσει τις μουσικές παραδόσεις επαγγελματιών μουσικών ομάδων της εποχής, όπως καταγράφονται στη σχετική βιβλιογραφία.

⁹⁹ Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, σσ. 16-18.

διασκέδασης, ενίσχυε μια συνεχή πολιτισμική ώσμωση.¹⁰⁰

Στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα στη Σμύρνη αναπτύχθηκε ένα ιδιαίτερο μουσικό είδος, το σμυρναϊκό τραγούδι, που δημιούργησαν ελληνόφωνοι καλλιτέχνες, ενσωματώνοντας μελωδικές φόρμες της δημοτικής παράδοσης στο αστικό μουσικό τοπίο. Σμυρναϊκά συγκροτήματα¹⁰¹ εμφανίζονται σε μουσικά στέκια, τα λεγόμενα Καφέ Αμάν της πόλης. Τέτοιου είδους χώρους, συναντούσε κανείς μόνο σε πόλεις με προηγμένες αστικές κοινωνίες. Από το 1874 περιοδεύουν σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο, παίζοντας ένα πλούσιο ρεπερτόριο.¹⁰² Η ποικιλία που παρατηρείται στο σμυρναϊκό τραγούδι αντικατοπτρίζει τη συνύπαρξη και την αλληλεπίδραση των λαών της Ανατολικής Μεσογείου. Αν και κάθε κοινότητα είχε τις δικές της μουσικές παραδόσεις, η καθημερινή επαφή στις πολυπολιτισμικές πόλεις –όπως η Σμύρνη– οδήγησε σε μια κοινή μουσική πρακτική. Μουσικά όργανα, ρυθμοί και μελωδίες κυκλοφορούσαν από τη μία κοινότητα στην άλλη, δημιουργώντας έτσι ένα κοινό, αστικό μουσικό ύφος που μοιράζονταν Έλληνες, Οθωμανοί, Αρμένιοι και άλλοι κάτοικοι της περιοχής. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Χατζηπανταζής: «...πέρα από τούρκικα και αράβικα τραγούδια..., εκτελεσμένα σε ελληνική, τουρκική, αρμένικη και αραβική γλώσσα, τα προγράμματα προσféρανε πλήθος ελληνικά δημοτικά τραγούδια..., λαϊκά των αστικών κέντρων της Ανατολής..., αρβανίτικα, ρουμάνικα..., βουλγάρικα και αιγυπτιακά...». ¹⁰³

Μέσα σε αυτό το πολυφωνικό μουσικό τοπίο, εμφανίστηκαν και τα πρώτα οργανωμένα μουσικά σχήματα της εποχής, γνωστά ως εστουδιαντίνες, τα οποία συνέβαλαν καθοριστικά στη διαμόρφωση και τη διάδοση του σμυρναϊκού ήχου. Οι εστουδιαντίνες ήταν μικρά μουσικά σχήματα που καταφέραν να συνδυάσουν δημιουργικά ποικίλα μουσικά είδη, τα οποία συνυπήρχαν και αναπτύσσονταν στη Σμύρνη από τα μέσα του 19ου αιώνα. Η πρώτη συγκροτήθηκε το 1898 από τον Βασίλη Σιδέρη και τον Αριστείδη Περιστέρη, με την επωνυμία Τα Πολιτάκια. Η πρωτοβουλία αυτή και η ευρεία απήχηση που γνώρισε, αποτέλεσαν την αφετηρία για τη δημιουργία και τη σταδιακή εξάπλωση παρόμοιων μουσικών

¹⁰⁰Η ίδια, σ. 15.

¹⁰¹ Τις μικρές κομπανίες της ονόμαζαν «παιχνίδια» και τους μουσικούς «παιχνιδάτορες». Η βασική μορφή τους ήταν τέσσερα με πέντε άτομα. Αυτοί ήταν ο σαντουριέρης, απαραίτητος για την μελωδία, ο βιολονίστας (ή μαντολινίστας, άλλα όργανα που μπορεί να υπήρχαν στην θέση αυτή είναι, μαντόλα ή λύρα με δύο χορδες) και ο μπασαδόρος (με βιολοντσέλο ή μπάσα βιόλα ή κιθάρα) και ένας ή δύο τραγουδιστές. Βλ. σχετικά: Αρχιγένης, Δ. Ι. (1979). *Τα σινάφια στη Σμύρνη. Λαογραφικά Β'*, σ. 133.

¹⁰² Ανδρίκος, Ν. (2012). Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800–1922), σσ. 44-45

Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, σ. 18.

¹⁰³ Χατζηπανταζής, Θ. (1986). *Της Ασιάτιδος Μούσης Ερασταί: Η ακμή του Αθηναϊκού καφέ αμάν τα χρόνια του Γεωργίου Α'*, σσ. 67-69.

συνόλων με έδρα τη Σμύρνη. Οι εστουδιαντίνες λειτούργησαν ως ένα είδος «μουσικού σπουδαστηρίου», συγκροτημένο από επιμέρους οργανικά και φωνητικά σχήματα, τα οποία – λόγω της πολυμορφίας τους– μπορούσαν να παρουσιάζουν ένα ιδιαίτερα ευρύ και πολυδιάστατο μουσικό πρόγραμμα, τόσο ρυθμικά όσο και υφολογικά. Μέσω αυτών, απέδιδαν λαϊκό ρεπερτόριο¹⁰⁴ της περιοχής –όπως συρτά, καρσιλαμάδες, μπάλοι και ζεϊμπέκικα¹⁰⁵– αλλά και συνθέσεις βαλκανικής ή και ευρωπαϊκής προέλευσης.¹⁰⁶

Πλήθος Σμυρναϊκών αστικών λαϊκών τραγουδιών αρχίζουν να δισκογραφούνται στις αρχές του 20ου αιώνα στη Σμύρνη. Ξεχωρίζει ανάμεσά τους το τραγούδι Σμυρναϊκό μινόρε, το οποίο αποτέλεσε τον θεμέλιο λίθο για την μετέπειτα επικράτηση του μουζουκίου και την εξάπλωση του ρεμπέτικου. Ωστόσο πραγματοποιούνται ηχογραφήσεις κάθε μουσικού είδους. Απο λυρικά και οπερέτες, μέχρι αμανέδες και βαριά ζεϊμπέκικα. Και απο ελαφρά μέχρι ψαλμωδίες και κάλαντα, εμβατήρια και δημοτικά τραγουδια.¹⁰⁷

Οι Σμυρνιοί συμμετείχαν επίσης ενεργά στους πολυάριθμους πολιτιστικούς συλλόγους της πόλης. Εκεί οι νέοι είχαν τη δυνατότητα να εκπαιδευτούν στη μουσική θεωρία, να διδαχθούν διάφορα όργανα και να συμμετάσχουν σε φωνητικά σύνολα. Παράλληλα, ιδιαίτερα έντονη ήταν η παρουσία των φιλαρμονικών, που αποτελούνται κυρίως από σύνολα χάλκινων πνευστών. Οι μπάντες αυτές συνοδεύουν εορταστικές εκδηλώσεις και πομπές της ελληνικής κοινότητας, αποδίδοντας κυρίως τοπικά αλλά και ευρύτερα γνωστά εμβατήρια.¹⁰⁸

Ταυτόχρονα, η τοπική υψηλή κοινωνία προτιμούσε δυτικοευρωπαϊκές συνήθειες ψυχαγωγίας. Παρακολουθούσε λαμπρές χοροεσπερίδες, οπερέτες και μελοδράματα στα πολυάριθμα θέατρα της πόλης και συγκεντρωνόταν στα κοσμικά σαλόνια της προκυμαίας, όπου μαντολινάτες και κουαρτέτα εγχόρδων συνόδευαν τις βραδιές της.¹⁰⁹ Η διδασκαλία της μουσικής φαίνεται να αποτελούσε συνήθη, αν όχι απαραίτητη, πρακτική σε κάθε εύπορο

¹⁰⁴ Το μεγαλύτερο μέρος των ηχογραφήσεων στη Σμύρνη αφορά εστουδιαντίνες ορχήστρες, (ωστόσο πραγματοποιούνται ηχογραφήσεις όλων των μουσικών ειδών). Οι ηχογραφήσεις ξεκίνησαν την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα. Το γενικό τους ηχόχρωμα είναι λαϊκό. Καταγράφονται επίσης ηχογραφήσεις ελαφρών τραγουδιών, ενώ κατά τα τελευταία χρόνια πριν την καταστροφή, εμφανίζονται και ορισμένα δείγματα δημοτικής μουσικής. Στην καταστροφή χάθηκαν οριστικά τα περισσότερα ντοκουμέντα. Βλ. σχετικά: Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, σσ. 70, 112–113.

¹⁰⁵ Ένα ακόμη λαϊκό μουσικό στοιχείο της περιοχής, το οποίο συνδέεται κυρίως με την ύπαιθρο αλλά επηρεάζει και την αστική μουσική παραγωγή, είναι η μουσική των Ζεϊμπέκιδων. Όπως αναφέρει ο Κοροβίνης, τα ζεϊμπέκικα τραγούδια —που για αιώνες παρέμεναν άγνωστα στο ευρύ κοινό— σταδιακά μετατρέπονται σε κομμάτι της αστικολαϊκής έκφρασης. Η μετατόπιση αυτή πραγματοποιείται μέσω κοινωνικών ομάδων που βρίσκονται στο περιθώριο, οι οποίες αναπτύχθηκαν μέσα στο πλαίσιο των μεγάλων τουρκικών πόλεων του 19ου αιώνα, σχηματίζοντας μια ιδιαίτερη υποκοულτούρα. Βλ. σχετικά:

¹⁰⁶ Ανδρίκος, Ν. (2012). Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800–1922), σσ. 47–48.

¹⁰⁷ Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, σ. 131.

¹⁰⁸ Ανδρίκος, Ν. (2012). Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800–1922), σ. 47.

¹⁰⁹ Ανδρίκος, Ν. (2012). Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800–1922), σσ. 47.

συμυρναϊκό σπίτι. Η πλειονότητα των μουσικοδιδασκάλων είχε ευρωπαϊκά ονόματα και πιθανότατα προερχόταν από τους Φραγκολεβαντίνους, μια κατηγορία κατοίκων της Σμύρνης, χριστιανών καθολικών και συχνά ευρωπαϊκής καταγωγής. Πολλές πηγές αναφέρονται και σε Ιταλούς δασκάλους πιάνου, οι οποίοι θεωρούνταν σχεδόν απαραίτητοι στην εκπαίδευση των νέων στα εύπορα αστικά σπίτια.¹¹⁰

Αυτή η σύζευξη παραδοσιακών και ευρωπαϊκών μουσικών πρακτικών δημιούργησε ένα πολύχρωμο ηχητικό τοπίο, που σφράγισε την ψυχαγωγία και τον πολιτισμό της πόλης στο φινάλε του 19ου αιώνα. Η είσοδος του 20ού αιώνα βρίσκει τη Σμύρνη σε περίοδο έντονης καλλιτεχνικής άνθησης. Η μουσική ήταν παρούσα σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής, με τα θέατρα να ακμάζουν, ενώ εκατοντάδες επαγγελματίες μουσικοί δραστηριοποιούνταν σταθερά στην πόλη. Πληθώρα χώρων αναψυχής όπως ταβέρνες, λέσχες, μπουραρίες και καφεενεία¹¹¹ συγκέντρωναν καθημερινά πλήθος κόσμου, δημιουργώντας ένα ζωντανό αστικό τοπίο διασκέδασης. Η εικόνα αυτή αντικατοπτρίζει την ευρύτατη διάδοση της μουσικής σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της πόλης. Η πολυεθνική σύνθεση του πληθυσμού – μόνιμοι και εποχιακοί – επέτρεπε τη συνύπαρξη και τη συγχώνευση μουσικών επιρροών από διαφορετικές εθνοτικές ομάδες, καθιστώντας τη Σμύρνη έναν κατεξοχήν χώρο πολιτισμικής και μουσικής αλληλεπίδρασης.¹¹²

Τέλος αξίζει να σημειωθεί, πως παράλληλα με τη συνεχή εξέλιξη των ελληνικών μουσικών ιδιωμάτων στην ευρύτερη περιοχή, παρατηρείται και η ανάπτυξη της μουσικής δραστηριότητας των μουσουλμανικών κοινοτήτων. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά η λόγια οθωμανική μουσική παράδοση, καθώς και η πλούσια θρησκευτική μουσική, όπως αυτή καλλιεργήθηκε κυρίως στο πλαίσιο των σουφιστικών ταγμάτων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το τάγμα των Μεβλεβί.¹¹³

¹¹⁰ Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, σ. 40.

¹¹¹ Το καφεενείο αποτελούσε σημαντικό κοινωνικό θεσμό στην οθωμανική κοινωνία, τόσο στις μεγάλες πόλεις όσο και στα χωριά. Στη Σμύρνη λειτουργούσαν 495 καφεενεία, με συνολικά 2.429 εργαζόμενους. Η λειτουργία τους ποίκιλλε ανάλογα με τη γειτονιά ή την πόλη, ενώ ορισμένα, αντίθετα με τα παραδοσιακά, υιοθετούσαν πρότυπα δυτικοευρωπαϊκών καφέ. Τα καφεενεία, ωστόσο, δεν ήταν απλώς χώροι αναψυχής, συχνά λειτουργούσαν και ως πεδία κοινωνικών εντάσεων, ιδιαίτερα μεταξύ μελών διαφορετικών εθνοτικών κοινοτήτων. Βλ. σχετικά: Georgelin, H. (2007). *Σμύρνη: Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους εθνικισμούς*, σσ. 152-156.

¹¹² Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*, σσ. 19, 27, 31.

¹¹³ Ανδρίκος, Ν. (2012). Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800–1922), σσ. 48-49.

5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ ΑΜΑΛΘΕΙΑΣ ΑΠΟ 1907-1922

5.1. ΕΤΟΣ 1907

5.1.1. ΑΠΡΙΛΙΟΣ-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1907

Το πρώτο πεντάμηνο του αποδελτιωμένου υλικού που έχω επεξεργαστεί, αντιστοιχεί στο πρώτο εξάμηνο της σειράς της Βιβλιοθήκης της Βουλής, από την οποία αντλείται το σχετικό υλικό. Όσον αφορά τη θεματολογία των εντοπισμένων άρθρων, αξίζει να σημειωθεί ότι παρουσιάζει ποικιλομορφία. Συγκεκριμένα, η μουσική που αναφέρεται σε αυτά σχετίζεται κυρίως με πολιτιστικές εκδηλώσεις διαφόρων ειδών, όπως συναυλίες καταξιωμένων καλλιτεχνών και ερασιτεχνών, μουσικοθεατρικές παραστάσεις, φιλανθρωπικές εκδηλώσεις, εγκαίνια, τελετές κηδειών, μουσικές συνοδείες σε εκδρομές, καθώς και εκδηλώσεις εθνικών επετείων, ετήσιων εορτών και υποδοχών επισήμων. Επιπλέον, εντοπίζονται διαφημίσεις¹¹⁴ με μουσικό περιεχόμενο, όπως αναφορές στα μουσικά μαθήματα που περιλαμβάνονται στα προγράμματα ελληνικών και ξένων εκπαιδευτηρίων, αναζητήσεις ψαλτών και ανακοινώσεις πλειστηριασμών μουσικών οργάνων.

Κατά το πρώτο αυτό πεντάμηνο, η πλειονότητα των αναφορών εστιάζει στο μελόδραμα, είτε ξένο, είτε ελληνικό, καθώς και τους καλλιτέχνες που το πλαισιώνουν.

Ιταλικός θίασος Καστελλάνο

Ο ιταλικός μελοδραματικός θίασος του Καστελλάνο δίνει σειρά παραστάσεων στην Σμύρνη, ο οποίος διαθέτει δική του ορχήστρα. Τα έργα του συγκεκριμένου θιάσου όπως αναφέρονται στην Αμάλθεια είναι τα εξής: *Δεσποινίς Μπελίλ* του Σπ. Σαμαρά, *Ζαζά* του Λεογκαβάλο, *Ζοκόνδα* του Ποντσιέλι, *Λουκία του Λαμερμούρ* του Δονιζέτη, *Η Εβραία* του Αλεβή, *Τραβιάτα* του Βέρδη, *Κάρμεν* του Μπιζέ, *Μποέμ* (δεν έχει αναφορά), *Μεφιστελής* του Μπόιτο, *Τόσκα* του Πουτσίνι, *Ριγκολέτο* του Βέρδη, *Χορός Μεταμφιεσμένων* του Βέρδη, *Ελεονώρα* του Δονιζέτη, *Ουγενότοι* (δεν έχει αναφορά). Οι καλλιτέχνες που μνημονεύονται είναι οι εξής: ο Λεών Εσκαλαΐς, η κ. Μαντίλλη, η κ. Φαβρί, ο βαρύτονος κ. Αριγκέτης, η υψίφωνος κ.

¹¹⁴ Μέχρι το 1841, η δημοσίευση αγγελιών στις ελληνόγλωσσες εφημερίδες της Σμύρνης δεν συνοδευόταν από χρέωση. Η αλλαγή αυτή φαίνεται να ξεκίνησε από την *Μνημοσύνη*, ύστερα από ένα περιστατικό: όταν ένας αναγνώστης παραπονέθηκε που η αγγελία του δεν δημοσιεύτηκε, ο τυπογράφος του απάντησε με αφοπλιστική ειλικρίνεια: «...μήπως μας πλήρωσες...» — επισημαίνοντας έτσι πως δεν υπήρχε κάποια υποχρέωση εκ μέρους της εφημερίδας. Το γεγονός αυτό φαίνεται πως στάθηκε αφορμή για να καθιερωθεί η χρέωση των αγγελιών, σηματοδοτώντας και μια σταδιακή επαγγελματικοποίηση της εφημεριδογραφίας. Βλ. σχετικά: Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1959). Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922), σ. 20-21

Φίνζη Μαγκρίνη, η υψίφωνος Φάμπρη, η μεσόφωνος κ. Μαντέλη, ο υψίφωνος κ. Μαντσίνη, ο βαθύφωνος κ. Καρναβάλη, η υψίφωνος κ. Ορμπελίνη, ο υψίφωνος κ. Μαγκρίνης, ο βαθύφωνος κ. Στερνάκουλος, ο βαρύτονος κ. Μολίνα, η υψίφωνος κ. Μπορέλη, η μεσόφωνος κ. Δημητρίου, ο υψίφωνος κ. Μπαϊτάν, ο βαθύφωνος κ. Βεκίνης και η υψίφωνος κ. Δόντζι Μαλκρίνη.¹¹⁵ Ο Σπ. Σαμαράς, Κερκυραίος μουσουργός παγκοσμίου φήμης, διευθύνει την ορχήστρα του κ. Καστελλάνο στα δικά του μελοδράματα.¹¹⁶

Αρκετά άρθρα αφορούν τους μουσικούς συλλόγους της Σμύρνης, συγκεκριμένα καταγράφονται:

Μουσική σχολή Φασουλά

Στη θεατρική παράσταση του θιάσου Καρδοβίλλη συμμετέχει και η Μουσική Σχολή Φασουλά. Ενώ στις 22/4 η ορχήστρα της σχολής εκτελεί διάφορα κομμάτια στην πλατεία του Βουρνόβα.¹¹⁷

Μουσική Σχολή

Στην Λέσχη Κυνηγών, παίζει η Μουσική Σχολή υπό την διεύθυνση του Ιωάννη Μαγκλή.¹¹⁸

Ευαγγελική σχολή

Η Ευαγγελική Σχολή πραγματοποιεί συναυλία στο Θέατρο Γυμν. Κύκλου, στην οποία συμμετέχουν διακεκριμένοι νέοι και νέες της ομογένειας. Συγκεκριμένα, στο τραγούδι λαμβάνουν μέρος οι δεσποινίδες Μυρ. Σαβελή, Αθανασούλα, Βούλγαρη, Κωστοπούλου και Μουράτη, καθώς και οι κύριοι Μιλτ. Μιταράγκας και Γ. Βασιλακάκης. Στη συνοδεία των ερμηνειών, στο κλειδοκύμβαλο συμμετέχουν οι Ι. Κασιμάκης και Δομ. Ηλιάδου, ενώ τη συνοδεία επί βαρβίτου αναλαμβάνει ο Νίκος Γιαννακόπουλος. Η συναυλία τυγχάνει ιδιαίτερα θετικής υποδοχής από τον τύπο, καθώς στη στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ της εφημερίδας δημοσιεύεται εγκωμιαστικό σχόλιο για την επιτυχία της εκδήλωσης. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο γεγονός ότι η συναυλία εκτελέστηκε αποκλειστικά από νέες και νέους ομογενείς.¹¹⁹

Μουσική Ιταλικής Ναυαρχίδας

Η μουσική της Ιταλικής ναυαρχίδας παίζει στον κήπο του Γυμν. Κύκλου, κατά σύμπτωση την

¹¹⁵ Ορισμένες καταγραφές είναι πιθανό να αφορούν το ίδιο άτομο, με μικρές διαφοροποιήσεις στην ορθογραφία του ονοματός του.

¹¹⁶ *Αμάλθεια*. (1907, 30 Απριλίου, 22 Μαΐου). Ο Θίασος Καστελλάνο, 82, 158. (1, 2, 4, 8, 10, 11, 12 Μαΐου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, 86, 90, 98, 110, 118, 122, 126. (2 Μαΐου). Έλλην μουσουργός, 90. (12, 15, 16 Μαΐου). Θέατρο Παρθενών, 126, 134, 138. (19 Μαΐου). Χρονικά, 150.

¹¹⁷ *Αμάλθεια*. (1907, 21 Ιουλίου). Θεατρικά, 358. 21 Απριλίου. Κοινωνικά - Η μουσική σχολή, 63.

¹¹⁸ *Αμάλθεια*. (1907, 12 Μαΐου). Χρονικά, σ. 126.

¹¹⁹ *Αμάλθεια*. (1907, 11 Απριλίου). Συναυλία Ευαγγ. Σχολής, σ. 30. (16 Απριλίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 46. (17 Απριλίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 50.

ημέρα της Γαλλικής εορτής.¹²⁰

Σε άρθρα που εστιάζουν αποκλειστικά σε συγκεκριμένους καλλιτέχνες, παρουσιάζοντας τις εκδηλώσεις τους ή αναλύοντας την καλλιτεχνική τους πορεία, αναφέρονται οι εξής:¹²¹

Μαρία Δημοπούλου

Στις 10 Απριλίου πραγματοποιείται η εσπερίδα της Μαρίας Δημοπούλου στο Θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου. Το μουσικό μέρος του προγράμματος περιλαμβάνει τρίο για πλαγιάουλο, τετράχορδο και κλειδοκύμβαλο, καθώς και ένα ερωτικό άσμα, το οποίο συνοδεύεται από πλαγιάουλο και κλειδοκύμβαλο. Οι μουσικοδιδάσκαλοι που συμμετέχουν είναι οι κ.κ. Πασκουαρέλο, Καλλέγια και Φούσκο.¹²²

Χρήστος Νικολάου

Ο βαρύτονος κ. Χρήστος Νικολάου πραγματοποιεί συναυλία στη Λέσχη Περαιάς, με τη συμμετοχή ερασιτεχνών μουσικών. Έναν μήνα αργότερα, εμφανίζεται εκ νέου στο Θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου, συνοδευόμενος και πάλι από ερασιτέχνες. Στην τελευταία αυτή συναυλία, θα ερμηνεύσει το άσμα *Σ' αγαπώ* του μουσουργού κ. Σαμαρά.¹²³

Φουσκό

Στο Θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου πραγματοποιείται συναυλία **υπέρ του μουσικού** Φουσκό, με τη συμμετοχή των δεσποινίδων Ηλιάδου και Σαβέλη, καθώς και των κ.κ. Γκριφαί, Κασαπόγλου, Κάρμαν, Ρουσέλ, Μαρτίνι και Πασκουαρέλο.¹²⁴

Λεών Εσκαλαΐς

Ο Λεών Εσκαλαΐς διάσημος υψίφωνος του Παρισινού μελοδράματος εμφανίζεται στην Σμύρνη συμμετέχοντας στον θίασο Καστελλάνο σε δύο παραστάσεις. Στην πρώτη αναφέρεται πως συμμετέχει **σε** μελόδραμα του Αλεβή.¹²⁵

Αικατερίνη Γλύκα

Η Αικατερίνη Γλύκα, κλειδοκυμβαλίστρια, παρουσιάζει συναυλιακό πρόγραμμα στο οποίο συμμετέχουν τριάντα μαθητές της. Ξεχωρίζουν οι Λαϊλίου Καρακάς στο κλειδοκύμβαλο και οι δεσποινίδες Ε. Βαρουτσή, Α Δασκαλάκη και Ε. Μουράτη στην φωνή.¹²⁶

¹²⁰ Αμάλθεια. (1907, 28 Ιουνίου). Ο Ιταλικός στόλος, σ. 278.

¹²¹ Ενδέχεται να περιλαμβάνουν το όνομά τους στον τίτλο ή και όχι.

¹²² Αμάλθεια. (1907, 10 Απριλίου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 26. 12 Απριλίου. Εσπερίς Δημοπούλου. σ. 34.

¹²³ Αμάλθεια. (1907, 12 Απριλίου). Συναυλία εν Περαιά, σ. 34. (12 Μαΐου). Συναυλία, σ. 126. (16 Μαΐου). Χρονικά, σ. 138.

¹²⁴ Αμάλθεια. (1907, 28 Απριλίου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 78.

¹²⁵ Αμάλθεια. (1907, 18, 24 Μαΐου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 118, 166.

¹²⁶ Αμάλθεια. (1097, 30 Μαΐου). Συναυλία, σ. 187.

Νίτσα Μπόννα

Η Νίτσα Μπόννα (κλειδοκυμβαλίστρια), ομογενής με επιμόρφωση τετραετίας στο ωδείο της Βιέννης, (έχει κερδίσει το βραβείο Λίστ) εκτελεί Λίστ σε συναυλία στην Σμύρνη.¹²⁷

Διανέλλο

Ο Διανέλλο, ο οποίος είναι ομογενής τετραχορδιστής (βιολί) κάνει συναυλία παίζοντας μαζί με τον κ. Μιλανάκη (κλειδοκυμβαλίστης). Αναφέρονται κάποια κομμάτια που θα παίζουν, όπως η μονόχορδη φαντασία του Παγανίνι *Μόζε ντε Ροσσίνι* και το *Φθινοπωρινόν άσμα* του κ. Μιλανάκη, με ποίηση του Γάλλου Βερλαίν.¹²⁸

Τα καλά Πολιτάκια

Όπως μοναδική είναι η αναφορά σε άλλο είδος μουσικής και αφορά την εστουδιαντίνα, γνωστή ως *Τα Καλά Πολιτάκια*, υπό τη διεύθυνση του αρχιμουσικού κ. Βασίλη Σιδέρη. Η εστουδιαντίνα αναφέρεται σε δύο άρθρα. Στο πρώτο, συμμετέχει στην τελετή έναρξης του καφενείου Παρισίων, κατά την ημέρα εορτασμού των Πανιώνίων Αγώνων. Στο δεύτερο άρθρο, σημειώνεται η παρουσία της ίδιας, στον ίδιο χώρο, ενώ παράλληλα στο κοντινό θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου, εμφανίζεται ο βιολιστής Διανέλλο. Παρατηρείται αισθητή διαφορά στην προσέλευση του κοινού, με την εστουδιαντίνα να προσελκύει κόσμο στο καφενείο, σε αντίθεση με την παράσταση του βιολιστή, η οποία δεν συγκέντρωσε μεγάλο ακροατήριο.¹²⁹

Γαλλική εορτή

Η Γαλλική Εορτή στη Σμύρνη εορτάζεται την 1η Ιουλίου και περιλαμβάνει αναφορές σε μουσική εκδήλωση που θα πραγματοποιηθεί στον κήπο του θεάτρου Γυμναστικού Κύκλου.¹³⁰

Μουσική και Εκκλησία

Κατά το εξεταζόμενο εξάμηνο, οι αναφορές στην εκκλησιαστική μουσική και στη μουσική δραστηριότητα στον εκκλησιαστικό χώρο είναι πολυάριθμες και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα εκδηλώσεων και τελετουργιών. Από την αναζήτηση καλλίφωνων ψαλτών¹³¹ έως τις εορτές αδελφοτήτων, η μουσική συνοδεύει τις τελετουργικές και εορταστικές εκδηλώσεις στον χώρο των ναών. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται για μια εορτή αδελφότητος μέσα σε άλλα «...τελεί την επέτειον αυτής εορτήν, μετά πάσης εκκλησιαστικής παρατάξεως παιανιζούσης και της

¹²⁷ Αμάθεια. (1907, 6 Ιουλίου). Νίτσα Μπόννα, σ. 306.

¹²⁸ Αμάθεια. (1907, 27 Ιουλίου). Συναυλία Τετραχορδιστού, σ. 378.

¹²⁹ Αμάθεια. (1907, 4 Μαΐου). Δήλωσις, σ. 99. (7 Αυγούστου). Δελταρία, σ. 414.

¹³⁰ Αμάθεια. (1907, 29 Ιουνίου). Γαλλική Εορτή, σ. 286.

¹³¹ Αμάθεια. (1907, 4 Απριλίου). Ζητείται, σ. 7.

μουσικής».¹³² Επιπλέον, η μουσική έχει εξέχουσα θέση στις εορτές σχολών που τελούν υπό την αιγίδα της Εκκλησίας. Σύμφωνα με τις πηγές, «το πρόγραμμα της εορτής περιλαμβάνει την εξύμνηση των ευεργετών του ναού και της σχολής... δι' ασμάτων τριφώνων, διφώνων και μονοφώνων υπό των μαθητών».¹³³ Η παρουσία της μουσικής στις εορτές των ναών είναι επίσης εμφανής. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «...τον δέ επιτάφιον θρήνον θα ψάλωσιν οι μαθηταί και οι μαθήτριά των σχολών της συνοικίας. Καθ'ολην τη διάρκεια της ακολουθίας θα παιανίσει και η μουσική της σχολής της εν λόγω συνοικίας, διάφορα τεμάχια πένθιμα», όπου, βάσει των συμφραζομένων, φαίνεται ότι γίνεται λόγος για τη Μουσική της σχολής της Άνω Συνοικίας.¹³⁴

Σε άλλο άρθρο για την εορτή Ι. Ναού, σημειώνεται πως «κατά την εορτή ταύτη θέλει παιανίζει και η μουσική του ορφανοτροφείου...»¹³⁵, γεγονός που επιβεβαιώνει τη συστηματική συμμετοχή μουσικών συνόλων σε εκκλησιαστικές τελετές. Τέλος, η μουσική αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της κοινωνικής ζωής ακόμη και στις κηδείες, όπου καταγράφεται η παρουσία της Φίλαρμονικής Αϊδινίου.¹³⁶

Αγγελίες για μαθήματα μουσικής

Στα τέλη του καλοκαιριού, καταγράφονται στην εφημερίδα πολυάριθμες αναφορές σε σχολεία που δημοσιεύουν αγγελίες για διαφημιστικούς και ενημερωτικούς σκοπούς. Μεταξύ των μαθημάτων που περιλαμβάνονται στα προγράμματα σπουδών, γίνεται μνεία και στη μουσική εκπαίδευση, με ιδιαίτερη έμφαση στη διδασκαλία του κλειδοκύμβαλου.¹³⁷ Σε άλλη αγγελία παρόμοιου ύφους, καταγράφεται η αναζήτηση οικότροφων μαθητών από δασκάλα ξένων γλωσσών και μουσικής, η οποία προσφέρει εκπαίδευση κατ' οίκον.¹³⁸

Πληθώρα άρθρων εστιάζει σε ιστορίες, συνήθειες και πληροφορίες σχετικά με κλασικούς συνθέτες και μουσικούς, καθώς και σε ειδήσεις για τη μουσική και «περίεργα» γεγονότα από ολόκληρο τον κόσμο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε Έλληνες καλλιτέχνες που διακρίνονται στο εξωτερικό, ενώ συχνά δημοσιεύονται μουσικές ειδήσεις κυρίως από την Αθήνα και έπειτα από Αγγλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Αμερική και τη Γαλλία. Επιπλέον, σε διάφορα άρθρα εκφράζονται σχόλια σχετικά με την περιορισμένη συμμετοχή των Σμυρναίων στα

¹³² Αμάλθεια. (1907, 28 Απριλίου). Εορτή αδελφότητας, σ. 78.

¹³³ Αμάλθεια. (1907, 5 Ιουνίου). Εορτή σχολής, σ. 206.

¹³⁴ Αμάλθεια. (1907, 18 Απριλίου). Εν τοις Ναοίς, σ. 54.

¹³⁵ Αμάλθεια. (1907, 29 Ιουνίου). Εορτή ναού, σ. 282.

¹³⁶ Αμάλθεια. (1907, 6 Απριλίου). Ευχαριστήριο, σ. 15.

¹³⁷ Αμάλθεια. (1907, 10 Αυγούστου). Πρακτικόν Λύκειον, σ. 428. (14 Αυγούστου). Ελληνικόν Εκπαιδευτήριον, σ.441.

¹³⁸ Αμάλθεια. (1907, 7 Αυγούστου). Διδασκάλισσα, σ. 416.

καλλιτεχνικά δρώμενα, ειδικά σε εκδηλώσεις που οι δημοσιογράφοι της εφημερίδας θεωρούν αξιόλογες και αναφέρονται κυρίως σε διάφορους μουσικούς της κλασικής παιδείας. Παράλληλα, δεν λείπουν οι επισημάνσεις για την απουσία υποδομών στη Σμύρνη, όπως η έλλειψη θεάτρου, που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν τέτοιες εκδηλώσεις.

5.1.2. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1907

Κατά τη διάρκεια του δεύτερου μέρους του έτους 1907, το δημοσιευμένο υλικό από τη σειρά της Βιβλιοθήκης της Βουλής παρουσιάζεται περιορισμένο, καθώς καλύπτει τετράμηνη περίοδο. Τα άρθρα που εντοπίζονται είναι αισθητά λιγότερα, γεγονός που επηρεάζει αντίστοιχα και τη θεματολογία τους. Η παρουσία της μουσικής καταγράφεται κυρίως μέσω αναφορών στο ελληνικό μελόδραμα, στη Νίτσα Μπόνα –διακεκριμένη κλειδοκυβαλίστρια–, σε παραστάσεις ενός γαλλικού θιάσου κωμειδουλλίων, στα εγκαίνια μιας σχολής και σε μια διαφήμιση για την πώληση βιβλίων εκκλησιαστικής μουσικής.

Ελληνικό μελόδραμα

Μετά από διαπραγματεύσεις μεταξύ της θεατρικής επιτροπής του Γυμναστικού κύκλου και του διευθυντή του νεοσύστατου ελληνικού μελοδραματικού θιάσου, αποφασίστηκε η πραγματοποίηση παραστάσεων στο γνωστό θέατρο από τον δεύτερο, οι οποίες ξεκινάνε λίγους μήνες αργότερα. Αναφέρεται ότι θα παιχτούν για πρώτη φορά μελοδράματα στα ελληνικά. Αυτά είναι, (όπως αναγράφονται στην εφημερίδα), τα εξής: η *Μανών* του Πουτσίνη, η *Ιρις* (δεν υπάρχει αναφορά), ο *Φρα διάβολο* του Ωμπέρ και το *Μυρέϊ* του Γκουνώ. Οι καλλιτέχνες που θα συμμετάσχουν είναι οι εξής: ο κ. Κοκκίνης (υψίφωνος με ειδική αναφορά σε άρθρο), η κ. Κοκκίνη (υψίφωνος), ο κ. Μωραίτης (υψίφωνος) και ο βαρύτονος κ. Βακαρέλλης (αναφέρεται και ως Βακαρέλας). Επιπλέον καλλιτέχνες που αναφέρονται γενικά ως μέλη του θιάσου, είναι η κ. Μελινίδου (δεν υπάρχει περιγραφή) και η κ. Βλαχοπούλου (ή αλλιώς Ελένη Θεοδωρίδου, υψίφωνος). Η εναρκτήρια παράσταση θα ξεκινήσει με το τετράπρακτο μελόδραμα του Δονιζέττη *Λουκία του Λάμπερμουρ*, ενώ ο συνολικός αριθμός των παραστάσεων θα ανέρχεται στις δέκα. Γίνεται ειδική αναφορά στον Λαυράγκα ως διευθυντή του ελληνικού μελοδραματικού θιάσου.¹³⁹

Νίτσα Μπόνα

Ακολουθούν εκτενείς αναφορές στις δύο συναυλίες που πραγματοποίησε η Νίτσα Μπόνα στο

¹³⁹ Αμάθεια. (1907, 3 Σεπτεμβρίου). Το ελληνικό μελόδραμα, 7, 8. 20 Σεπτεμβρίου. Το μελόδραμα, 64. 11 Δεκεμβρίου. Μελοδραματική Σχολή, 341. 18 Δεκεμβρίου. Ελληνικόν Μελόδραμα, 364.

θέατρο του Γυμναστικού κύκλου, καθώς και στα βραβεία που έχει κερδίσει, συνοδευόμενες από διθυραμβικά σχόλια για την τεχνική της και το εξαιρετικό ταλέντο της. Χαρακτηριστικά σημειώνεται ότι η επιτυχία της συναυλίας, θεωρούνταν εξασφαλισμένη λόγω του σπάνιου μουσικού ταλέντου της και των άρτιων σπουδών της. Σύμφωνα με τις πηγές, η πρώτη συναυλία σημείωσε μεγάλη επιτυχία, γεγονός που οδήγησε στην διοργάνωση και δεύτερης, με την ίδια επιτυχία. Κατά την πρώτη συναυλία καταγράφεται ότι θα εκτελέσει στο κλειδοκύμβαλο έργα των Σούμαν, Σάουερ, Σωπέν και του Λίστ. Στην δεύτερη παρουσίασε νέο ρεπερτόριο, αποτελούμενο επίσης από έργα κλασικών μουσουργών όπως, Μπετχόβεν, Σάουερ, Σωπέν και Λίστ.¹⁴⁰

Γαλλικός θιάσος Κωμειδυλλίων

Στην συνέχεια αναφέρεται ο Γαλλικός θιάσος κωμειδυλλίων υπό την διεύθυνση του κ. Δεβρέν, όπου πρωταγωνιστεί η αοιδός Δελόρμ. Θα παιχτούν τα κωμειδύλλια, *Le jour et la nuit*, *La fille de Madame Angot* και *La belle Hélène*. Ειδική μνεία γίνεται στο κωμειδύλλιο *Η ωραία Ελένη* του Όφεμπαχ (το οποίο χαρακτηρίζεται ως παρωδία της αρχαιότητας την οποία φιλοτέχνησε ο Μειλάκ). Στο αναλυτικό άρθρο, σε ενότητα της εφημερίδας *Παρατηρήσεις*, οι συντάκτες εξηγούν γιατί θεωρείται για τους ίδιους ακατάλληλη η εκλογή του έργου από την διεύθυνση του Γαλλικού θιάσου.¹⁴¹

Μουσική σχολή Σμύρνης

Τέλος, αναφορά γίνεται στα εγκαίνια της ανεγερθείσας Σχολής Χατζηαντωνείου, όπου θα συμμετέχει η ορχήστρα της Μουσικής Σχολής Σμύρνης.¹⁴²

5.1.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1907

Μουσικό Θέατρο και Μελόδραμα

Το μουσικό έτος 1907 στη Σμύρνη αποτυπώνεται ως περίοδος με σαφή διαφοροποίηση δραστηριοτήτων μεταξύ του πρώτου πενταμήνου και του δεύτερου τετραμήνου. Κατά το πρώτο διάστημα, παρατηρείται έντονη κινητικότητα στο χώρο του μουσικού θεάτρου, με το ιταλικό μελόδραμα να διατηρεί την πρωτοκαθεδρία μέσω της παρουσίας του θιάσου Καστελλάνο. Οι παραστάσεις πλαισιώνονται από αναγνωρισμένους καλλιτέχνες, μεταξύ των

¹⁴⁰ Αμάλθεια. (1907, 13 Σεπτεμβρίου). Συναυλία, 43. 25 Σεπτεμβρίου. Συναυλία, 79. 18 Οκτωβρίου. Συναυλία Μπόννα, 160.

¹⁴¹ Αμάλθεια. (1907, 25 Νοεμβρίου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, 296. 3 Δεκεμβρίου. Θέατρο Γυμν. Κύκλου, 312. 7 Δεκεμβρίου. Belle Helene, 328.

¹⁴² Αμάλθεια. (1907, 13 Σεπτεμβρίου). Εγκαίνια σχολής, σ. 44.

οποίων ξεχωρίζει ο διεθνώς προβεβλημένος υψίφωνος Λεών Εσκαλαΐς, καθώς και ο Έλληνας συνθέτης Σπύρος Σαμαράς, ο οποίος αναλαμβάνει τη διεύθυνση ορχήστρας σε έργα της δικής του σύνθεσης.

Εκπαιδευτικοί Φορείς και Σχολικές Δραστηριότητες

Η Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης κατέχει αυτή τη χρονιά εξέχουσα θέση στον Τύπο. Η *Αμάλθεια* αφιερώνει εκτενή άρθρα αποκλειστικά στη μεγάλη συναυλία που πραγματοποίησαν οι ομογενείς μαθητές της, η οποία σημείωσε ιδιαίτερη επιτυχία και έτυχε θερμής υποδοχής από το κοινό.

Μουσικοί Καλλιτέχνες και Ατομικές Συναυλίες

Σημαντική είναι και η παρουσία μεμονωμένων καλλιτεχνών, όπως η υψίφωνος Νίτσα Μπόνια, η Αικατερίνη Γλύκα, ο Διανέλλο και ο Χρήστος Νικολάου, οι οποίοι παρουσιάζουν συναυλίες με υψηλή απήχηση, όπως καταγράφεται στην *Αμάλθεια*.

Λαϊκή Μουσική Παράδοση

Η λαϊκή μουσική αντιπροσωπεύεται κυρίως από την εστουδιαντίνα *Τα καλά Πολιτάκια*, υπό τη διεύθυνση του αρχιμουσικού Βασίλη Σιδέρη, στο καφενείο Παρισίων.

Εκκλησιαστική Μουσική και Καθημερινότητα

Η μουσική παίζει σημαντικό ρόλο στη θρησκευτική και κοινωνική ζωή της Σμύρνης. Συνοδεύει όχι μόνο τις εκκλησιαστικές τελετές, αλλά και σχολικές και εορταστικές εκδηλώσεις που σχετίζονται με την Εκκλησία. Υπάρχουν πολλές αναφορές σε ψάλτες, μουσικά σύνολα σχολών και φιλαρμονικές που συμμετέχουν σε εορτές ναών¹⁴³, επιταφίους και ακόμα και σε κηδείες. Η μουσική δεν περιορίζεται στους ύμνους, αλλά περιλαμβάνει οργανωμένα μουσικά προγράμματα με τραγούδια από μαθητές και φιλαρμονικές, δείχνοντας τη στενή σύνδεση Εκκλησίας και μουσικής ζωής στην κοινότητα.

Εξέλιξη στο Δεύτερο Τετράμηνο

Στο δεύτερο τετράμηνο του έτους, η γενική εικόνα μεταβάλλεται, με περιορισμό των μεγάλων εκδηλώσεων. Σημειώνονται διαπραγματεύσεις μεταξύ των υπευθύνων του Θεάτρου του Γυμναστικού Κύκλου και του νεοσύστατου Ελληνικού Μελοδραματικού Θιάσου υπό τη διεύθυνση του Δημήτρη Λαυράγκα, με στόχο την οργάνωση παραστάσεων. Παρά την κάμψη

¹⁴³ Κάθε ενορία -είτε πρόκειται για συνοικία, προάστιο ή χωριό της Σμύρνης - έχει τη δική της γιορτή, η οποία καθορίζεται από την ημέρα εορτασμού του πολιούχου αγίου της. Κατά την περίπτωση, οργανώνεται λιτανεία με περιφορά της εικόνας στους γύρω δρόμους. Η τελετουργία αποκτά δημόσιο χαρακτήρα και συγκεντρώνει πλήθος κόσμου από γειτονικές περιοχές. Ο θεσμός αυτός, γνωστός ως πανηγύρι, είναι κοινός σε όλες τις ορθόδοξες ενορίες και αποτελεί ευκαιρία για χορό στην πλατεία, στην αυλή ενός σχολείου ή μιας εκκλησίας. Βλ. σχετικά: Georgelin, H. (2007). *Σμύρνη: Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους εθνικισμούς*, σ. 141.

της γενικής δραστηριότητας, η Νίτσα Μπόνα επανέρχεται με δύο ξεχωριστές συναυλίες, οι οποίες λαμβάνουν θετική υποδοχή από τον Τύπο.

Ξένα Θεατρικά Σχήματα

Την ίδια περίοδο καταγράφεται και η παρουσία γαλλικού θιάσου κωμειδυλλίων, με έργα όπως *Η Ωραία Ελένη* του Ζακ Όφενμπαχ, προσδίδοντας ένα διαφορετικό ύφος στο μουσικό ρεπερτόριο της πόλης.

5.2. ΕΤΟΣ 1908

5.2.1. 1908 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ

Κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους, δημοσιεύεται σημαντικός αριθμός άρθρων που αφορούν τη μουσική, συνεχίζοντας την τάση που παρατηρείται και κατά την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους. Τα άρθρα αυτά επικεντρώνονται σε ποικίλες θεματικές, όπως μουσικοθεατρικές παραστάσεις, εγκαίνια, εκκλησιαστική μουσική, καθώς και συναυλίες που παρουσιάζονται από μουσικά σύνολα ή καταξιωμένους μουσικούς. Επιπλέον, καταγράφονται ανακοινώσεις για ζωντανές μουσικές παραστάσεις, πολιτιστικές εκδηλώσεις διαφόρων ειδών και αγγελίες.

Η πλειονότητα των άρθρων που δημοσιεύονται συνεχίζει να επικεντρώνεται στο μελόδραμα και συγκεκριμένα στο ελληνικό.

Ελληνικός Μελοδραματικός Θίασος Λαυράγκα.

Ο Ελληνικός Μελοδραματικός θίασος, υπό τη διεύθυνση του Διονυσίου Λαυράγκα, παρουσιάζει σειρά παραστάσεων στο θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου στη Σμύρνη, με την προεμίρα να πραγματοποιείται την Τετάρτη 9 Ιανουαρίου. Οι παραστάσεις αυτές περιλαμβάνουν ολόκληρα έργα μελοδράματος ή και αποσπάσματά τους. Τα έργα που εκτελούνται από τον συγκεκριμένο θίασο και καταγράφονται στην εφημερίδα Αμάλθεια είναι τα εξής: *Λουκία του Λαμερμούρ* του Δονιζέτη, *Μποέμ* του Πουτσίνι, *Ριγκολέτο* του Βέρδη, *Παληάτσοι* του Λεογκαβέλο, *Καβαλερία Ρουσικάνα* του Μασκάνη, *Η Τόσκα* του Πουτσίνι, *Μυρέϊ* του Γκουνώ, *Τραβιάτα* του Βέρδη, *Κάρμεν* του Μπιζέ, ο *Φρα Διάβολο*, *Φαβορίτα* του Δονιζέτη και το *Φάουστ* του Γκουνώ.

Σύμφωνα με τις διαθέσιμες αναφορές, οι καλλιτέχνες που συμμετέχουν στις παραστάσεις του Ελληνικού Μελοδραματικού Θιάσου είναι οι εξής: Στ. Κοκκίνη (υψίφωνος), ο κ. Κοκκίνης (υψίφωνος), ο κ. Βακαρέλης (βαρύτονος), ο κ. Μωραΐτης (υψίφωνος), ο κ. Μήτσουρας

(βαρύτονος), η κ. Νύμφη Μολινίδου (μεσόφωνος), ο κ. Αγγελόπουλος (βαρύτονος) και ο κ. Πασχαλίδης (βαθύφωνος). Μία από τις παραστάσεις του Ελληνικού Μελοδραματικού θιάσου πραγματοποιείται προς όφελος του Πανιωνίου Συλλόγου. Η συνολική επιτυχία του θιάσου κρίθηκε ιδιαίτερα επιτυχημένη, τόσο για την καλλιτεχνική της ποιότητα όσο και για την αποδοχή του κοινού καθώς στις περισσότερες παραστάσεις το θέατρο είναι ασφυκτικά γεμάτο. Στο ίδιο πλαίσιο δημοσιογράφος της εφημερίδας *Αμάλθεια*, σε άρθρο αναφέρει ότι αμφιβάλλει αν κάποιος από τους ιταλικούς θιάσους που έχουν επισκεφθεί τη Σμύρνη στο παρελθόν έχει παρουσιάσει κάτι τόσο μουσικά άρτιο.¹⁴⁴

Εκκλησιαστική μουσική

Αν και τα άρθρα που αφορούν την εκκλησιαστική μουσική δεν είναι πολλά, παρατηρείται αύξηση συγκριτικά με το προηγούμενο έτος. Συνεχίζονται οι δημοσιεύσεις αγγελιών που ζητούνται ιεροψάλτες και οι διαφημίσεις για την πώληση βυζαντινών μουσικών βιβλίων από βιβλιοπωλείο της πόλης. Συγκεκριμένα αναφέρονται τα βιβλία, *Εγκόλπιον Ιεροψάλτου*, *Καλλικέλαδος Αηδών*, *Νεώτατον Αναστασιματάριον*, *Δοξαστάριον* και *Νέον Θεωρητικόν*.¹⁴⁵

Σάββατο 5 Ιανουαρίου

Σε άρθρο που αφορά την εκκλησιαστική μουσική, αναφέρεται η επετειακή εορτή ναού όπου τελείται στην Σμύρνη κατά την διάρκεια της οποίας ψάλλονται εκκλησιαστικές ψαλμωδίες με το ακριβές ύφος της βυζαντινής μουσικής από 20 περίπου από τους καλύτερους ιεροψάλτες της Σμύρνης, με τη συνοδεία χορού εκ 30 περίπου παιδιών. Πρώτη φορά δίνεται η ευκαιρία στους Σμυρνιούς να ακούσουν έργα αρχαίων διδασκάλων της εκκλησιαστικής μουσικής, εκτελούμενα με το ακριβές ύφος αυτής.¹⁴⁶

Τέλος υπάρχουν αναφορές για χορό ψαλτών, αποτελούμενο από μαθητές του Μισαηλίδη (γνωστού πρωτοψάλτη της Σμύρνης), στο μνημόσυνό του.¹⁴⁷ Στην ίδια κατηγορία, γίνονται επίσης αναφορές σε άλλους ψάλτες, οι οποίοι ήταν ευρέως γνωστοί στις τάξεις της μουσικής κοινότητας της Σμύρνης. Τα ονόματα αυτών, κ. Βασίλιος Ζαγκλιβερηνός (μουσικοδιδάσκαλος) και οι κ. Κωνστ. Βουδούρης, Πολύκαρπος Παπαιωάννου και Οικονόμου Χρυσίδου (μαθητές του πρώτου).¹⁴⁸

¹⁴⁴ Αμάλθεια. (1908, 9, 10, 12, 15, 21, 22, 23, 26, 31 Ιανουαρίου, 7, 8, 9 Φεβρουαρίου). Ελληνικό Μελόδραμα, σ. 23, 27, 31, 34, 43, 47, 51, 55, 67, 79, 103, 107, 111.

¹⁴⁵ Αμάλθεια. (1908, 2 Ιανουαρίου, 5 Φεβρουαρίου). Ελληνικό Μελόδραμα, σ. 5, 97.

¹⁴⁶ Αμάλθεια. (1908, 5 Ιανουαρίου). Εορτή ναού, σ. 15.

¹⁴⁷ Αμάλθεια. (1908, 25 Ιανουαρίου). Ιερός Ναός Αγ. Δημητρίου, σ. 64.

¹⁴⁸ Αμάλθεια. (1908, 20 Φεβρουαρίου). Η εκκλησιαστική μουσική εν Σμύρνη, σ.148

Υπάρχουν αρκετές δημοσιεύσεις στην Σμυρναϊκή εφημερίδα για συναυλίες οι οποίες θα παρατεθούν με ταξινόμηση βάσει της συχνότητας αναφορών.

Δευτέρα 21 Απριλίου

Η ελληνική αθηναϊκή μαντολινάτα υπό τη διεύθυνση του κ. Λάβδα και με πάνω από τριάντα όργανα ήταν προγραμματισμένη για μια συναυλία στο θέατρο γυμναστικού κύκλου, ωστόσο δίνονται δυο συναυλίες. Παίζεται μουσική του Μοζάρ και του Λήρ, του Κομπάκ, του Γρήγ και η Ελληνική ραψωδία του Λάβδα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρονται.¹⁴⁹

Τρίτη 5 Φεβρουαρίου

Ο αθλητικός σύλλογος Απόλλων διοργανώνει συναυλία στη Λέσχη των Κυνηγών με σκοπό την ενίσχυση του συλλόγου. Στην εκδήλωση συμμετέχουν ο Ελληνικός Μελοδραματικός θιάσος καθώς και αρκετοί ερασιτέχνες. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνεται η εκτέλεση της τετραωδίας από την *Λουκία* με την συμμετοχή των κ.κ. Πρώσεν, Χριστιανούδη, Π.Δεσίπρη, Σ. Αλεξίου. Επιπλέον, παρουσιάστηκε απόσπασμα από την *Τραβιάτα* με ερμηνείες του κ. Γαζή (τετράχορδο) και του καθηγητού κ. Δαμολίνη.¹⁵⁰

Πέμπτη 20 Μαρτίου

Στην Αμερικανική Σχολή Σμύρνης δίνεται συναυλία υπό την διεύθυνση του μουσικοδιδασκάλου κ. Μαγγλή. Η μαντολινάτα αποτελούμενη από 50 όργανα, θα εκτελέσει διάφορα κομμάτια. Στην συναυλία συμμετέχουν οι ερασιτέχνες μουσικοί κ.κ. Αρ. Βασιλειάδης, Στ. Σταυρίδης, Α. Ζερλέντης, Π. Συνανίδης, Γ. Βάλης, Π. Μαρκεσκόφ και η δεσπ. Ηλ. Μόσχου.¹⁵¹

Τετάρτη 23 Ιανουαρίου

Η Μουσική Σχολή της Σμύρνης πραγματοποιεί επίσης συναυλία στην Λέσχη των Κυνηγών η οποία περιλαμβάνει πλήθος μουσικών εκτελέσεων. Στο πρώτο μέρος του προγράμματος παρουσιάζεται το *quartetto* του *Κουρέα της Σεβίλλης*, ερμηνευμένο από τους κ.κ. Πρώσεν, Χριστιανούδη, Π. Δεσίπρη και Αλεξίου, οι οποίοι στο δεύτερο μέρος και με την συμμετοχή του Ευστ. Κατσανοπούλου παρουσίασαν και ένα *quintetto*. Παρουσιάστηκαν επίσης και τα εξής έργα: η μονωδία, *Σ'τα ξένα* από τον κ. Δ. Ράλλη, το *Vespi Siciliani* από τον κ. Καργάκο με πλαγιάυλο καθώς και το *Eri tu* του *Χορού των μεταμφιεσμένων* του Βέρδη που έψαλε ο βαρύτονος του ελληνικού μελοδραματικού θιάσου κ. Αγγελόπουλος. Επιπλέον ο κ. Γ. Γάζης

¹⁴⁹ Αμάλθεια. (1908, 21 Απριλίου). Συναυλία Μαντολινάτας, σ. 253.

¹⁵⁰ Αμάλθεια. (1908, 5 Φεβρουαρίου). Συναυλία Μαντολινάτας, σ. 95.

¹⁵¹ Αμάλθεια. (1908, 20 Μαρτίου). Συναυλία Μουσικής Σχολής, σ. 231.

εκτέλεσε τεμάχιο στο τετράχορδο ενώ η μουσική υπό την διεύθυνση του κ. Στ. Γιατρά εκτέλεσε απάνθισμα εκ του *Pigcoléto*. Στο δεύτερο μέρος της συναυλίας εκτελέστηκαν και τα εξής : η μονωδία *Η μουσική* από τον Δ. Ράλλη, το *I Lombardi* απο τον κ. Καργάκο στον πλαγιάυλο, το *Γλυκά φιλιά και χάδια* της *Τόσκας* που έψαλλε ο κ. Ν. Μωραίτης, ο οποίος μαζί με τον κ. Δ. Ράλλη παρουσίασαν και τη διωδία *Λυπήσου*, ενα μέρος της *Τραβιάτας* έπαιξε στο τετράχορδο ο κ. Γάζης, η δε ορχήστρα εν μέσω αποθέωσης έκλεισε το πρόγραμμα με το *Una note Al Velione*.¹⁵²

Πέμπτη 24 Ιανουαρίου

Την Κυριακή 27 Ιανουαρίου στη λέσχη Περαιάς δίνεται συναυλία φιλανθρωπικού χαρακτήρα με την συμμετοχή των εξής καλλιτεχνών: δεσπ. Μύριαμ Τοσκάνη, δεσπ. Ζάκιντο, κας Γκού, και των κ. κ. Πρώσεν, Εδγ. Γκού, Χριστιανούδη, Δεσίπρη, Αλεξίου, Κοτσανόπουλου, Ταράτζη και Αντ. Ρέτζιο.¹⁵³

Σάββατο 26 Ιανουαρίου

Η Λέσχη Κυνηγών διοργανώνει συναυλία στον χώρο της, για την ενίσχυση των μελών της.¹⁵⁴

Τρίτη 10 Ιουνίου

Η Αικατερίνη Γλύκα δίνει ετήσια συναυλία με την συμμετοχή των μαθητών/τριών της. Στο κλειδοκύμβαλο διακρίνεται ο κ. Λάιλος Καρακάσης. Οι δίδες Χριστίνα Πομώνη, Άννα Δασκαλάκη και Ανθιπ. Μηταράγγα ψάλλουν διάφορες μονωδίες και δυωδίες.¹⁵⁵

Παρασκευή 13 Ιουνίου

Πρωτότυπη συναυλία θα δοθεί απο τον μουσικοσυνθέτη κ. Μανώλην καθώς ανέλαβε να μελοποιήσει τα εξωφρενικότερα ποιήματα και να μεταβαφτίσει τους μουσικούς όρους.¹⁵⁶

Δευτέρα 3 Μαρτίου

Ο κλειδοκυμβαλιστής Κελέρ θα δώσει συναυλία στην Σμύρνη με την σύμπραξη ερασιτεχνών.

¹⁵⁷

Τετάρτη 2 Απριλίου

Απλή αναφορά για μουσική σε εορτή σχολής (σχολή Χατζηαντωνίου), γίνεται σε άρθρο, «...η δε μουσική επαιάνιζε εκλεκτά τεμάχια».¹⁵⁸

Τρίτη 12 Φεβρουαρίου

¹⁵² Αμάλθεια. (1908, 23 Ιανουαρίου). Συναυλία Μουσικής Σχολής, σ. 55.

¹⁵³ Αμάλθεια. (1908, 24 Ιανουαρίου). Συναυλία Εν Περαιά, σ. 59.

¹⁵⁴ Αμάλθεια. (1908, 26 Ιανουαρίου). Συναυλία Λέσχης Κυνηγών, σ. 67.

¹⁵⁵ Αμάλθεια. (1908, 10 Ιουνίου). Μικρά Εφημερίς - Συναυλία, σ. 432.

¹⁵⁶ Αμάλθεια. (1908, 13 Ιουνίου). Πρωτότυπος Συναυλία, σ. 444.

¹⁵⁷ Αμάλθεια. (1908, 3 Μαρτίου). Ο Μουσικός Κελέρ, σ. 171.

¹⁵⁸ Αμάλθεια. (1908, 2 Απριλίου). Εορτή σχολής, σ. 255.

Μια μοναδική αναφορά γίνεται σε δημοτικό άσμα-ποίημα του 16ου αιώνα και αναφέρεται στις γυναίκες της Σμύρνης.¹⁵⁹

Τετάρτη 2 Απριλίου

Ένα διαφορετικό είδος μουσικής δραστηριότητας σε σύγκριση με τις μέχρι τώρα αναφορές, καταγράφεται στην ανακοίνωση για τη ζωντανή μουσική που θα παίζεται από Τετάρτη 2 Απριλίου κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων προβολής ταινιών στον κινηματογράφο του Γυμναστικού Κύκλου. Στην εκδήλωση αυτή συμμετέχουν ο κ. και η κ. Noel Desanges, οι οποίοι προέρχονται από θέατρο του Παρισιού.¹⁶⁰

Αναφορές στην μουσική και σε καλλιτέχνες εμφανίζονται και σε άρθρα που δεν εντάσσονται εύκολα σε συγκεκριμένο πλαίσιο. Επιλεκτικά παρατίθενται στη συνέχεια.

Τετάρτη 2 Ιανουαρίου

Οι οργανοπαίχτες στην Σμύρνη καλούνται να πληρώσουν φόρους επιτηδεύματος, γεγονός που υπογραμμίζει τη θεσμική αναγνώριση της επαγγελματικής τους ιδιότητας.¹⁶¹

Δευτέρα 4 Ιανουαρίου

Γίνονται οι πρώτες μελέτες σχετικά με τη μουσικοθεραπεία, με συμμετοχή ασθενών από ψυχιατρικά ιδρύματα, γεγονός που αναδεικνύει το ενδιαφέρον για τις θεραπευτικές δυνατότητες της μουσικής, (στο εξωτερικό κυρίως και αναφέρεται το «φρενοκομείο του Αγίου Αθανασίου» σε ελληνικό έδαφος).¹⁶²

Σάββατο 3 Μαΐου - Παρασκευή 11 Ιανουαρίου

Ένα άλλο αξιοσημείωτο άρθρο του εν Αθήναις υφηγητή της Θεολογίας κ. Δημ. Μπαλάνου, παρέχει εκτενή ανάλυση σχετικά με το αν οι κληρικοί επιτρέπεται να παρακολουθούν μουσικές παραστάσεις. Σύμφωνα με την ανάλυση, παρατηρείται αύξηση της παρουσίας τους σε τέτοιου είδους εκδηλώσεις, (γεγονός που αντανακλά πιθανές αλλαγές στις αντιλήψεις περί της σχέσης θρησκείας και κοσμικής τέχνης).¹⁶³

5.2.2. 1908 ΙΟΥΛΙΟΣ- ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Στο δεύτερο εξάμηνο του 1908, εντοπίζονται επίσης πολλά άρθρα με ευρεία θεματολογία. Η μουσική παρουσιάζεται σε ποικίλα πλαίσια, όπως το ελληνικό μελόδραμα, η ίδρυση

¹⁵⁹ Αμάλθεια. (1908, 12 Φεβρουαρίου). Εν ποιημάτων δια τας Σμυρναίας, σ. 119.

¹⁶⁰ Αμάλθεια. (1908, 2 Απριλίου). Κινηματογράφος Γυμν. Κύκλου, σ. 255.

¹⁶¹ Αμάλθεια. (1908, 2 Ιανουαρίου). Ο νέος κόσμος του φόρου επιτηδεύματος, σ. 3.

¹⁶² Αμάλθεια. (1908, 4 Ιανουαρίου). Η μουσική και οι παράφρονες, σ. 10.

¹⁶³ Αμάλθεια. (1908, 11 Ιανουαρίου). Χρονικά, σ. 31. (1908, 3 Μαΐου). Οι Ιερείς και το Θέατρον, σ. 310.

εκκλησιαστικού συλλόγου, οι συναυλίες, οι στρατιωτικές μπάντες, οι αγγελίες για αναζήτηση μουσικοδιδασκάλων, η διδασκαλία μουσικής στα παρθεναγωγεία της πόλης, καθώς και σε πολιτιστικές εκδηλώσεις διαφόρων ειδών. Οι καταγραφές που δείχνουν τη συμμετοχή της μουσικής στην καθημερινότητα των Σμυρνιών είναι ιδιαίτερα συχνές και εκτενείς.

Οι αναφορές στους μουσικούς συλλόγους κυριαρχούν στη Σμυρναϊκή εφημερίδα κατά το δεύτερο μισό του έτους και εμφανίζονται υπό διάφορες ονομασίες.

Μουσική σχολή Σμύρνης

Η μουσική σχολή Σμύρνης, και τα Πολιτάκια συμμετέχουν σε αγροτική εορτή που διοργανώθηκε από την Ευαγγελική σχολή Σμύρνης.¹⁶⁴

Φιλαρμονικός σύλλογος Απόλλων

Ο φιλαρμονικός σύλλογος Απόλλων προσκαλεί τα μέλη του σε γενική συνέλευση.¹⁶⁵

Μουσική Σχολή

Η μουσική της Μουσικής σχολής, υπό την διεύθυνση του κ. Στεφ. Γιατρά θα εκτελεί εκλεκτά μουσικά τεμάχια, στο θέατρο Γυμναστικού Κύκλου, όπου δίνει παραστάσεις ο θίασος του Εθνικού Θεάτρου.¹⁶⁶

Μυτιληναϊκή Ορχήστρα

Η Μυτιληναϊκή Ορχήστρα συνοδεύει τον Σύλλογο Αλληλοβοήθεια της Μυτιλήνης κατά την επίσκεψή του στη Σμύρνη. Κατά την αναχώρηση από τη Σμύρνη, η ορχήστρα θα εκτελέσει το *εμβατήριο της Αλληλοβοήθειας* καθώς και το *ηδύ του Διαγόρα*, δύο έργα που ανήκουν στον διευθυντή της ορχήστρας, κ. Α. Καλαματιανό.¹⁶⁷

Ορχήστρα της Μουσικής Σχολής

Η ορχήστρα της Μουσικής Σχολής θα εκτελεί εκλεκτά μουσικά κομμάτια κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων των παραστάσεων στο θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου.¹⁶⁸

Ο Μουσικός Ομίλος

Ο μουσικός όμιλος υπό την διεύθυνση του Ι. Μαγγλή συμμετέχει στην ευεργετική ημερίδα που θα δώσει ο φιλοδραματικός σύλλογος Αριστοφάνης στο θέατρο της Προκυμαίας στην Περαιά.¹⁶⁹

Η τοπική Μουσική Σχολή

¹⁶⁴ Αμάλθεια. (1908, 1 Ιουλίου). Η Αγροτική Εορτή, σ. 2.

¹⁶⁵ Αμάλθεια. (1908, 30 Ιουλίου). Χρονικά, σ. 94.

¹⁶⁶ Αμάλθεια. (1908, 6 Αυγούστου). Θέατρα, σ. 118.

¹⁶⁷ Αμάλθεια. (1908, 19 Αυγούστου). Εκδρομή Λεσβίων, σ. 126.

¹⁶⁸ Αμάλθεια. (1908, 30 Σεπτεμβρίου). Ευεργετική Ομίλου Ερετών, σ. 260.

¹⁶⁹ Αμάλθεια. (1908, 18 Οκτωβρίου). Ευεργετική παράστασις, σ. 324.

Η τοπική Μουσική Σχολή θα δώσει συναυλία στην Λέσχη των Κυνηγών.¹⁷⁰

Ελληνικός Μουσικός Όμιλος Ωρίων

Ιδρύεται νέος Ελληνικός Μουσικός Όμιλος, με την επωνυμία Ωρίων.¹⁷¹

Δεν είναι μόνο οι μουσικοί σύλλογοι κάθε είδους που είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι με την καθημερινότητα των Σμυρνίων.

Ναυαρχίδα του τουρκικού στόλου

Σε καταγραφές αναφέρονται περιπτώσεις όπου η μουσική της ναυαρχίδας του τουρκικού στόλου αποτελεί μέρος της καθημερινής ζωής της πόλης.

Χαρακτηριστική είναι η θετική αναφορά στη στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ της εφημερίδας *Αμάλθεια*, σχετικά με την καθημερινή εμφάνιση της μουσικής μπάντας της ναυαρχίδας του τουρκικού στόλου *Μετζητιέ* στην προκυμαία, όπου συγκεντρώνεται πλήθος κόσμου για να την απολαύσει. Χαρακτηριστικά αναφέρονται, «...γίνεται αφορμή μιας ανθρωποπλημμύρας έξω από ταφές των φύλων εις το καφενείο του Συντάγματος και εν γένει εις το Κέντρον εκείνο της Προκυμαίας», «Μουσική πολεμικού εν τω καφείω,...», ενώ άλλη μέρα εμφανίζεται στον κήπο του καφενείου το «Σύνταγμα».¹⁷²

Η μουσική του Τουρκικού στόλου

Σε ευεργετική επίσης παράσταση υπέρ του Οθωμανικού Νοσοκομείου, στο θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου, στα διαλείμματα θα παινίζει η μουσική του Τουρκικού στόλου.¹⁷³

Καφενείο Η Βενετία

Παρόλο που οι αναφορές σε καφενεία είναι σπάνιες, κατά το συγκεκριμένο εξάμηνο καταγράφονται αρκετές περιπτώσεις. Μία εξ αυτών αφορά το καφενείο «Η Βενετία», όπου τις ημέρες Τετάρτη και Πέμπτη παρουσιάζεται εγχώρια μουσική.¹⁷⁴

Ανακήρυξη του Νέου Συντάγματος

Η ανακήρυξη του Συντάγματος Φιλίας μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων στη Σμύρνη αποτέλεσε αφορμή για εορτασμούς και εκδηλώσεις, αποτυπώνοντας στιγμές σύμπνοιας μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Ιδιαίτερα λαμπρή υπήρξε η μεγάλη εορτή, στην οποία συμμετείχαν Έλληνες και Τούρκοι, με αφορμή τόσο την ανακήρυξη του νέου συντάγματος όσο και την αμνηστία των πολιτικών κρατουμένων. Οι διαθέσιμες καταγραφές περιγράφουν λεπτομερώς την εξέλιξη

¹⁷⁰ Αμάλθεια. (1908, 24 Δεκεμβρίου). Συναυλία, σ. 544.

¹⁷¹ Αμάλθεια. (1908, 15 Δεκεμβρίου). Σύσταση Μουσικού Συλλόγου, σ. 512.

¹⁷² Αμάλθεια. (1908, 22 Αυγούστου). Χρονικά, σ. 138. (1908, 26 Αυγούστου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 150.

¹⁷³ Αμάλθεια. (1908, 1 Νοεμβρίου). Ευεργετική Παράστασις, σ. 372.

¹⁷⁴ Αμάλθεια. (1908, 16 Ιουλίου). Καφενείον η Βενετία, σ. 55.

των εορτασμών και των σχετικών εκδηλώσεων, οι οποίες παρουσιάζονται παρακάτω σε χρονολογική σειρά.

Στους πανηγυρισμούς, η στρατιωτική μουσική είχε ηγετικό ρόλο, περνώντας από την Προκυμαία και τη Λέσχη των Κυνηγών, κατέληξε στο κατάστημα του Κραίμερ, όπου παρατέθηκε τιμητικό δείπνο. Σε άλλες περιοχές της πόλης, καθώς και στην Περαιά, διάφορες μουσικές μπάντες εκτελούσαν τον τουρκικό και τον ελληνικό εθνικό ύμνο, εμβατήρια και ελληνικούς χορούς.¹⁷⁵

Συνεχίζονται οι πανηγυρισμοί Οθωμανών και Ελλήνων για το νέο σύνταγμα, «...η δε μουσική περιφέρεται στην πόλη παίζοντας εναλλάξ τουρκικά και ελληνικά εμβατήρια...».¹⁷⁶

Περίπου 30 συντεχνίες, οι Λέσχες και όλες οι μουσικές της πόλης ετοιμάζονται να συγκεντρωθούν για να εορτάσουν το νέο Σύνταγμα. «Ηνωμένη, ενιαία, συμπαγής, εν σώμα η ομογενής ορθόδοξος ελληνικής κοινότητας, προβαίνει αύριον εις τεράστιαν διαδήλωσιν προς εκδήλωσιν της χαράς της δια την αναστήλωσιν του Συντάγματος».¹⁷⁷

Η Ι. Μητρόπολη Σμύρνης με εγκύκλιο της, δημοσιοποιεί το πρόγραμμα για την αυριανή εκδήλωση υπέρ του νέου συντάγματος και καλεί μεταξύ των άλλων και όλες τις μουσικές των σωματείων, συλλόγων, αδελφοτήτων κλπ να συμμετέχουν στον εορτασμό.¹⁷⁸

Εν μέσω πανηγυρισμών, το καφενείο Παρισίων μετονομάστηκε σε *Καφενείο του Συντάγματος*, ενώ η μουσική πλαισίωσε την εκδήλωση, παιανίζοντας εμβατήριο που συνέθεσε ο ομογενής δικηγόρος κ. Αναστάσιος Τοκατσόγλου και μελοποίησε ο μουσικός Βασίλειος Σιδεράς.¹⁷⁹

Εκκλησιαστικός σύλλογος Σμύρνης

Η ίδρυση του Εκκλησιαστικού Συλλόγου στη Σμύρνη -τον Σεπτέμβριο του 1908- ξεχωρίζει ως μια σημαντική πρωτοβουλία της εποχής. Σε ένα περιβάλλον όπου οι κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές ήταν διαρκείς, η σύσταση ενός τέτοιου συλλόγου αντικατοπτρίζει την ανάγκη για διατήρηση και ενίσχυση της βυζαντινής μουσικής, καθώς και για την προάσπιση των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των ιεροψαλτών. Μέσα από την εφημερίδα *Αμάλθεια*, αναδεικνύεται η σημασία της σύστασης του συλλόγου, με προτάσεις για την οργάνωση και την εξέλιξή του, καθώς και με προτροπές προς την κοινότητα για ενεργή υποστήριξη.

¹⁷⁵ Αμάλθεια. (1908, 15 Ιουλίου). Αι Εορταί Εξακολουθούσι, σ. 50.

¹⁷⁶ Αμάλθεια. (1908, 18 Ιουλίου). Εν Σώκιοις, σ. 62.

¹⁷⁷ Αμάλθεια. (1908, 19 Ιουλίου). Αι συσκέψεις των συντεχνιών, σ66.

¹⁷⁸ Αμάλθεια. (1908, 19 Ιουλίου). Το επίσημον πρόγραμμα, σ. 66.

¹⁷⁹ Αμάλθεια. (1908, 4 Αυγούστου). Καφείον του Συντάγματος, σ. 110.

Η εφημερίδα Αμάλθεια, με πέντε άρθρα της, παρακολουθεί στενά και με ενδιαφέρον την προσπάθεια δημιουργίας του Εκκλησιαστικού Μουσικού Συνδέσμου Σμύρνης. Η διαδικασία ξεκινά -τον Αύγουστο του 1908- όταν ο καθηγητής Βυζαντινής μουσικής του Ωδείου Αθηνών, κ. Κωνσταντίνος Ψάχος, επισκέπτεται τη Σμύρνη και σε διάλεξή του στο Εμπορικό Λύκειο του Αρχιμανδρίτη Γρηγορίου Κωνσταντινίδη, παρακινεί τους Ιεροψάλτες και τους εκκλησιαστικούς παράγοντες της πόλης να ιδρύσουν έναν μουσικό σύνδεσμο.¹⁸⁰ Ο σύνδεσμος δημιουργείται με μέλη στο Δ.Σ. τους ιεροψάλτες κ.κ. Φώτιο Αράπογλου, Νικόλαο Βακαλάκη, Πρόδρομο Μελακοπίδη, Αλέξανδρο Μηταράγκα, Νικόλαο Βλαντιάδη, Αλέξανδρο Σαμούλο, Ιωάννη Μεγαλοοικονόμου και διοικούσα επιτροπή τους ιεροψάλτες κ.κ. Ιωάννη Γιαλουσάκη, Κων/ντίνο Μεταξά, Παπαπέτρου, Γ. Παπαδόπουλο, και Ιωάννη Βασιλειάδη.¹⁸¹ Ο σύνδεσμος στους 3 μήνες λειτουργίας, εορτάζει την επέτειο στον Ι Ναό Αγίου Γεωργίου, με λειτουργία στην οποία θα ψάλλει με βυζαντινό ύφος η ολομέλεια του. Εκτός των διαφόρων μουσουργημάτων θα ψαλλεί και ο ύμνος για τον Άγιο Ιωάννη τον Δαμασκηνό, που για χάρη του συλλόγου μελοποιήθηκε από τον μουσικολόγο του εκ Κων/πόλεως συλλόγου κ. Μ. Βασιλείου.¹⁸²

Οι διάφορες συναυλίες που καταγράφονται είναι οι εξής:

Δευτέρα 28 Ιουλίου

Τα Πολιτάκια έπαιξαν μουσική κατά τη διάρκεια γεύματος που παρατέθηκε στην Ελληνική Λέσχη προς τιμήν πριγκιπικού ζεύγους.¹⁸³

Τετάρτη 17 Σεπτεμβρίου

Στις 16/9 δίνεται συναυλία στο θέατρο «Ορφεύς» υπό των καλλιτεχνών του ελληνικού μελοδράματος κ.κ. Τυπάλδου, Βακαρέλη και Πασχαλίδου.¹⁸⁴

Σάββατο 8 Νοεμβρίου - Τετάρτη 17 Δεκεμβρίου

Η Σμυρναία κλειδοκυμβαλίστρια Νίτσα Μπόννα και ο 12ετής Έλληνας βιολιστής Γεώργιος Α. Ευσταθίου δίνουν δύο ανεξάρτητες συναυλίες στο θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου.¹⁸⁵

Δευτέρα 22 Δεκεμβρίου

¹⁸⁰ Αμάλθεια. (1908, 29 Αυγούστου). Χρονικά, σ. 162. (27 Αυγούστου). Πρόσκλησις Ιεροψαλτών, σ. 155.

¹⁸¹ Αμάλθεια. (1908, 18 Νοεμβρίου). Σύνδεσμος Ιεροψαλτών, σ. 228.

¹⁸² Αμάλθεια. (1908, 19 Νοεμβρίου, 3 Δεκεμβρίου). Εκκλησ. Μουσικός Σύνδεσμος, σ. 432, 480.

¹⁸³ Αμάλθεια. (1908, 28 Ιουλίου). Παραλειπόμενα υποδοχής Πριγκίπων, σ. 87.

¹⁸⁴ Αμάλθεια. (1908, 17 Σεπτεμβρίου). Χρονικά, σ. 218.

¹⁸⁵ Αμάλθεια. (1908, 8 Νοεμβρίου). Συναυλία Νίτσας Μπόννα, σ. 396. (17 Δεκεμβρίου). Δωδεκαετής Ελλην καλλιτέχνης, σ. 515.

Ο εξ Αθηνών Έλληνας μανδολιστής Ν. Πετρόπουλος δίνει μια συναυλία στη Σμύρνη.¹⁸⁶

Τρίτη 30 Δεκεμβρίου

Η Μουσική Σχολή Σμύρνης παρουσίασε συναυλία στη Λέσχη των Κυνηγών, η οποία ξεκίνησε με διάλεξη του κ. Στίλπωνος Πιττάκη για την Αρχαία Ελληνική Μουσική. Στη συνέχεια, εκτελέστηκαν μουσικά κομμάτια από ερασιτέχνες και μουσικοδιδασκάλους, ενώ άσματα εψάλησαν υπό την καθοδήγηση του κ. Γεώργιου Ισηγόνη και από ωδικό χορό υπό τη διεύθυνση του κ. Πρόσεν. Ο Ιταλός τετραχορδιστής Φρ. Τριβούτσιος παρουσίασε συνθέσεις του ομογενή συνθέτη κ. Δ. Μιλανάκη στην Λέσχη των κυνηγών σε συναυλία υπέρ της Μουσικής Σχολής Σμύρνης.¹⁸⁷

Τέλος, παρατίθενται μεμονωμένες αναφορές που σχετίζονται με τη μουσική.

Πέμπτη 21 Αυγούστου

Στο θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου, κατά τα διαλείμματα των παραστάσεων της *Πατρίδος* του Κεμάλ, δύο μουσικές μπάντες εκτελούν επιλεγμένα κομμάτια, ενώ η δεσποινίς Καλλέγια συμμετέχει τραγουδώντας.¹⁸⁸

Σάββατο 13 Σεπτεμβρίου - Δευτέρα 15 Σεπτεμβρίου

Στο Ομήρειον Ανώτατον Παρθεναγωγείο, μεταξύ των καθηγητών θα διδάξει μουσική επί κλειδοκυμβάλου η Γαλλίδα *Emilie Billand*, ενώ στο Πρότυπο Πρώην Παρθεναγωγείο μεταξύ των μαθημάτων, διδάσκεται η ωδική.¹⁸⁹

Τετάρτη 17 Σεπτεμβρίου

Η συντεχνία των μουσικών, μετά από γενική συνέλευση, ανέθεσε σε εξαμελή επιτροπή τη σύνταξη κανονισμού λειτουργίας της.¹⁹⁰

5.2.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1908

Μουσικό θέατρο και μελόδραμα

Το έτος 1908 παρουσιάζει πυκνή μουσική δραστηριότητα, με κυρίαρχο στοιχείο το ελληνικό μελόδραμα και ευρεία κάλυψη των σχετικών εκδηλώσεων στον Τύπο. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στον Ελληνικό Μελοδραματικό Θίασο Λαυράγκα, ο οποίος πραγματοποίησε επιτυχημένες παραστάσεις στη Σμύρνη με έργα του διεθνούς ρεπερτορίου. Η ανταπόκριση

¹⁸⁶ Αμάλθεια. (1908, 22 Δεκεμβρίου). Καλλιτέχνης μανδολινιστής, σ. 536.

¹⁸⁷ Αμάλθεια. (1908, 30 Δεκεμβρίου). Μουσική Συναυλία, σ. 556.

¹⁸⁸ Αμάλθεια. (1908, 21 Αυγούστου). Τουρκική Παράσταση, σ. 134.

¹⁸⁹ Αμάλθεια. (1908, 13 Σεπτεμβρίου). Ομήρειον Ανώτατον Παρθεναγωγείο, σ. 208. 15 Σεπτεμβρίου. Πρότυπο πρώην Ελλ. Παρθεναγωγείο, σ. 209.

¹⁹⁰ Αμάλθεια. (1908, 17 Σεπτεμβρίου). Συντεχνία Μουσικών, σ. 218.

του κοινού υπήρξε εξαιρετική, ενώ ο Τύπος επεσήμανε τη μουσική αρτιότητα του θιάσου, συγκρίνοντάς τον ευνοϊκά με ιταλικά σύνολα. Οι παρατηρήσεις αυτές αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στη συνεισφορά του θιάσου στη μουσική ζωή της πόλης και υπογραμμίζουν το υψηλό επίπεδο του ελληνικού μελοδράματος. Αναδεικνύουν την απήχηση και την αποδοχή του από το κοινό της Σμύρνης.

Εκκλησιαστική μουσική

Η εκκλησιαστική μουσική καταλαμβάνει χώρο και στις αναφορές αυτού του έτους, με αυξημένο ενδιαφέρον για τη βυζαντινή παράδοση, εκδηλώσεις προς τιμήν εκκλησιαστικών εορτών και εμπορική δραστηριότητα σχετική με μουσικά βιβλία και ιεροψάλτες. Η ίδρυση του Εκκλησιαστικού Συλλόγου στη Σμύρνη, τον Σεπτέμβριο, ξεχωρίζει ως μια σημαντική πρωτοβουλία της εποχής.

Συναυλίες

Στο πεδίο των συναυλιών, καταγράφεται δραστηριότητα από αθηναϊκές μαντολινάτες, φιλαρμονικούς συλλόγους και καλλιτεχνών του ελληνικού μελοδράματος. Το ρεπερτόριο καλύπτει ευρωπαϊκούς και Έλληνες συνθέτες.

Εκδηλώσεις για την ανακήρυξη του Συντάγματος

Η στρατιωτική μουσική παίζει εμφανή ρόλο, με συγκροτήματα να συμμετέχουν σε δημόσιες συναυλίες και εορτασμούς. Ειδικά για την ανακήρυξη του Νέου Συντάγματος, οι εορτασμοί συνοδεύονται από εναλλασσόμενα ελληνικά και τουρκικά εμβατήρια, υπογραμμίζοντας το κλίμα συνύπαρξης της περιόδου. Η *Αμάλθεια* τυπώνει κατά χιλιάδες το κείμενο του συντάγματος και το διανέμει δωρεάν.¹⁹¹

5.3. ΕΤΟΣ 1909

5.3.1. 1909 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ

Κατά το πρώτο εξάμηνο του 1909, παρατηρείται μείωση στον αριθμό των δημοσιευμένων άρθρων σε σύγκριση με την αντίστοιχη περίοδο των προηγούμενων ετών, ενώ οι θεματικές τους συχνά επαναλαμβάνουν περιεχόμενα που έχουν παρουσιαστεί στο παρελθόν. Η μουσική γίνεται αντιληπτή μέσα από αναφορές σε συναυλίες γνωστών καλλιτεχνών και σε χώρους

¹⁹¹ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1954). *Το θέατρο στη Σμύρνη (1657–1922)*, σ 177.

διασκέδασης, σε εορτασμούς εθνικών επετείων, θρησκευτικές εορτές ναών και εορτές αδελφοτήτων. Παράλληλα, καταγράφονται δραστηριότητες που σχετίζονται με μουσικές σχολές, στρατιωτικές μουσικές μπάντες και διαφόρων ειδών φιλανθρωπικές εκδηλώσεις.

Οι αναφορές για τις συναυλίες που παρουσιάζονται στα άρθρα του εξαμήνου αυτού είναι τρείς.

Παρασκευή 27 Φεβρουαρίου

Στη Λέσχη των Κυνηγών δίνει συναυλία ο Γυμναστικός Σύλλογος Απόλλων, με την σύμπραξη της καλλιτέχνιδος κ. Κυβέλης Αδριανού. Το μουσικό μέρος του προγράμματος περιλαμβάνει απόσπασμα της *Αϊδάς* του Βέρδη υπό ερασιτεχνών, το *Carnaval* επί κλειδοκυμβάλου, το *Ideale* υπό του κ. Ιωαννίδου, το *Μποέμ* επί μαντολίνου και κλειδοκυμβάλου, το *Gardas* υπό του κ. Α. Ιατρού, την *Τραβιάτα* υπό ερασιτεχνών και Σμυρνιώτικα τραγούδια υπό την κ. Κυβέλη Αδριανού.¹⁹²

Σάββατο 10- Δευτέρα 12- Τετάρτη 14 Ιανουαρίου

Ο 12ετής Έλληνας τετραχορδιστής (βιολιστής) Γιώργος Ευσταθίου, δίνει συναυλία στο θέατρο Γυμναστικού Κύκλου. Τον συνοδεύει ο κλειδοκυμβαλιστής Σ. Καρρέρας και οι ερασιτέχνες δις Γιακουίντη, κ. Γ. Ισηγόνης και κ. Βουλγαρίδης που έψαλαν μονωδίες.¹⁹³

Δευτέρα 1 Ιουνίου- Τετάρτη 10 Ιουνίου Το Ζυθοπωλείο Κλωναρίδου διοργανώνει συναυλίες με Όμιλο Ελλήνων Αοιδών ερχόμενο από Αθήνα και αποτελούμενο από υψίφωνο, βαρύτονο και βαθύφωνο. Οι κ.κ. Γιαννουλόπουλος, Καρατζίνης και Τζουμάνης, (όλοι απόφοιτοι ωδείου) θα εκτελούν τεμάχια επί κλειδοκυμβάλου, τετραχόρδου και βαθυχόρδου, μια φορά την εβδομάδα.¹⁹⁴

Στο εξάμηνο αυτό επίσης παρουσιάζονται διάφορα εθνικά θέματα, με τη μουσική να συνοδεύει όλες τις εορτές και τις εκδηλώσεις.

Πέμπτη 16 Απριλίου

Στα πλαίσια του εορτασμού για την στέψη του νέου Σουλτάνου, γίνεται στρατιωτική παρέλαση στην οποία προηγείται η μουσική του στρατού.¹⁹⁵

Δευτέρα 4 Μαΐου

¹⁹² Αμάλθεια. (1909, 27 Φεβρουαρίου). Συναυλία, σ. 339.

¹⁹³ Αμάλθεια. (1909, 10, 14 Ιανουαρίου). Συναυλία Ευσταθίου, σ. 45,69. (12 Ιανουαρίου). Μικρός Καλλιτέχνης, σ.53.

¹⁹⁴ Αμάλθεια. (1909, 1 Ιουνίου). Χρονικά, σ. 741. (10 Ιουνίου). Συναυλίες, σ. 805.

¹⁹⁵ Αμάλθεια. (1909, 16 Απριλίου). Τοπικά, σ. 427.

Σε γεύμα αξιωματικών της Σμύρνης παίζει η στρατιωτική μουσική διάφορα τεμάχια.¹⁹⁶

Τετάρτη 10 Ιουνίου

Τελευταία καταγραφή του είδους είναι η αναφορά στην ανάθεση της δημιουργίας ενός αυτοκρατορικού ύμνου για τον νέο Σουλτάνο στον Σεφκέτ Βέη (μαθητή του ωδείου των Παρισίων). Αυτός με την σειρά του αναθέτει την σύνθεση του ύμνου (ή εμβατηρίου όπως αλλιώς αναφέρεται) στον Γάλλο Σαίν Σαν.¹⁹⁷

Παρατίθενται καταγραφές για εορτές ναών, ορισμένες εκ των οποίων είναι απλώς αναφορικές, ενώ άλλες περιγραφικές.

Σάββατο 25 Απριλίου

Ενδεικτικά, αναφέρεται η εορτή για τα 75 έτη του Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου κατά την οποία, μετά τη λειτουργία, χορωδία 40 ανδρών θα ψάλλει τη μελωδία *ο Ναβουχοδονόσορ* μεταφρασμένη σε εκκλησιαστική μουσική υπό του πρωτοψάλτου Παπαπέτρου. Η εορτή θα πραγματοποιηθεί με την σύμπραξη της Μουσικής Σχολής Σμύρνης.¹⁹⁸

Επιπλέον, υπάρχουν περιπτώσεις όπου ο χώρος της εκκλησίας παραχωρείται για τη διεξαγωγή κοινωνικών εκδηλώσεων της τοπικής κοινότητας. Στις περιπτώσεις αυτές, οι μουσικές δραστηριότητες ενσωματώνονται σε θρησκευτικές τελετές, δημιουργώντας έναν χώρο σύγκλισης της εκκλησιαστικής και της κοσμικής μουσικής.

Τετάρτη 22 Απριλίου

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εορταστική εκδήλωση της Αδελφότητας των Καφεπωλών, η οποία τιμά την επέτειο της στον Ιερό Ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Μετά τη δοξολογία, η ορχήστρα του Σ. Γιατρά παρουσιάζει ποικίλο μουσικό πρόγραμμα.¹⁹⁹

Επιπλέον καταγράφονται και αρκετές περιπτώσεις όπου η πολιτιστική και πνευματική ζωή των κοινοτήτων συνδέεται άρρηκτα με την ύπαρξη μουσικών σχολών.

Σχολή Φασουλά

Η Σχολή Φασουλά στο Λαϊκό Κέντρο Σμύρνης διοργανώνει διάλεξη περί γυμναστικής. Ο χορός ψάλλει άσματα, σχετικά με το θέμα, διευθυνόμενος από τον πρωτοψάλτη κ. Πέτρο Μανέα.²⁰⁰

¹⁹⁶ Αμάλθεια. (1909, 4 Μαΐου). Το εν Αγία Άννη γεύμα, σ. 545.

¹⁹⁷ Αμάλθεια. (1909, 10 Ιουνίου). Τα της Ημέρας, ο Αυτοκρατορικός ύμνος, σ. 805.

¹⁹⁸ Αμάλθεια. (1909, 25 Απριλίου). 75ετηρίς Ναού, σ. 485.

¹⁹⁹ Αμάλθεια. (1909, 22 Απριλίου). Χρονικά, σ. 469.

²⁰⁰ Αμάλθεια. (1909, 25 Απριλίου). Λαϊκόν Κέντρον, σ. 487.

Μουσική Σχολή Σμύρνης

Σάββατο 2 Μαΐου

Ο Ελληνικός Σύλλογος εμποροϋπαλλήλων Σμύρνης, πραγματοποιεί εκδρομή συνοδευόμενος από την Μουσική σχολή Σμύρνης, η οποία «...θα παιανίζει διάφορα εκλεκτά τεμάχια». ²⁰¹

Πέμπτη 21 Μαΐου

Επίσης και το Δ.Σ. του Λαϊκού Κέντρου ευχαριστεί την Μουσική Σχολή Σμύρνης και τον κ. Μανέα για την συμμετοχή τους στην εκδρομή του συλλόγου στην Μυτιλήνη. ²⁰²

Η μουσική δεν λείπει και από τις φιλανθρωπικές εκδηλώσεις και παραστάσεις των κοινοτήτων.

Πέμπτη 7 Μαΐου

Σε άρθρο αναφέρεται ότι κατά τη διάρκεια φιλανθρωπικής εσπερίδας θα παρουσιαστεί το αγγλικό κωμικό μελόδραμα *Οι Γονδολιέροι* του Σούλιβαν, στο οποίο θα πρωταγωνιστούν η κ. Έδγαρ Γκού, η δις Βίνη Πάτερσον, οι κ.κ. Έλλιοτ, Π. Χάτκινσων, Φ. Βίττι και χορός κυριών και δεσποινίδων. ²⁰³

Τρίτη 26 Μαΐου

Άλλη καταγραφή αναφέρεται σε ευεργετική παράσταση στο θέατρο Περαίας, όπου λαμβάνουν μέρος οι ερασιτέχνιδες διδες Τοσκάνη, Δε Γκιώργεβιτς, Κοτζιά, Μαρ. Μουράτ, οι κ.κ. Δαβίν, Γκού, Ταράτζα και οι μουσικοδιδάσκαλοι Καέρα και Άμπωτ. ²⁰⁴

Τρίτη 30 Ιουνίου

Τέλος μια πανηγυρική εορτή, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, θα λάβει μέρος στο θέατρο Τερψιθέας. Δύο μουσικές, μια μαντολινάτα και μια ορχήστρα 40 οργάνων θα συμπράξουν με το θίασο Ι. Βονασέρα που παρουσιάζει το έργο *Η Δαλιδά* του Φεγιέ. ²⁰⁵

5.3.2. 1909 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Στο δεύτερο εξάμηνο του 1909 εντοπίζονται αρκετά άρθρα που σχετίζονται με τη μουσική. Η μουσική, όπως αποτυπώνεται σε αυτά, συνδέεται κυρίως με το ελληνικό μελόδραμα, ευεργετικές παραστάσεις, συναυλίες, διαφημιστικά, την αναζήτηση ιεροψαλτών, μια επετειακή εορτή, καθώς και ποικίλες μουσικές ειδήσεις.

²⁰¹ Αμάλθεια. (1909, 2 Μαΐου). Εκδρομή εις Οδεμήσιον, σ. 538.

²⁰² Αμάλθεια. (1909, 21 Μαΐου). Λαϊκόν Κέντρον, σ. 671.

²⁰³ Αμάλθεια. (1909, 7 Μαΐου) Ευεργετική Εσπερίς, σ. 569.

²⁰⁴ Αμάλθεια. (1909, 26 Μαΐου) Ευεργετική Παράστασις, σ. 701.

²⁰⁵ Αμάλθεια. (1909, 30 Ιουνίου). Θέατρα, σ. 924.

Ελληνικός μελοδραματικός θίασος Παπαϊωάννου

Η εφημερίδα, με 45 δημοσιεύσεις στο διάστημα από 14/10 έως 31/12, αναγορεύει τις παραστάσεις του ελληνικού θιάσου μελοδραμάτων Ι. Παπαϊωάννου ως το κυρίαρχο καλλιτεχνικό γεγονός της περιόδου. Από τις 7 Νοεμβρίου, ο θίασος παρουσίαζε σχεδόν καθημερινά παραστάσεις, οι οποίες, στις περισσότερες περιπτώσεις, συγκέντρωναν πλήθος θεατών, με τις πιο δημοφιλείς να είναι η *Έυθυμος χήρα* του Λέχαρ και το *Ονειρώδες Βαλς*, που παίχτηκε πάνω από δέκα φορές. Άλλα έργα που παίχτηκαν ήταν : Το κωμειδύλλιο *Πουπέ*, η *Νυχτερίδα* του Στράους, η *Δεσποινίς Νιτούς*, οι *28 μέρες της Κλαιρέτης*, η *Μις Ελνέτ*, οι *Δεσποινίδες Ζέκσων και Σία* η *Γκείσα* και οι *Σωματοφύλακες εις την μονήν*. Τα μέλη του θιάσου ήταν: ο κ. Ιωάννης Παπαϊωάννου (διευθυντής), η δις Μελομένη Κολυβά (υψίφωνος), η κα. Σωσώ Κονδύλη, ο κος Ν. Αφεντάκης, ο κ. Δραμούλης και ο κ. Τριχιάς. Το θίασο πλαισιώνουν χορός 20 προσώπων και ορχήστρα 22 οργάνων. Σε μια πράξη του Στρατιωτικού μελοδράματος *οι Γρεναδιέροι* συμμετείχε και ολόκληρη η μουσική της Μουσικής Σχολής Σμύρνης, συνοδεύοντας την παράσταση²⁰⁶.

Η εφημερίδα, μέσω της στήλης Σμυρναϊκή Ηχώ, παρεμβαίνει επανειλημμένα, άλλοτε παροτρύνοντας τους αναγνώστες να υποστηρίξουν τον θίασο²⁰⁷ και άλλοτε διατυπώνοντας υποδείξεις σχετικά με την επιλογή των ημερών παρουσίασης των παραστάσεων. Επιπλέον, απευθύνει παρατηρήσεις προς τους υπευθύνους του θεάτρου και του θιάσου, επισημαίνοντας ότι δεν είχαν ενημερώσει το κοινό για το άσεμνο λεξιλόγιο της παράστασης *Ονειρώδες Βαλς*. Επικρίνει, επίσης, τον κ. Παπαϊωάννου, καθώς, παρότι γνώριζε ότι το Θέατρο Γυμν. Κύκλου απευθυνόταν σε οικογενειακό κοινό, δεν προέβη στην απαλοιφή τουλάχιστον των πιο ακραίων σημείων της παράστασης²⁰⁸.

(Από τις 15/12, ο θίασος επρόκειτο να δώσει πέντε παραστάσεις στην Περαιά, προτού επιστρέψει στο Θέατρο Γυμν. Κύκλου για ακόμη δεκαπέντε παραστάσεις.)

Οι ευεργετικές παραστάσεις δεν απουσιάζουν από τις αναφορές της εφημερίδας και κατά το συγκεκριμένο εξάμηνο. Χαρακτηριστικά, αναφέρονται οι εξής παραστάσεις:

Τετάρτη, 1 Ιουλίου

Στο Θέατρο Προκουμαίας πραγματοποιείται ευεργετική παράσταση υπέρ του ναού του Αγίου

²⁰⁶ Αμάλθεια. (1909, 7 Νοεμβρίου). Θέατρα, σ. 848. Αμάλθεια. (1909, 13 Νοεμβρίου, 17 Νοεμβρίου, 20 Νοεμβρίου, 23 Νοεμβρίου, 3 Δεκεμβρίου, 5 Δεκεμβρίου, 15 Δεκεμβρίου). Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου, σ. 895, 912, 940, 960, 1040, 1060, 1127.

²⁰⁷ Αμάλθεια. (1909, 13 Νοεμβρίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 895.

²⁰⁸ Αμάλθεια. (1909, 3 Δεκεμβρίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 1040.

Νικολάου, με τη συμμετοχή της Στέλλας Κοκκίνη και των κ.κ. Κοκκίνη, Βακαρέλη και Πασχαλίδου, οι οποίοι θα ερμηνεύσουν αποσπάσματα από μελοδράματα.

Σάββατο, 18 Ιουλίου

Στο Θέατρο Ενόπης διοργανώνεται ευεργετική συναυλία υπέρ των Σχολών Ενόπης, με τη συμμετοχή των καλλιτεχνών Κοκκίνη, Βακαρέλη και Πασχαλίδου.

Δευτέρα, 24 Αυγούστου

Στο Νέο Θέατρο δίνεται ευεργετική παράσταση υπέρ του Έλληνα βαθυφώνου κ. Πασχαλίδου, ο οποίος θα ερμηνεύσει αποσπάσματα από μελοδράματα καθώς και δύο ελληνικά άσματα.

Σάββατο, 19 Σεπτεμβρίου

Στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου θα πραγματοποιηθεί ευεργετική παράσταση υπέρ του αρχαίου υψίφωνου κ. Ζζόμι, με τη συμμετοχή μαθητριών, μαθητών και της δεσποινίδας Καλλέγια.

Σάββατο, 3 Οκτωβρίου

Ευεργετική παράσταση υπέρ ηθοποιού.

Τετάρτη, 14 Οκτωβρίου

Στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου πραγματοποιείται ευεργετική παράσταση από ερασιτέχνες υπέρ του Μουσικού Συλλόγου Αρίωνες.

Τετάρτη, 9 Δεκεμβρίου

Στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου διοργανώνεται τιμητική ευεργετική παράσταση υπέρ της δημοφιλούς καλλιτέχνιδας Μελ. Κολλυβά. Θα παρουσιαστούν σκηνές από τη *Χήρα* του Λεχάρ και το *Ονειρώδες Βαλς*, με τη συμμετοχή των αδελφών Κρασσά και της Μουσικής Σχολής Σμύρνης.

Τρίτη, 15 Δεκεμβρίου

Τιμητική ευεργετική παράσταση υπέρ του διευθυντή του Ελληνικού Θιάσου Μελοδραμάτων, κ. Παπαϊωάννου, με το έργο *Δεσποινίς Νιτούς*.²⁰⁹

Παράλληλα με τις ευεργετικές παραστάσεις, το εξαμηνιαίο αυτό διάστημα χαρακτηρίζεται και από τη διοργάνωση συναυλιών, οι οποίες αναφέρονται ως εξής:

Πέμπτη 27 Αυγούστου

Στο Νέο θέατρο δίνεται σήμερα παράσταση υπό του βαθυφώνου κ. Πασχαλίδου.

²⁰⁹ Αμάθεια. (1909). Ευεργετικά Παραστάσεις, σ. 6, σ. 88, σ. 495, σ. 592, σ. 660, σ. 1086, σ. 1127. Παράστασις Καλλιτέχνου, σ. 328.

Πέμπτη 27 Αυγούστου

Την 29/8 θα δοθεί συναυλία στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου υπό της οξυφώνου δεσποινίδος Ζωζέ Καλέγια με τη σύμπραξη των ερασιτεχνών Βασιλακάκη, Δαβριήλ, Ρουτιέ, Καλέγια και Καρρέρα.

Παρασκευή 18 Σεπτεμβρίου

Στον Κινηματογράφο Παρισίων θα δοθεί μουσική συναυλία υπό των καλλιτεχνών κ.κ. Αδινόλφη, Καροτσίνη, Γιανουλοπούλου και Ι. Τζουμάνη με τη συμμετοχή της δεσποινίδος Ηλέκτρας Μόσχου. Θα εκτελεστούν έργα επί κλειδοκυμβάλου, τετραχόρδου, βαρβίτου και πλαγιαύλου.

Σάββατο 26 Σεπτεμβρίου

Στο ζυθοπωλείο Κλωναρίδου αρχίζει συναυλία του τετραχορδιστή κ. Κρασσά.

Παρασκευή 4 Δεκεμβρίου

Στις 4/12 σε συναυλία των αδερφών Κρασσά θα παιχτούν μεταξύ άλλων, τα *Broke Melody-Biance* και το *concerto* του *Wieniacki*.

Σάββατο 12 Δεκεμβρίου

Στο ξενοδοχείο Κρέμερ θα δοθεί συναυλία υπό του κλειδοκυμβαλιστού κ. Ζ. Δ' Αλέσιο με τη συμμετοχή της δεσποινίδος Μπονώ και των κ.κ. Γιαννοπούλου, Μυράτ και Ρουσέλ.²¹⁰

Το ίδιο χρονικό διάστημα, ο Τύπος της Σμύρνης δεν παραλείπει να αναφερθεί και στην επέτειο της εφαρμογής του νέου Συντάγματος του 1908, σχολιάζοντας τις τοπικές εξελίξεις. Την Παρασκευή 10 Ιουλίου, συμπληρώνεται ένας χρόνος από την ανακήρυξή του, και η επέτειος εορτάζεται με πρόγραμμα που εκπονήθηκε από το Οθωμανικό Κομιτάτο και τη Στρατιωτική Λέσχη. Στην εκδήλωση συμμετέχει η μουσική του Πολυτεχνείου, ενώ καθ' όλη τη νύχτα θα παινίζονται όργανα. Στο προαύλιο του Διοικητηρίου, η στρατιωτική μουσική εκτελεί διάφορα τεμάχια, καθώς και τον εθνικό ύμνο κάθε προξένου που προσέρχεται στη γιορτή.²¹¹

Επιπλέον, δημοσιεύονται ποικίλες μουσικές ειδήσεις, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων και ειδών.

Τρίτη 21 Ιουλίου

Ο κ. Β. Καλέγια μελοποιεί άσματα για πρωτότυπη συμυρναϊκή επιθεώρηση, η οποία πρόκειται

²¹⁰ Αμάθεια. (1909). Θέατρα, σ. 352. Συναυλία, σ. 352, 487, 544, 1108. Χρονικά, σ. 1052.

²¹¹ Αμάθεια. (1909, 8 Ιουλίου). Τοπικά, σ. 40. (1909, 11 Ιουλίου). Επέτειος του συντάγματος, σ. 56.

να παρουσιαστεί στο Θέατρο Προκυμαίας.

Τρίτη 6 Οκτωβρίου

Ο ιταλικός Κωμειδυλιακός θίασος του κ. Λομπάρδου, αποτελούμενος από 70 μέλη, αναμένεται στο θέατρο Γυμναστικού Κύκλου για δέκα παραστάσεις, την προώθηση των οποίων έχουν αναλάβει οι κ.κ. Κοκκίνης και Αλ. Τούρτογλους.

Σάββατο 10 Οκτωβρίου

Εγκαινιάζεται το Θέατρο Φεμινά, όπου θα διεξάγεται *skating* με συνοδεία ορχήστρας.

Παρασκευή 30 Οκτωβρίου

Υπό τους ήχους της μουσικής του στρατώνα, αποβιβάζονται 458 στρατιώτες από το ατμόπλοιο Ουρανία, με σκοπό την καταδίωξη του ληστή Τσακιτζή.

Σάββατο 31 Οκτωβρίου

Η Μουσική Σχολή της Σμύρνης θα συνοδεύσει τη λιτανεία του Ι. Ναού Αγίου Δημητρίου.

Παρασκευή 18 Δεκεμβρίου

Το ζυθοπωλείο Κλωναρίδου μετατρέπεται κάθε Δευτέρα και Παρασκευή σε μουσική σκηνή. Στη στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ σχολιάζεται ότι ακόμη και ο μεγάλος Βιενναίος καλλιτέχνης Ζεκάξ θα σάστιζε αν επισκεπτόταν την πόλη σήμερα, καθώς πριν από πέντε χρόνια είχε αναβάλει τρεις φορές τη συνανλία του λόγω έλλειψης ακροατών.²¹²

Το 2ο εξάμηνο του 1909, η Σμύρνη βίωσε σημαντικές εξελίξεις στον τομέα της μουσικής και των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, με αρκετές αναφορές στην εφημερίδα *Αμάλθεια*. Οι ειδήσεις όπως αναφέρονται με χρονολογική σειρά είναι οι εξής:

Τετάρτη 30 Σεπτεμβρίου

Επικριτικό άρθρο της εφημερίδας για την πρόθεση της δημοτικής αρχής να επιβάλλει φόρο στα δημόσια κέντρα που παρέχουν μουσική.

Δευτέρα 26 Οκτωβρίου

Σχολιασμός στη στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ για τη φθινοπωρινή ερήμωση των καλλιτεχνικών κέντρων.

Πέμπτη 24 Δεκεμβρίου

Η χωροφυλακή Σμύρνης απαγορεύει τις κατ'οίκον μουσικές εκδηλώσεις χωρίς την άδειά της και άνευ ειδοποίησεως του Υπαστυνόμου της Συνοικίας.

Δευτέρα 28 Δεκεμβρίου

²¹²Αμάλθεια. (1909). Θέατρα, σ. 104. Ο θίασος Λομπάρδου, σ. 608. Θέατρο Φεμινά. σ. 640. Προς καταδίωξιν του Τζακιτζή. σ. 784. Ναός Αγ. Δημητρίου, σ. 794. Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 1156.

Η στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ της εφημερίδας επικρίνει τη χωροφυλακή για τον φόρο που επέβαλε στα μουσικά καφενεία και την απαγόρευση διασκέδασης μετά μουσικής και ασμάτων στα σπίτια χωρίς άδειά της.²¹³

Μέσα από αγγελίες που δημοσιεύθηκαν, αναδεικνύεται η συνεχής αναζήτηση καλλίφωνων ιεροψαλτών στην περιοχή της Μαγνησίας κατά το συγκεκριμένο εξάμηνο. Παράλληλα, δημοσιεύονται αναφορές σχετικά με την αναζήτηση καλλίφωνου ιεροδιακόνου, που να διαθέτει γνώση της εκκλησιαστικής μουσικής.²¹⁴

Επιπλέον, οι διαφημίσεις των σχολείων της Σμύρνης, όπως το Οικοτροφείο Παλλάδιον, προσφέρουν χρήσιμες πληροφορίες για τα μαθήματα που διδάσκονται εκεί, μεταξύ των οποίων η οργανική μουσική, με ιδιαίτερη αμοιβή, και το Αμερικανικό Ανώτερο Παρθεναγωγείο, που ενημερώνει για το κόστος του μαθήματος του κλειδοκυμβάλου.²¹⁵ Αυτές οι διαφημίσεις παρέχουν μια ενδιαφέρουσα εικόνα της μουσικής και εκπαιδευτικής κουλτούρας της εποχής, αποκαλύπτοντας τη σημασία που είχε η μουσική εκπαίδευση για την τοπική κοινωνία.

5.3.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1909

Η χρονιά 1909 στη Σμύρνη χαρακτηρίζεται από έντονη μουσική, πολιτιστική και κοινωνική δραστηριότητα, με την ελληνική κοινότητα να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στις εξελίξεις. Ωστόσο τον Μάρτιο του 1909, λόγω απεργίας των Ελλήνων τυπογράφων, η *Αμάλθεια* –όπως και άλλες εφημερίδες της Σμύρνης (*Αρμονία*, *Νέα Σμύρνη*, *Ημερησία*)– κυκλοφορούσε για περίπου έναν μήνα σε κοινή έκδοση, που τυπωνόταν από απεργοσπάστες στο τυπογραφείο της. Για τον λόγο αυτό, δεν διασώζεται υλικό της *Αμάλθειας* για το συγκεκριμένο διάστημα.²¹⁶

Συναυλίες και Καλλιτεχνικές Εκδηλώσεις

Διοργανώνονται τουλάχιστον τρεις σημαντικές συναυλίες, όπως εκείνη του Γυμναστικού Συλλόγου Απόλλων με τη συνεργασία της Κυβέλης Αδριανού, η εμφάνιση του 12χρονου βιολιστή Γιώργου Ευσταθίου με ερασιτέχνες μουσικούς, καθώς και οι εβδομαδιαίες παραστάσεις επαγγελματιών τραγουδιστών από την Αθήνα στο Ζυθοπωλείο Κλωναρίδου.

²¹³ Αμάλθεια. (1909). Φόρος δημοσίων κέντρων, σ. 568. Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 748. Απαγόρευσις μουσικής, σ. 1200. Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 1212.

²¹⁴ Αμάλθεια. (1909). 8 Ιουλίου, σ. 42. 18 Ιουλίου, σ. 90. 1 Οκτωβρίου, σ. 578. 8 Οκτωβρίου, σ. 626.

²¹⁵ Αμάλθεια. (1909, 3 Αυγούστου). Οικοτροφείον "Το Παλλάδιον" – Αμερικάνικον Ανώτερον Παρθεναγωγείον. σ. 187. (1909, 4 Αυγούστου). Οικοτροφείον "Το Παλλάδιον". σ. 195.

²¹⁶ Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1959). Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922), σ. 106.

Ξεχωρίζει επίσης ο Ελληνικός Θίασος Μελοδράματος του Ι. Παπαϊωάννου, ο οποίος παρουσιάζει δημοφιλή έργα όπως *Η εύθυμος χήρα* και *Ονειρώδες Βαλς*, συνοδευόμενος από πολυμελή ορχήστρα και χορευτικό σχήμα. Οι παραστάσεις συγκεντρώνουν πλήθος θεατών και σχολιάζονται συχνά από τη στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ της εφημερίδας *Αμάλθεια*.

Μουσική σε Εθνικές και Δημόσιες Τελετές

Η μουσική αποτελεί σημαντικό στοιχείο και στις επίσημες τελετές της εποχής. Κατά τον εορτασμό της στέψης του νέου Σουλτάνου Μεχμέτ Ε', που διαδέχεται τον καθαιρεθέντα Αβδούλ Χαμίτ Β' μετά την Επανάσταση των Νεότουρκων, οργανώνονται στρατιωτικές παρελάσεις και γεύματα με τη συνοδεία στρατιωτικής μουσικής. Η πολιτική αλλαγή συνοδεύεται από προσπάθειες εξευρωπαϊσμού και εξωστρέφειας, με χαρακτηριστική τη σύνθεση αυτοκρατορικού ύμνου από τον Σεφκέτ Βέη και τον Γάλλο συνθέτη Σεν-Σανς. Παρόμοια είναι και η μουσική συμμετοχή στον εορτασμό της Συνταγματικής Μεταρρύθμισης του 1908, επιβεβαιώνοντας τον δημόσιο και πολιτικό ρόλο της μουσικής.

Θρησκευτική Μουσική και Εκκλησιαστικές Εκδηλώσεις

Η μουσική λειτουργεί ως στοιχείο σύνδεσης μεταξύ του εκκλησιαστικού και του κοσμικού στοιχείου. Στον Ιερό Ναό Αγίου Δημητρίου, χορωδία 40 ανδρών ψάλλει εκκλησιαστικό μέλος βασισμένο στη μελωδία του *Ναβουχοδονόσορα*, ενώ στον Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου φιλοξενείται εορταστική εκδήλωση της Αδελφότητας των Καφεπωλών, με συνοδεία μουσικής ορχήστρας. Οι ναοί λειτουργούν ως επίκεντρα κοινωνικής και μουσικής δραστηριότητας, πέρα από τον λατρευτικό τους χαρακτήρα.

Εκπαίδευση και Πολιτιστικοί Φορείς

Οι μουσικές σχολές της Σμύρνης, όπως η Σχολή Φασουλά και η Μουσική Σχολή Σμύρνης, συμμετέχουν ενεργά σε εκδρομές, διαλέξεις και δράσεις πολιτιστικών συλλόγων. Παράλληλα, παρατηρείται αύξηση αγγελιών για ιεροψάλτες και διδάσκοντες μουσικής, ενώ διαφημίζονται μαθήματα οργανικής μουσικής και κλειδοκύμβαλου, υποδεικνύοντας τη συστηματική εκπαίδευση και τη διείσδυση της μουσικής στην καθημερινότητα.

Φιλανθρωπία και Κοινωνική Συμμετοχή

Η μουσική αποτελεί αναπόσπαστο μέρος φιλανθρωπικών εκδηλώσεων. Το έργο *Οι Γονδολιέροι* παρουσιάζεται σε φιλανθρωπική εσπερίδα με συμμετοχή γνωστών καλλιτεχνών, ενώ άλλες ευεργετικές παραστάσεις πραγματοποιούνται στο Θέατρο Περαίας και στο Θέατρο Τερψιθέας, με συνδυασμό θεάτρου, μαντολινάτας και ορχήστρας 40 οργάνων.

Κρατική Παρέμβαση και Κανονισμοί

Ο Τύπος της εποχής σχολιάζει έντονα την κρατική παρέμβαση στον χώρο της μουσικής. Το κράτος επιβάλλει φόρους στα μουσικά καφέ και απαγορεύει τη διεξαγωγή μουσικών εκδηλώσεων σε ιδιωτικά σπίτια χωρίς άδεια. Αυτό δείχνει ότι οι αρχές καταλάβαιναν πόσο μεγάλη επίδραση είχε η μουσική στην κοινωνία και προσπαθούσαν να ελέγξουν πώς και πού παρουσιαζόταν δημόσια.

5.4. ΕΤΟΣ 1910

5.4.1. 1910 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ

Η επόμενη περίοδος αποδελτίωσης, που αφορά το πρώτο εξάμηνο του 1910, περιλαμβάνει λιγότερα άρθρα σε σύγκριση με το προηγούμενο διάστημα. Ωστόσο, η θεματολογία συνεχίζει να εστιάζει στη μουσική ζωή της Σμύρνης, με αναφορές στο ελληνικό μελόδραμα, τις συναυλίες και τις ευεργετικές παραστάσεις, τις χοροεσπερίδες, καθώς και τον κινηματογράφο Πατέ, ο οποίος διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στην ψυχαγωγία της εποχής.

Η πλειονότητα των άρθρων αφορά τον μελοδραματικό θίασο Λαυράγκα και το ελληνικό μελόδραμα.

Ελληνικός μελοδραματικός θίασος Λαυράγκα

Την Πέμπτη 20 Μαΐου, ο εξ Ελλάδος αφιχθείς θίασος Ελληνικόν Μελόδραμα του κ. Λαυράγκα, αρχίζει τις παραστάσεις του στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου, οι οποίες διήρκεσαν έως την Κυριακή 30 Μαΐου. Από τις 5 Ιουνίου οι παραστάσεις συνεχίστηκαν για έναν ακόμα μήνα στο διασκευασμένο τροχοδρόμιο (*Σκαίτιν*) επί της προκουαίας, ιδιοκτησίας του κ. Κραίμερ, το οποίο μετονομάστηκε σε Θερινό Θέατρο Κραίμερ.

Οι συντελεστές του Ελληνικού Μελοδράματος είναι οι εξής: Υψίφωνοι του θιάσου είναι οι κυρίες Άρτεμις Κυπαρίσση, Βικτώρια Θεοδωρίδου, μεσόφωνος η κυρία Ελένη Βλαχοπούλου, υψίφωνοι άνδρες οι κ.κ. Ν. Μωραΐτης, Χατζηλουκάς και Δ. Σπυρίδης, βαρύτονοι οι κ.κ. Βακαρέλης και Αγγελόπουλος και βαθύτονοι οι κ.κ. Βλαχόπουλος και Χατζή Αποστόλου. Ο χορός αποτελείται εκ 30 προσώπων και η ορχήστρα είναι πλήρης υπό την διεύθυνση του κ. Λαυράγκα.

Τα μελοδράματα που παρουσιάστηκαν είναι τα εξής: *Ερνάνης*, *Μιρέϊλ* και *Διδώ* του κ. Λαυράγκα, *Ριγκολέτο*, *Τόσκα* του Πουτσίνη, *Ο Υποψήφιος βουλευτής*, *Τραβιατά* του Βέρδη, *Μποέμ* του Πουτσίνη, *Λουκία του Λαμερμούρ* του Δονιζέτη, *Νόρμα*, *Καβαλερία Ρουστικάνα*,

*Παλιάτσοι και Φάουστ του Γκουνώ.*²¹⁷

Η στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ της εφημερίδας Αμάλθεια άσκησε κριτική στην έλλειψη θεατών κατά την παράσταση του *Ριγκολέτο* την Παρασκευή, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «Έχει καθήκον η ομογένεια της Σμύρνης να πληροί το Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου καθ' εκάστην εσπέραν, διότι είναι εντροπή πόλις αποτελούμενη εξ εκατόν πενήκοντα εν όλω χιλιάδων ομογενών να μην δύναται να πληρώση εν θέατρον... Και δη όταν δίδει παραστάσεις Ελληνικός μελοδραματικός θίασος απαρτιζόμενος εκ τόσων καλλιμόλπων και συμπαθών αοιδών».²¹⁸

Κινηματογράφος ΠΑΤΕ

Για την περίοδο αυτή, εκτός από τις παραστάσεις του Ελληνικού Μελοδράματος, αρκετά άρθρα αναφέρονται και στη δραστηριότητα του κινηματογράφου Πατέ. Οι αναφορές στον Τύπο της εποχής αποτυπώνουν τόσο το ρεπερτόριο όσο και την απήχηση των προβολών, αναδεικνύοντας τη σημασία του κινηματογράφου ως νέας μορφής ψυχαγωγίας στη Σμύρνη.

Γράφει η εφημερίδα: «Με το νέο σύστημα το οποίον εγκαινίασε ο κινηματογράφος ΠΑΤΕ κατόρθωσε να προκαλή αληθινή κοσμοπλημμύραν εις τας παραστάσεις του.....»²¹⁹

Μεταξύ άλλων, το "σύστημα" του κινηματογράφου, περιλαμβάνει την προσθήκη μουσικής μεταξύ των κινηματογραφικών παραστάσεων. Ωστόσο, από τις διαθέσιμες αναφορές δεν είναι ακόμη σαφές αν η μουσική στην συγκεκριμένη περίπτωση παρουσιάζεται ζωντανά από ορχήστρα ή αν επρόκειτο για αναπαραγωγή από φωνόγραφο.

Σύμφωνα με τα προγράμματα που δημοσιεύονται στην εφημερίδα, ακολουθούν ορισμένα από τα κομμάτια που εκτελούνται, ακριβώς όπως εμφανίζονται στις αναφορές.

Σάββατο 30 Ιανουαρίου,

«*Ποιητής και χωρικός*» του Σουππέ

«*Ορχήστρα: Ταμπούρ μαζόρ του Όφενμπαχ*»

«*Ορχήστρα: Φλέρδεμάους του Στράους*».²²⁰

Παρασκευή 5 Φεβρουαρίου,

«*Μουσική. Η Γαλατεία του Σουππέ*»

«*Ορχήστρα: Η πριγκήπισσα Δάλλαρ του Φάλλ*»²²¹

²¹⁷ Αμάλθεια. (1910, 15 Μαΐου, 17 Μαΐου, 21 Μαΐου, 22 Μαΐου, 24 Μαΐου, 25 Μαΐου, 26 Μαΐου, 27 Μαΐου, 29 Μαΐου, 2 Ιουνίου, 7 Ιουνίου). Ελληνικόν Μελόδραμα (σ. 371, 375, 391, 395, 401, 405, 411, 415, 423), Χρονικά (σ. 437, 447).

²¹⁸ Αμάλθεια. (1910, 24 Μαΐου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 401.

²¹⁹ Αμάλθεια. (1910, 20 Ιανουαρίου). Κινηματογράφος Πατέ, σ. 11.

²²⁰ Αμάλθεια. (1910, 30 Ιανουαρίου). Κινηματοθέατρον Πατέ, σ. 49.

Τρίτη 9 Φεβρουαρίου,

«Μουσική Ρωμαντική του κ. Βέλλα»

«Ορχήστρα: Σκούδλει του Εδβαρς»²²²

Πέμπτη 11 Μαρτίου,

«Ορχήστρα: Εμβατήριον Τεμπελβέιτς»

«Ορχήστρα: Ιαπωνική φαντασία του Σαπουίν»

«Ορχήστρα: Βάλς Μοντεχρήστου»²²³

Τετάρτη 14 Απριλίου,

«Επίσης εν τω μετά το δείπνον πρόγραμμα υπάρχει ο *Κουρεύς της Σεββίλης* εκ του γνωστού μελοδράματος». ²²⁴

Σάββατο 17 Απριλίου,

«Εκ των διαφόρων ταινιών υπερέχει η της *Μανόν Λεσκώ* αποτελούσα αληθή θρίαμβον δια τα εργοστάσια Πατέ. Η υπόθεσις ελήφθη ως εμφανίζεται και εκ του τίτλου εκ του ομωνύμου μελοδράματος. Το έργο διερμηνεύεται υπό ευγνωσμένης ως πάντοτε αξίας καλλιτεχνών». ²²⁵

Παρασκευή 28 Μαΐου,

«Νέαι και πρωτοφανείς ταινίαι προ και μετά το δείπνον, μεταξύ των οποίων και ο *Ραψωδός* απόσπασμα του γλυκυτάτου μελοδράματος *Τροβατόρε* πλήρες συγκινητιωτάτων σκηνών». ²²⁶

Για την ίδια περίοδο, ο Τύπος καταγράφει επίσης τη μουσική δραστηριότητα των αδελφών Κρασσά, οι οποίοι διοργάνωσαν τρεις συναυλίες και μία χοροεσπερίδα, εμπλουτίζοντας το πολιτιστικό τοπίο της πόλης.

Τετάρτη 27 Ιανουαρίου

Οι Αδελφοί Κρασσά τραγουδούν σε χοροεσπερίδα υπέρ του Νοσοκομείου Αγίου Αντωνίου. ²²⁷

Σάββατο 6 Μαρτίου-Δευτέρα 8 Μαρτίου-Παρασκευή 12 Μαρτίου

Οι Αδελφοί Κρασσά τον Μάρτιο δίνουν τρεις συνολικά συναυλίες στο ξενοδοχείο Κρέμερ. ²²⁸

Παράλληλα, ο Τύπος αναφέρεται στη διοργάνωση **ευεργετικής παράστασης υπέρ της δεσποινίδος Κολυβά**, η οποία θα πραγματοποιηθεί στις 24 Ιανουαρίου. Η εκδήλωση

²²¹ Αμάλθεια. (1910, 5 Φεβρουαρίου). Κινηματοθέατρον Πατέ, σ. 71.

²²² Αμάλθεια. (1910, 9 Φεβρουαρίου). Κινηματοθέατρον Πατέ, σ. 75.

²²³ Αμάλθεια. (1910, 11 Μαρτίου). Κινηματοθέατρον Πατέ, σ. 169.

²²⁴ Αμάλθεια. (1910, 14 Απριλίου). Κινηματογράφος Πατέ, σ. 271.

²²⁵ Αμάλθεια. (1910, 17 Απριλίου). Κινηματογράφος Πατέ, σ. 275.

²²⁶ Αμάλθεια. (1910, 28 Μαΐου). Κινηματογράφοι, σ. 419.

²²⁷ Αμάλθεια. (1910, 27 Ιανουαρίου). Χορός Αγίου Αντωνίου, σ. 35.

²²⁸ Αμάλθεια. (1910, 6 Μαρτίου). Χρονικά, σ.157. Αμάλθεια. (1910, 8 Μαρτίου). Μουσική συναυλία, σ. 163.

Αμάλθεια. (1910, 12 Μαρτίου). Συναυλία Κρασσά, σ. 173.

αποτελεί πρωτοβουλία των συμπολιτών της με σκοπό την ενίσχυση των σπουδών της στην Ευρώπη. Η συναυλία θα διεξαχθεί με τη συμμετοχή ερασιτεχνών καλλιτεχνών και σε άρθρα που δημοσιεύονται στην εφημερίδα, η παράσταση προβάλλεται θετικά. Οι συντάκτες προτρέπουν τους αναγνώστες να παρευρεθούν, επαινώντας την προσωπικότητα και το ταλέντο της δεσποινίδος Κολυβά, ενώ επισημαίνουν και τον αδιαμφισβήτητο χαρακτήρα της.²²⁹

Ακολουθούν άλλες ευεργετικές παραστάσεις της περιόδου, όπως αναφέρονται:

Τετάρτη 17 Φεβρουαρίου

Ευεργετική συναυλία υπέρ του ζεύγους Κοκκίνη με τη συμμετοχή των ερασιτεχνών Βασιλακάκη, Οικονομίδου, Γάζη κ.ά.²³⁰

Πέμπτη 22 Απριλίου

Ευεργετική συναυλία υπέρ της αδελφότητας Βικεντίου και Παύλου, με την ψαλμωδία άσμάτων από ερασιτέχνες.²³¹

Τετάρτη 12 Μαΐου

Στις 15\5 δίνεται ευεργετική παράσταση υπέρ των Σχολών της Ελληνικής Κοινότητας Περαίας, στον κινηματογράφο Περαίας, με απαγγελίες και άσματα από ερασιτέχνες.²³²

Ενώ οι συναυλίες που αναφέρονται σε μεμονωμένα άρθρα είναι οι εξής:

Παρασκευή 29 Ιανουαρίου

Την Κυριακή 31\1 θα δοθεί συναυλία του συλλόγου Απόλλωνος στην Λέσχη των Κυνηγών, με τη συμμετοχή της Μελλομένης Κολυβά, του μουσικοδιδασκάλου Δ. Μιλανάκη και ερασιτεχνών.²³³

Παρασκευή 19 Φεβρουαρίου

Συναυλία στις 19\2 δίνεται στο Ξενοδοχείο Κρέμερ από τον Αρμένιο βιολιστή Χ. Γουδενιάν με την συνοδεία του κλειδοκυμβαλιστή μουσικοδιδάσκαλο Πασκουαρέλλο.²³⁴

Παρασκευή 12 Μαρτίου

Την Δευτέρα 7 Μαρτίου στην αίθουσα της Ιταλικής Λέσχης δόθηκε θρησκευτική συναυλία υπέρ του Ιταλικού Ορφανοτροφείου. Η συναυλία διοργανώθηκε στο μουσικό μέρος υπο την

²²⁹ Αμάλθεια. (1910). 22 Ιανουαρίου, Συναυλία Καλλιτέχνης, σ. 19. 23 Ιανουαρίου, Η Ελλην. Καλλιτεχνία, σ. 22. 23 Ιανουαρίου, Μαρσέλλος, Δρ. Δ. Γ., Χρονικά, σ. 23.

²³⁰ Αμάλθεια. (1910, 17 Φεβρουαρίου). Ευεργετική συναυλία, σ. 103.

²³¹ Αμάλθεια. (1910, 22 Απριλίου). Ευεργετική συναυλία, σ. 285.

²³² Αμάλθεια. (1910, 12 Μαΐου). Ευεργετική Παράστασις, σ. 354.

²³³ Αμάλθεια. (1910, 29 Ιανουαρίου). Συναυλία Απόλλωνος, σ. 43.

²³⁴ Αμάλθεια. (1910, 19 Φεβρουαρίου). Συναυλία Καλλιτέχνη, σ. 110.

εποπτεία του μουσικοδιδασκάλου κ. Καρέρα με τη συμμετοχή της κ. Αικ. Μαυροκορδάτου, της κας Παλμέρη, της κας Ιατρού, της κας Δάνδρια και ερασιτεχνών. Εκτελέστηκε το έργο του *petgolesi Stabat Mater*, η διωδία *Quis est homo* και άλλα.²³⁵

Τετάρτη 7 Απριλίου

Την 8 Απριλίου θα δοθεί συναυλία του τετραχορδιστή κ. Φλοριζέλ στο ξενοδοχείο Κρέμερ με τη σύμπραξη μουσικοδιδασκάλων. Θα παιχτούν η *σονάτα του* Ταρτίνη, η *μονωδία του* Μπετχόβεν, *βαλς του* Σωπέν και άλλα.²³⁶

Πέμπτη 20 Μαΐου

Στις 20/5 στο ξενοδοχείο Κρέμερ, δίνεται συναυλία του τετραχορδιστή κ. Δαβίδ Δαβιδιάν (απόφοιτος ωδείου των Βρυξελλών), με τη σύμπραξη του μουσικοδιδασκάλου κ. Πασκουαρέλο.²³⁷

Στο τέλος, παρατίθενται ποικίλες μουσικές ειδήσεις που αφορούν διαφορετικές δραστηριότητες και είδη:

Τετάρτη 3 Μαρτίου

Μουσική εσπερίδα με άσματα και απαγγελίες ποιημάτων θα δοθεί στο θέατρο της Λέσχης Κορδελιού.²³⁸

Πέμπτη 1 Απριλίου

Σε τιμητική εκδήλωση υπέρ ηθοποιών, η δις Λουκία Τιβέρι θα ψάλλει ένα άσμα.²³⁹

Πέμπτη 22 Απριλίου

Την ημέρα της εορτής του Αγίου Γεωργίου, και την παραμονή, μουσική θα ανακρούει και κατά την περιφορά των εικόνων.²⁴⁰

Παρασκευή 30 Απριλίου

Η Μουσική εταιρεία KNAR διοργανώνει μεγάλη αγροτική εορτή στον κήπο των λουτρών της Αρτέμιδος την 2 Μαΐου. Θα συμμετέχουν και η μαντολινάτα της Κνάρ, τα Πολιτάκια και η τετραωδία του κ. Καλέγια.²⁴¹

Τετάρτη 26 Μαΐου

Η εφημερίδα μέσω της στήλης Σμυρναϊκή Ηχώ ασχολείται με την ανασύσταση της

²³⁵ Αμάλθεια. (1910, 12 Μαρτίου). Θρησκευτική Συναυλία, σ. 173.

²³⁶ Αμάλθεια. (1910, 7 Απριλίου). Συναυλία Φλοριζέλ, σ. 253.

²³⁷ Αμάλθεια. (1910, 20 Μαΐου). Συναυλία, σ. 387.

²³⁸ Αμάλθεια. (1910, 3 Μαρτίου). Μουσική Εσπερίς, σ. 153.

²³⁹ Αμάλθεια. (1910, 1 Απριλίου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 231.

²⁴⁰ Αμάλθεια. (1910, 22 Απριλίου). Εορτή 22 Απριλίου, σ. 285.

²⁴¹ Αμάλθεια. (1910, 30 Απριλίου). Αγροτική Εορτή, σ. 313.

Μουσικής Σχολής Σμύρνης, παροτρύνει για στήριξή της από την Ελληνική Ομογένεια, με την εγγραφή ως μελών ή την οικονομική στήριξη για αγορά οργάνων, πρόσληψη μουσικοδιδάσκαλου κ.λ.π, διότι ενώ οι συνοικούντες λαοί, Τούρκοι, Αρμένιοι και Ισραηλίτες, έχουν τις δικές τους μουσικές σχολές, «είναι εντροπή για των Ελληνικήν κοινωνίαν της πόλεώς μας, την πολυανθρωποτέραν όλων, να δεικνύη μιαν τοιαύτην ολιγωρίαν προς την καλλιέργειαν των ωραίων τεχνών».²⁴²

5.4.2. 1910 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Αν και τα διαθέσιμα στοιχεία από την αποδελτίωση είναι περιορισμένα κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1910, η πολιτιστική ζωή της Σμύρνης χαρακτηρίζεται από μια σειρά μουσικών και θεατρικών εκδηλώσεων.

Ιταλικός Κωμειδυλιακός θίασος Λομπάρδο

Ένας από τους θιάσους που επισκέφθηκαν τη Σμύρνη ήταν ο ιταλικός Κωμειδυλιακός θίασος του κ. Λομπάρδο, στον οποίο συμμετείχε και η πρώην πρωταγωνίστρια του Ελληνικού Μελοδραματικού θιάσου του Παπαϊωάννου, δεσποινίς Κολυβά. Ο θίασος ανέβασε δώδεκα παραστάσεις στο Θέατρο του Γυμναστικού Κύκλου, από τις 23 Σεπτεμβρίου έως τις 9 Οκτωβρίου, γνωρίζοντας μεγάλη επιτυχία. Στον θίασο, εκτός από τη δεσποινίδα Κολυβά, πρωταγωνιστούν επίσης η υψίφωνος δεσποινίς Αλμάνου και η κυρία Καλλιγάρη. Τα έργα που παρουσιάζονται είναι τα εξής: Ο *Πρίγκηψ* του Πίλσεν, *Γκέϊσα*, *Νιτούς*, *οι Έρωτες του Πρίγκηπος* και τα έργα του Λεχάρ, *Εύθυμος Χήρα*, *ο Κόμης του Λυξεμβούργου* και ο *Πρίγκηψ του Λουξεμβούργου*.²⁴³

Η παρουσία της δεσποινίδος Κολυβά στον θίασο προκάλεσε αντιδράσεις, καθώς τόσο στην Κωνσταντινούπολη όσο και στη Σμύρνη σημειώθηκαν επεισόδια, όπου διάφορες ομάδες πολιτών απαίτησαν την απομάκρυνσή της από τον κ. Λομπάρδο. Η στήλη της εφημερίδας *Σμυρναϊκή Ηχώ* αφιέρωσε τρία άρθρα στα γεγονότα αυτά, τα οποία αποδίδονταν στη μισαλλοδοξία, τη ξενοφοβία και τον μισελληνισμό. Αφορμή στάθηκαν το κυανό και το λευκό χρώμα των ενδυμάτων της ηθοποιού, καθώς και τα δώρα που έλαβε σε τιμητική εκδήλωση προς τιμήν της στην Κωνσταντινούπολη, τα οποία ο τουρκικός Τύπος ερμήνευσε ως φιλελληνικά σύμβολα. Η εφημερίδα κατήγγειλε την πρακτική των λεγόμενων

²⁴²Αμάθεια. (1910, 26 Μαΐου). *Σμυρναϊκή Ηχώ*, σ. 411.

²⁴³Αμάθεια. (1910). 14 Σεπτεμβρίου, Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου, σ. 239. 23 Σεπτεμβρίου, Θίασος Λομπάρδο, σ. 309. 26 Σεπτεμβρίου, Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 323. 5 Οκτωβρίου, Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 349. 7 Οκτωβρίου, Θέατρο Γυμν. Κύκλου & Πανικός εν θεάτρο, σ. 357. 9 Οκτωβρίου, Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 365.

«μπούκοτατζήδων», που με την ανοχή των αρχών μποϊκοτάριζαν κάθε εκδήλωση που θεωρούσαν αντιοθωμανική.²⁴⁴

Ελληνικός Μελοδραματικός θιάσος Παπαϊωάννου

Την ίδια περίοδο, η θεατρική δραστηριότητα στη Σμύρνη εμπλουτίστηκε και με την παρουσία του Ελληνικού Μελοδραματικού θιάσου υπό τη διεύθυνση του κ. Παπαϊωάννου. Ο θιάσος ξεκίνησε τις παραστάσεις του στις 16 Οκτωβρίου, με τη συμμετοχή των αοιδών Κλοτίλδης Τριφυλλάκη (υψίφωνος), δεσποινίδος Δενδρινού, κυρίας Δαμασκού και κ. Αφεντάκη (υψίφωνος). Ανάμεσα στα έργα που παρουσιάστηκαν είναι η *Τρελλή Άνοιξις* του Στράους.²⁴⁵

Εκτός από τις παραστάσεις των μεγάλων θιάσων, κατά τη διάρκεια του Σεπτεμβρίου πραγματοποιήθηκαν και άλλες μουσικές εκδηλώσεις. Στις 18 και 19 Σεπτεμβρίου, στο θέατρο Σκαίτιν Κρέμερ διοργανώθηκαν ημερίδες και εσπερίδες, στις οποίες τραγουδούν η δεσποινίς Λίσι, ο κωμικός Νάνος Σίσιο, η δεσποινίς Άμαβιλ και η κυρία Γρανίνη.²⁴⁶

Παράλληλα, σημειώθηκε μια αξιόλογη εκπαιδευτική πρωτοβουλία στον χώρο της μουσικής, με την ίδρυση σχολής φωνητικής μουσικής. Το εγχείρημα ανέλαβε ο υψίφωνος κ. Κοκκίνης, σε συνεργασία με τη σύζυγό του, κυρία Στέλλα Κοκκίνη, απόφοιτο του Ωδείου Βιέννης.²⁴⁷

5.4.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1910

Το έτος 1910 χαρακτηρίζεται από πλούσια πολιτιστική δραστηριότητα σε μουσικό και θεατρικό επίπεδο. Το ελληνικό μελόδραμα, ο κινηματογράφος, οι συναυλίες και οι ευεργετικές εκδηλώσεις κατείχαν κυρίαρχη θέση. Καταγράφηκε ενεργός συμμετοχή τόσο από ντόπιους όσο και από ξένους θιάσους, ενώ έλαβαν μέρος πλήθος ερασιτεχνών και επαγγελματιών καλλιτεχνών. Μέσα από αρκετές δημοσιεύσεις και επικριτικά σχόλια της εφημερίδας, αναδεικνύεται και το ζήτημα της λογοκρισίας στην τέχνη και του επιλεκτικού μποϊκοτάζ καλλιτεχνικών γεγονότων και προσώπων από τις Τουρκικές αρχές, με πρόφαση αντιοθωμανικές τους ενέργειες.

Θιάσοι – Θεατρικές Παραστάσεις

Ο Θιάσος Λαυράγκα παρουσίασε γνωστά μελοδράματα στο Θέατρο του Γυμναστικού

²⁴⁴Αμάθεια. (1910). 9 Οκτωβρίου, Μπούκοτατζ εις την... Κολλυβά, σ. 365. 9 Οκτωβρίου, Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 365. 19 Σεπτεμβρίου, Θεατρικόν επεισόδιον, σ. 296.

²⁴⁵Αμάθεια. (1910). Θιάσος Παπαϊωάννου, 7 Οκτωβρίου, σ. 357, Θιάσος Παπαϊωάννου, 12 Οκτωβρίου, σ. 375 & Θέατρα, 14 Οκτωβρίου, σ. 383.

²⁴⁶Αμάθεια. (1910, 18 Σεπτεμβρίου). Θέατρο Σκαίτιν. σ. 294.

²⁴⁷Αμάθεια. (1910, 13 Οκτώβρη). Σχολή φωνητικής μουσικής, σ. 379.

Κύκλου και στο Θερινό Θέατρο Κραίμερ. Η σύνθεση του θιάσου ήταν πλούσια και το ρεπερτόριο περιλάμβανε έργα Πουτσίνι, Βέρντι, Γκουνώ και άλλων συνθετών.

Ο Ιταλικός Θίασος Λομπάρδο έδωσε δώδεκα παραστάσεις με μεγάλη επιτυχία από τις 23 Σεπτεμβρίου έως τις 9 Οκτωβρίου. Η συμμετοχή της δεσποινίδος Κολυβά με κυανό-λευκό φόρεμα προκάλεσε επεισόδια, καθώς ερμηνεύτηκε ως φιλελληνική πράξη.

Ο Θίασος Παπαϊωάννου ξεκίνησε παραστάσεις από τις 16 Οκτωβρίου, παρουσιάζοντας έργα όπως η *Τρελλή Άνοιξις* του Στράους και άλλα μουσικοθεατρικά έργα.

Κινηματογράφος

Ο Κινηματογράφος Πατέ καθιερώθηκε ως νέα μορφή ψυχαγωγίας, με μεγάλη απήχηση. Οι προβολές συνοδεύονταν από μουσική κατά τα διαλείμματα. Παρουσιάστηκαν μουσικά αποσπάσματα και μελοδραματικές ταινίες, όπως η *Μανόν Λεσκώ* και ο *Τροβατόρε*.

Συναυλίες και Ευεργετικές Εκδηλώσεις

Πραγματοποιήθηκαν πολυάριθμες ευεργετικές παραστάσεις υπέρ σπουδαστών, φιλανθρωπικών οργανισμών και σχολών. Οι Αδελφοί Κρασσά διοργάνωσαν τρεις συναυλίες και μία χοροεσπερίδα με συμμετοχή διακεκριμένων και ερασιτεχνών μουσικών, όπως η Κολυβά, ο Φλοριζέλ και ο Γουδενιάν. Παράλληλα, σημαντικές μουσικές εσπερίδες και ημερίδες φιλοξενήθηκαν στο θέατρο Σκαίτιν Κρέμερ, με την παρουσία καλλιτεχνών όπως η δεσποινίς Λίσι, η κυρία Γρανίνη και ο Νάνος Σίσιο.

Εκπαίδευση – Μουσικά Ιδρύματα

Η στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ της εφημερίδας *Αμάθεια*, απηύθυνε κάλεσμα για την ενίσχυση της υπό ανασύσταση Μουσικής Σχολής Σμύρνης, αναδεικνύοντας τη σημασία της μουσικής παιδείας. Ιδρύθηκε νέα σχολή φωνητικής μουσικής από τον υψίφωνο Κοκκίνη και τη σύζυγό του Στέλλα Κοκκίνη, εμπλουτίζοντας τον εκπαιδευτικό χάρτη της πόλης.

5.5. ΕΤΟΣ 1911

5.5.1. 1911 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, το θέατρο και η τέχνη συνεχίζουν να παίζουν καθοριστικό ρόλο στη δημόσια ζωή της Σμύρνης, όπως φίνεται στο αποδελτιωμένο υλικό του πρώτου εξαμήνου του 1911. Η πόλη, φιλοξενεί όχι μόνο τον ελληνικό μελοδραματικό θίασο, αλλά και ξένους θιάσους που επισκέπτονται τη Σμύρνη, προσφέροντας ποικιλία και πλούτο πολιτιστικών παραστάσεων. Μια νέα εξέλιξη είναι η εμφάνιση και η καθιέρωση νέων ελληνικών θιάσων, γεγονός που ενισχύει την πολιτιστική δυναμική της περιοχής.

Ο κινηματογράφος, που ήδη έχει εδραιωθεί στη Σμύρνη, συνεχίζει να αποτελεί δημοφιλή μορφή διασκέδασης, ενώ παράλληλα διοργανώνονται διάφορες εσπερίδες και συναυλίες που συνεχίζουν να προσελκύουν το κοινό. Ταυτόχρονα, πλήθος σχολίων και κριτικών γύρω από τα πολιτιστικά και πολιτικά γεγονότα της εποχής, που συχνά συνδυάζονται, αποτυπώνουν τη δυναμική και τις αντιφάσεις της κοινωνίας της εποχής.

Ακολουθεί μια λεπτομερέστερη παρουσίαση των αποδελτιωμένων άρθρων, ξεκινώντας με το μελόδραμα, τους θιάσους και τον κινηματογράφο Παττέ, καθώς απασχόλησαν εκ νέου τον τύπο σε μεγαλύτερο βαθμό. Τα άρθρα παρατίθενται διαδοχικά, σύμφωνα με την πληθώρα των αναφορών τους, ξεκινώντας από εκείνα με τις περισσότερες και συνεχίζοντας με τα λιγότερο καταγεγραμμένα.

Θίασος Ελληνικού Μελοδράματος

Την 4η Ιανουαρίου παρουσιάζει στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου ο θίασος Ελληνικού Μελοδράματος Παπαϊωάννου το έργο *Ο Λεμπλεμπιτζής Χορχόρ Αγάς* και ακολουθούν δύο τιμητικές παραστάσεις υπέρ μελών του θιάσου, του κ. Δράμαλη με το έργο *Έρωτες πρίγκηπος* και υπέρ της κας Δαμάσκου με το έργο *Ο κόμης του Λουξεμβούργου*. Ο θίασος θα παρουσιάσει επίσης τα έργα : *Η πριγκίπισσα των δολαρίων, Ζίκσων και Σία, Κυρία δέ μέ μέλλει, Τα φθινοπωρινά γυμνάσια* και σε επανάληψη το *Κόμητα του Λουξεμβούργου* σε μια τιμητική παράσταση υπέρ του μέλους του θιάσου, του βαθύφωνου κ. Μήτσουρα.

Την Τρίτη, 18 Ιανουαρίου, θα πραγματοποιηθεί η τελευταία παράσταση, κατά τη διάρκεια του διαλείμματος της οποίας τα μέλη του θιάσου θα ερμηνεύσουν διάφορα άσματα. Ο υψίφωνος κ. Αφεντάκης θα αποδώσει μονωδία από τον «*Ερνάνη*», ενώ ο κ. Πετρόπουλος θα ερμηνεύσει απόσπασμα από τη *Φαβορίτα*. Τέλος, το άσμα *Ενθύμου* θα τραγουδήσουν η κ. Δαμάσκου και ο κ. Ηλίας Οικονομίδης.²⁴⁸

Νέο πρόγραμμα κινηματογράφου Παττέ

Από τις 22 Ιανουαρίου ξεκινάει νέο πρόγραμμα προβολής ταινιών ο κινηματογράφος ΠΑΤΤΕ, στις οποίες, μεταξύ των διαφόρων προβολών, θα μεσολαβούν μουσικές συναυλίες. Σύμφωνα με τα 8 προγράμματα του κινηματογράφου που έχουν δημοσιευτεί στην εφημερίδα, στο μέρος «Μετά το δείπνον», υπάρχουν τρεις μουσικές συναυλίες, χωρίς, ωστόσο, να αναφέρεται σε κανένα από αυτά, αλλά και σε κάποιο άρθρο της εφημερίδας, αν είναι ζωντανή

²⁴⁸ Αμάλθεια. (1911, 4 Ιανουαρίου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 7. (5 Ιανουαρίου). Θίασος Παπαϊωάννου, σ. 13. (6 Ιανουαρίου). Θίασος Παπαϊωάννου, σ. 17. (8 Ιανουαρίου). Θίασος Παπαϊωάννου, σ. 21. (15 Ιανουαρίου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 39. (18 Ιανουαρίου). Θίασος Παπαϊωάννου, σ. 47.

η μουσική ή από ηχογράφιση..²⁴⁹

Σαρανταμελής μελοδραματικός θίασος Λιλιπούτειων

Την Τρίτη, 10 Μαΐου, ξεκίνησε τις παραστάσεις του στο Θέατρο Σμύρνης ο θίασος των μικρών τραγουδιστών Μελοδραματικός Θίασος Λιλιπούτειων, παρουσιάζοντας τη «*Λουκία του Λαμερμούρ*» του Δονιζέτι. Οι παραστάσεις συνεχίστηκαν έως τις 22 Μαΐου, περιλαμβάνοντας επίσης τα έργα *Καβαλερία*, *Τραβιάτα* του Βέρντι και *Τόσκα* του Πουτσίνι. Οι παραστάσεις σημείωσαν μεγάλη επιτυχία. Ο θίασος αποτελείται από 40 παιδιά ηλικίας 10-14 ετών, τα οποία έχουν δώσει παραστάσεις στο Παρίσι, τις Βρυξέλλες, το Βερολίνο και τη Νέα Υόρκη.²⁵⁰

Θίασος Νίκα και Φύρστ

Ο Θίασος Νίκα και Φύρστ εγκαινιάζει τις παραστάσεις του στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου την Κυριακή 27 Φεβρουαρίου με την κωμωδία του Τίμου Μωραϊτίνη *Πρωθυπουργίνα*, ένα έργο σε τρεις πράξεις μετ' ασμάτων. Στην συνέχεια παρουσιάζουν τη *Σιμόνην* του Μπριέ.

Στο πλαίσιο τιμητικής παράστασης αφιερωμένης στην κ. Ροζαλία Νίκα, η ίδια ερμηνεύει τα ωραιότερα άσματα των Παναθηναίων και υποδύεται τη Σαλώμη στο ομώνυμο έργο του Αγγλου ποιητή Όσκαρ Ουάιλντ.

Ο θίασος περιλαμβάνει επίσης στο πρόγραμμά του τα *Ανάμεικτα Παναθήναια*, μια επιθεώρηση των ετών 1908-1909, η οποία παρουσιάζει μέσα από στίχους και άσματα τα σημαντικότερα γεγονότα της εποχής. Οι παραστάσεις ολοκληρώνονται με μια τελευταία τιμητική βραδιά αφιερωμένη στον Αντώνιο Νίκα.²⁵¹

Γαλλικοί μελοδραματικοί θίασοι

Στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου μετά τον Θίασο Παπαϊωάννου αναμένεται Γαλλικός Μελοδραματικός Θίασος με πρωταγωνίστρια, την **κα Μπωζαί** για δέκα παραστάσεις.

Η πρώτη παράσταση θα δοθεί την 29η Ιανουαρίου με το μελοδραμάτιον *Περουσάλ*.

Μετά τον Θίασο αυτό θα ακολουθήσει ο Γαλλικός **Θίασος Φερυδή**, παρουσιάζοντας το έργο *Τα νευρόσπαστα* του Οζώλφ.²⁵²

Ιταλικός μελοδραματικός θίασος

Ο Ιταλικός θίασος μελοδραμάτων Παρίτζη αναμένεται στην πόλη για παραστάσεις στο

²⁴⁹Αμάλθεια. (1911, 22 Ιανουαρίου). Κινηματογράφος Παττέ, σ. 63. (9, 12, 15, 26 Φεβρουαρίου), σ. 123, 131, 141, 183. (5, 11, 19 Μαρτίου), σ. 191, 213, 239.

²⁵⁰Αμάλθεια. (1911, 5, 11, 12, 21 Μαΐου). Θέατρον Σμύρνης, σ. 379, 400, 404, 438.

²⁵¹Αμάλθεια. (1911). 27 Φεβρουαρίου, Ελληνικόν Θέατρον, σ. 185. 23 Μαρτίου, Θέατρον Γυμν. Κύκλου, σ. 251. 30 Μαρτίου, Ελληνικόν Θέατρον, σ. 271. 31 Μαρτίου, Θέατρον Γυμν. Κύκλου, σ. 275.

²⁵²Αμάλθεια. (1911, 20 Ιανουαρίου). Θεατρική Κίνησης, σ. 55.

θέατρο Βελλαβίστας.²⁵³

Σε συνέχεια, με σειρά πληθώρας αναφορών, παρατίθενται πρώτα οι εσπερίδες και ακολουθούν οι συναυλίες στις οποίες ημερομηνίες στους τίτλους, αφορούν την ημέρα δημοσίευσης του άρθρου.

Εσπερίδα Παπαδιαμαντοπούλου

Η ομογενής εξ Αθηνών λόγια κ. Παπαδιαμαντοπούλου δίνει διάλεξη και συναυλία στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου την Πέμπτη 17 Μαρτίου με μεγάλη επιτυχία. Η παράσταση αρχικά είχε προγραμματιστεί για την Δευτέρα 14 Μαρτίου αλλά λόγω αστυνομικής απαγόρευσης αναβλήθηκε.²⁵⁴ Η εφημερίδα *Αμάθεια* μέσω της στήλης Σμυρναϊκή ηχώ εκφράζει την δυσaréσκειά της για την διάκριση της αστυνομίας λόγω της καταγωγής της λόγιας εξ Ελλάδος αναφέροντας : «Δυστυχώς πράγματα τα οποία δεν εγένετο επί απολυταρχίας γίνονται σήμερα εν πλήρει συντάγματι, αποδεικνύοντα ότι μεταβάλομεν ίσως πολίτευμα αλλά όχι και ψυχή και αισθήματα».²⁵⁵

Καλλιτεχνική

εσπερίδα

Την 18η Φεβρουαρίου διοργανώνεται καλλιτεχνική εσπερίδα στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου. Ο βιολιστής κ. Δαβίδ Δαβιδιάν, θα ερμηνεύσει έργα των Βετόβεν, Ερνστ, Παγανίνι και άλλων μουσουργών. Στη σκηνή θα τον συνοδεύει η χορεύτρια Αρμεν Οχανιάν.²⁵⁶

Σάββατο 22 Ιανουαρίου- συναυλία

Στο ξενοδοχείο Κρέμερ η Γερμανική Λέσχη κάνει τον ετήσιο χορό της, θα προηγηθεί συναυλία ερασιτεχνών μουσικών με διάφορα κλασικά κομμάτια Μπετχόβεν, Χαϊδν, Γκόλτερμαν και Σούμπερ.²⁵⁷

Κυριακή 27 Μαρτίου

Την Δευτέρα 28η Μαρτίου, στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου, θα δοθεί συναυλία από τις ερασιτέχνιδες κυρίες Μιρζάν, Καλάσο, Μπών, Αλλιότη και τους ερασιτέχνες κ.κ. Βασιλακάκη, Ζάν, Κορδερό, Δαβριάλ, Μπρτζίλη, καθώς και τον μουσικοδιδάσκαλο κ. Πασκουαρέλο, υπέρ του Ιταλικού Ορφανοτροφείου.²⁵⁸

Τρίτη 29 Μαρτίου

²⁵³ Αμάθεια. (1911, 30 Ιουνίου). Θέατρα, σ. 560

²⁵⁴ Αμάθεια. (1911, 13 Μαρτίου). Χρονικά, σ. 215. (17 Μαρτίου). Εσπερίς Παπαδιαμαντοπούλου, σ. 227. (18 Μαρτίου). Συναυλία Παπαδιαμαντοπούλου, σ. 231.

²⁵⁵ Αμάθεια. (1911, 16 Μαρτίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 223.

²⁵⁶ Αμάθεια. (1911, 17 Φεβρουαρίου). Καλλιτεχνική Εσπερίς, σ. 147.

²⁵⁷ Αμάθεια. (1911, 22 Ιανουαρίου). Χορευτική Εσπερίς, σ. 63.

²⁵⁸ Αμάθεια. (1911, 27 Μαρτίου). Συναυλία, σ. 263.

Την τετάρτη 31 Μαρτίου στο ξενοδοχείο Κρέμερ δίνει συναυλία ο διάσημος κλειδοκυμβαλιστής Αδόλφος Βόρσειε με έργα μεταξύ άλλων, την *ΙΧ ραψωδία* του Λίστ την *Ηχώ της Βιέννης* του Σάουερ, και την σύνθεση του ιδίου *Ισις*.²⁵⁹

Πέμπτη 31 Μαρτίου

Την 29η Μαρτίου έδωσε συναυλία στο ξενοδοχείο Κρέμερ ο Σμυρναίος μουσικοδιδάσκαλος κος Φούσκω με την σύμπραξη της κας Ρεβάρ, της δίδος Φανής Αλιότη και των κ. κ. Στάαλ, Κάρμαν και Μαρτίνη. Θα παιχτούν κλασικά τεμαχία των Μένδελσον, Μπετοβεν και Ραφ.²⁶⁰

Τετάρτη 11 Μαΐου, Παρασκευή 13 Μαΐου

Το ζεύγος Κοκκίνη δίνει συναυλία στο ασφυκτικά γεμάτο Θέατρο Σμύρνης με τη συμμετοχή μαθητών της σχολής τους και του ερασιτέχνη κ. Βασιλακάκη. Μαθήτριες της κ. Κοκκίνη συνοδεύουν τη δασκάλα τους στη μονωδία του Ρουβενστεϊν και στη Μιρέλλ του Γκουνώ. Η κ. Στέλλα Κοκκίνη ερμηνεύει επίσης την *προσευχή* από τη μονωδία της *Τόσκα*. Από τη σχολή του κ. Κοκκίνη, είκοσι νέοι μαθητές του από την πόλη (υψίφωνοι, βαρύτονοι και βαθύφωνοι) εκτελούν αποσπάσματα από το μελόδραμα *Φάουστ*.²⁶¹

Τέλος, παρατίθενται άρθρα με θέματα γενικού ενδιαφέροντος.

Τετάρτη 30 Μαρτίου

Η μουσική της αυστριακής Ναυαρχίδας θα παινίζει σήμερα στο ζυθοπωλείο Κρέμερ.²⁶²

Παρασκευή 29 Απριλίου

Όμιλος οχτώ ερασιτεχνών θα ψάλλει την Κυριακή το χερουβικό ύμνο στον Ι.Ν. Γενεθλίων της Θεοτόκου.²⁶³

Παρασκευή 24 Ιουνίου

Μουσικό βιβλίο κυκλοφορεί με τίτλο *Αργοσύντομον ειρμολόγιον των καταβασιών όλου του ενιαυτού τριωδίου τε και Πεντηκοσταρίου* υπό του Αρχιμανδρίτη Σεραφείμ Παναγιωτίδου.²⁶⁴

5.5.2. 1911 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1911, η μουσική δραστηριότητα στην περιοχή καταγράφεται μέσα από πληθώρα άρθρων που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα εκδηλώσεων. Στα δημοσιεύματα

²⁵⁹ Αμάλθεια. (1911, 29 Μαρτίου). Μουσική Συναυλία, σ. 267.

²⁶⁰ Αμάλθεια. (1911, 31 Μαρτίου). Μουσική Συναυλία, σ. 275.

²⁶¹ Αμάλθεια. (1911), 11 & 13 Μαΐου, Συναυλία Κοκκίνη, σ. 400, 404.

²⁶² Αμάλθεια. (1911, 30 Μαρτίου). Χρονικά, σ. 271.

²⁶³ Αμάλθεια. (1911, 27 Απριλίου). Χρονικά, σ. 357.

²⁶⁴ Αμάλθεια. (1911, 24 Ιουνίου). Μουσικόν έργον, σ. 544.

περιλαμβάνονται αναφορές σε ελληνικούς και ξένους θιάσους, καθώς και σε ευεργετικές παραστάσεις που διοργανώνονται για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Αναφέρονται επίσης συναυλίες και ορχήστρες που πραγματοποιούνται σε καταστήματα και χώρους της πόλης. Σημαντική είναι η καταγραφή μουσικών διαλέξεων, οι οποίες ενισχύουν τη θεωρητική κατανόηση της μουσικής τέχνης, καθώς και η παρουσία καλλιτεχνικών εσπερίδων. Επιπλέον, καταγράφονται εκδηλώσεις που αφορούν τη θρησκευτική μουσική, με τη συμμετοχή ιεροψαλτών και άλλων εκκλησιαστικών καλλιτεχνών. Πιο αναλυτικά:

Θίασος Ελληνικής Οπερέτας Γεωργίου Λαγκαδά

Από τις 27 Οκτωβρίου έως τις 20 Δεκεμβρίου, ο Θίασος Ελληνικής Οπερέτας του Γεωργίου Λαγκαδά πραγματοποιεί σχεδόν καθημερινές παραστάσεις μελοδραμάτων στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου, σημειώνοντας μεγάλη επιτυχία. Στον θίασο συμμετέχουν οι υψίφωνοι Β. Δενδρινού και Ν. Αφεντάκης, η μεσόφωνος Σωσώ Κανδύλη, καθώς και οι Σ. Τριχάς, Μηλιάδης και Δράμαλης. Στις 8 Νοεμβρίου, η υψίφωνος Νίτσα Ράλλη από την Αθήνα ενίσχυσε τον θίασο.

Τα έργα που παρουσιάστηκαν ήταν τα εξής: *Η εύθυμος χήρα* του Λεχάρ, *Οι έρωτες πρίγκηπος*, ο *κόμης του Λουξεμβούργου*, το *Ονειρώδες βάλς*, *Η Γκέϊσα*, ο *Λεμπλεπιτζής Χορ Χορ Αγάς*, η *Πουπέ*, τα *Φθινοπωρινά Γυμνάσια*, *Δις Νιτούς*, η *τρελή Άνοιξη* και η *Νυχτερίδα* του Στράους, *Οι Γρεναδιέροι*, η *Δολαριούχος Πριγκίπισσα*, *Νέα Παναθήναια του 1911* και τέλος η πρωτότυπη οπερέτα του διευθυντού της ορχήστρας του θιάσου, του κ. Μ. Μαστρακίνη, *Η ωραία Βλαχοπούλα*. Την 7/12, 18/12 και 20/12 οι παραστάσεις είχαν τιμητικό χαρακτήρα υπέρ της κ. Σωσώς Κανδύλη, της κας Β. Δενδρινού, της κας Αφεντάκη και του κ. Σ. Τριχά, (μελών και πρωταγωνιστών του Θιάσου).²⁶⁵

Ιταλικός Θίασος Μελοδράματος Παρίτζη

Την Πέμπτη 7 Ιουλίου, αρχίζει τις παραστάσεις στο νέο θερινό θέατρο της Βελλαβίτσας Νέα Σκηνή, ο Ιταλικός θίασος μελοδραμάτων του ζεύγους Παρίτζη. Προηγήθηκε μια έντονη εβδομάδα διαπραγματεύσεων των υπευθύνων του θεάτρου με την Δημαρχία, την Νομαρχία και την Αστυνομία, προκειμένου να πάρουν άδεια για τις παραστάσεις του Ιταλικού θιάσου, αφού όπως αναφέρει η εφημερίδα «σήμερα τους εξήτουν κατάλογον των παιχθησομένων μελοδραμάτων, την επιούσαν τα ονόματα των Ιταλών..... την τρίτη ημέρα υπέβαλλον εις

²⁶⁵ Αμάλθεια. (1911). (29 & 30 Οκτωβρίου, 3 & 19 Νοεμβρίου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 448, 452, 466, 526. (1, 2, 4, 8, 15, 17, 22 & 25 Νοεμβρίου, 11 Δεκεμβρίου). Χρονικά, σ. 458, 462, 470, 484, 510, 518, 536, 544, 604. (9 Νοεμβρίου). Τοπικά, σ. 488. (12, 26 & 30 Νοεμβρίου, 2, 3 & 20 Δεκεμβρίου). Ελληνική Οπερέτα, σ. 500, 548, 562, 570, 574, 636. (18 Δεκεμβρίου). Ευεργετική καλλιτέχνης, σ. 630.

ανάκρισην τους ιδιοκτήτες του θεάτρου και την τέταρτην ημέραν συντάξεις εγγράφων ... ων ουκ εστι τέλος και αριθμός».²⁶⁶

Ο Θίασος αποτελείται από 25 τραγουδιστές (αιδούς), άνδρες και γυναίκες, με πρωταγωνιστές τούς υψίφωνους κο και κα Παρίτζη, την κα Αϊδά Δελής και την κ. Πίνας.

Ο θίασος έμεινε στη Σμύρνη μέχρι την 22 Ιουλίου, παρουσιάζοντας με πολλή μεγάλη επιτυχία τα εξής έργα: την *Εύθυμον Χήρα* και τον *κόμη του Λουξεμβούργου* του Λέχαρ, το *Ονειρώδεις βάλς* του Στράους, τους *Κώδωνες της Κορνεβίλης*, το *Βοκκάκιο*, την *Γκέϊσα*, το *Τζόκεϋ Κλώμπ* του Ρολένδερ, την *Βέρα Βιολέττα* του Εϊσλερ, τα *Φθινοπωρινά Γυμνάσια*, τον *Πρίγκιπα του Ραγκάν* (νέα Βιενναία όπερα του Γρανισέδτερ) και τον *Ιωάννη τον Β΄* του Σέϋλερ.

Η εφημερίδα *Αμάλθεια*, μέσω της στήλης της Σμυρναϊκή Ηχώ, παρακολουθεί με ιδιαίτερο ενδιαφέρον την πορεία των παραστάσεων και των θιάσων της εποχής. Η στήλη αυτή δεν περιορίζεται μόνο στην καταγραφή των καλλιτεχνικών γεγονότων, αλλά τα σχολιάζει με έντονο κριτικό πνεύμα, άλλοτε επαινώντας και άλλοτε σατιρίζοντας τους συντελεστές. Συχνά παροτρύνει το κοινό να συμμετέχει ενεργά στην καλλιτεχνική ζωή της πόλης, γεμίζοντας τα θέατρα.

Μία από τις «πληγές», όπως χαρακτηριστικά αναφέρονται και σχολιάζονται από την εφημερίδα, αφορά τη συμπεριφορά ορισμένων θεατών. Ο θίασος Παπαϊωάννου έχει δώσει πλήθος παραστάσεων στη Σμύρνη, με έργα όπως η *Εύθυμος χήρα*, το *Ονειρώδεις βάλς* και ο *Κόμης του Λουξεμβούργου*, τα οποία έχουν παιχτεί είκοσι και τριάντα φορές. Ως αποτέλεσμα, πολλοί θεατές είχαν αποστηθίσει διάφορα αποσπάσματα από τα έργα αυτά. Ορισμένοι από αυτούς τους «ψευδοφιλόμους», όπως χαρακτηριστικά αναφέρονται, τραγουδούσαν δυνατά μέσα στο θέατρο, ενοχλώντας τόσο τους υπόλοιπους θεατές όσο και τους τραγουδιστές, γεγονός που δημιουργούσε δυσχέρειες στην ομαλή ροή της παράστασης.

Επιπλέον, η στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ ασχολείται και με τις παραστάσεις του θιάσου στη γειτονική κωμόπολη Περαία (πρώτη φορά δίνεται αυτός ο τοπικός προσδιορισμός στην περιοχή). Σχολιάζεται με σατιρικό τόνο η ανεπάρκεια του μικρού θεάτρου της, το οποίο, όπως αναφέρεται, δεν επιτρέπει στους καλλιτέχνες να χωρούν στη σκηνή. Συνεπώς, σε ορισμένες σκηνές των έργων, οι ηθοποιοί τραγουδούν από τα παρασκήνια, προκαλώντας τη χλεύη της στήλης.

Στα τελευταία σχόλια, η στήλη επαινεί με άριστες κριτικές τον Ιταλικό θίασο για την

²⁶⁶ Αμάλθεια. (1911, 9 Ιουλίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 38.

παρουσία του, ο οποίος με τις τελευταίες παραστάσεις του, γέμισε ασφυκτικά το θέατρο, καθώς και τον Σμυρναίο υψίφωνο κ. Κοκκίνη με τη μεσολάβηση του οποίου ο Ιταλικός θίασος ήλθε στην πόλη.²⁶⁷

Εκκλησιαστική μουσική

Με πέντε αγγελίες που δημοσιεύτηκαν το τρέχον εξάμηνο στην εφημερίδα, αναδεικνύεται η απαίτηση της γνώσης της εκκλησιαστικής μουσικής (βυζαντινής μουσικής) και της αποφοίτησης από ιεροδιδασκαλεία ως απαραίτητα προσόντα για τη θέση δασκάλων ή ιεροψαλτών.

Τρίτη 12 Ιουλίου

Ζητούνται 4 δάσκαλοι κατά προτίμηση γνωρίζοντες και ολίγη εκκλησιαστική μουσική.²⁶⁸

Πέμπτη 21 Ιουλίου

Δύο πτυχιούχοι δάσκαλοι και ιεροψάλτες (απόφοιτοι ιεροδιδασκαλείων) ζητούν θέση δασκάλου ή ψάλτου.²⁶⁹

Κυριακή 31 Ιουλίου

Ζητείται δεξιός ιεροψάλτης πτυχιούχος βυζαντινής μουσικής για το Μητροπολιτικό Ναό της Περγάμου.²⁷⁰

Τετάρτη 31 Αυγούστου

Ψάλτης και δάσκαλος ζητεί θέση σε δημοτικά σχολεία.²⁷¹

Η σημασία της εκκλησιαστικής μουσικής αποτυπώνεται και σε τρία άρθρα που ακολουθούν, τα οποία καταγράφουν τη σύσταση του Συνδέσμου Ιεροψαλτών Σμύρνης και τις διαλέξεις που πραγματοποιήθηκαν με θέμα την ιστορία και την εξέλιξη της ελληνικής μουσικής.

Παρασκευή 22 Ιουλίου

Ιδρύεται Σύνδεσμος Ιεροψαλτών Ι. Μητροπόλεως Σμύρνης με σκοπό την ανάπτυξη της εκκλησιαστικής μουσικής. Στο Δ.Σ. συμμετέχουν οι κ.κ. Ν. Παπαδόπουλος, Β. Ζαγκλιβερινός, Κ. Παπαέτρου, Δ. Κονταξής, Σ. Μπενής, Κ. Βέργος και Ι. Βασιλειάδης.²⁷²

Παρασκευή 18 Οκτωβρίου

Ο Πρόεδρος του Συνδέσμου Ιεροψαλτών κ. Ν. Παπαδόπουλος θα δώσει διάλεξη με θέμα την

²⁶⁷ Αμάθεια. (1911). (7, 9, 12, 14, 16, 19, 20, 21 & 22 Ιουλίου). Νέα Σκηνή, σ. 28, 38, 50, 58, 66, 76, 80, 84, 87. (8 & 12 Ιουλίου). Χρονικά, σ. 34, 50. (14, 20 & 22 Ιουλίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 58, 80, 87.

²⁶⁸ Αμάθεια. (1911, 12 Ιουλίου). Ζητούνται, σ. 51.

²⁶⁹ Αμάθεια. (1911, 21 Ιουλίου). Δημοδιδάσκαλος, σ. 86. Πτυχιούχος, σ. 86.

²⁷⁰ Αμάθεια. (1911, 31 Ιουλίου). Ζητείται, σ. 125.

²⁷¹ Αμάθεια. (1911, 31 Αυγούστου). Καλλίφωνος, σ. 240.

²⁷² Αμάθεια. (1911, 22 Ιουλίου). Σύνδεσμος Ιεροψαλτών, σ. 87.

ιστορία της μουσικής.²⁷³

Σάββατο 19 Νοεμβρίου

Ο μουσικολόγος Λ. Βασιλειάδης δίνει διάλεξη περί Ελληνικής Μουσικής όπου χορός ιεροψαλτών υπό την ηγεσία του πρωτοψάλτη κ. Μεταξά θα ψάλλει διάφορα Ελληνικά τραγούδια δημοτικά.²⁷⁴

Η μουσική δραστηριότητα της περιόδου δεν περιορίζεται μόνο στη θρησκευτική μουσική, αλλά περιλαμβάνει επίσης ποικίλες συναυλίες, μια ευεργετική παράσταση, την παρουσία ορχήστρας σε χώρο διασκέδασης, μια καλλιτεχνική εσπερίδα, καθώς και διάφορες άλλες παραστάσεις, όπως καταγράφεται στις παρακάτω αναφορές.

Κυριακή 4 Δεκεμβρίου

Δίνεται Συναυλία με καλλιτέχνες ερασιτέχνες υπέρ της Αρμενικής κοινότητας.²⁷⁵

Κυριακή 11 Δεκεμβρίου

Την Τετάρτη 14/12 δίνεται μεγάλη συναυλία στο θέατρο Σμύρνης, υπέρ του Λαϊκού Κέντρου με την συμμετοχή των εξής καλλιτεχνών: κ.κ. Γ. Βασιλακάκη, Γ. Ισηγόνη, Μπαρτζίλη (ή Βαρτζίλη), Ε. Βουλγαρίδου, Ν. Κυριακίδου, Φ. Τσάν, Γεωργόπουλου και των δεσποινίδων Παρασκευοπούλου, Ρ. Φρατζιάκομο, Σιγούρα και Αλλιότη. Θα συμμετέχουν ο βιολιστής Σπένς και ο κλειδοκυμβαλιστής Βολτάν.²⁷⁶

Κυριακή 25 Δεκεμβρίου

Η Σμυρναία καλλιτέχνης Νίνα Φωκά σκοπεύει να δώσει συναυλία με την σύμπραξη ερασιτεχνών.²⁷⁷

Σάββατο 22 Οκτωβρίου

Ορχήστρα υπο τη διεύθυνση των Καλέγα και Μανιόνη με την συμμετοχή των ερασιτεχνών κ.κ. Βασιλακάκη, Κυριακίδη, Κούρη και Γεωργόπουλου θα συμμετέχει σε ευεργετική παράσταση στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου.²⁷⁸

Πέμπτη 25 Αυγούστου

Ο κ. Αφεντάκης θα ψάλλει των μονωδία *Ψαροπούλα* σε δράμα του θιάσου Απέργη

²⁷³ Αμάθεια. (1911, 14 Οκτωβρίου). Λαϊκόν Κέντρον, σ. 396.

²⁷⁴ Αμάθεια. (1911, 19 Νοεμβρίου). Χρονικά, σ. 526.

²⁷⁵ Αμάθεια. (1911, 4 Δεκεμβρίου). Συναυλία, σ. 578.

²⁷⁶ Αμάθεια. (1911, 11 Δεκεμβρίου). Συναυλία Λαϊκού Κέντρου, σ. 604.

²⁷⁷ Αμάθεια. (1911, 25 Δεκεμβρίου). Αφιξίς Καλλιτέχνιδος, σ. 652.

²⁷⁸ Αμάθεια. (1911, 22 Οκτωβρίου). Ευεργετικά Παραστάσεις, σ. 424.

Βερόνη.²⁷⁹

Σάββατο 8 Οκτωβρίου

Η Μουσική σχολή Σμύρνης θα παίζει μουσικά κομμάτια σε εκδήλωση της Αδελφότητας Άγιος Νικόλαος, όπου επίσης, υπό την διεύθυνση καλλίφωνων ψαλτών, θα ψαλθούν διάφορα άσματα υπό των μαθητών και μαθητριών των σχολών της Αδελφότητας.²⁸⁰

Σάββατο 6 Αυγούστου-Τρίτη 9 Αυγούστου

Στο καφενείο Υδρόμυλος θα παίζει ορχήστρα από τους Σμυρναίους τραγουδιστές και παίκτες κ.κ. Θεοδωράκη, Βρασάμη, Γιανκή, Κουλούκη και τους βιολιστές κ.κ. Γιάννη και Χρήστου.²⁸¹

Τρίτη 24 Νοεμβρίου

Σε καλλιτεχνική εσπερίδα στην Περαιά υπέρ των σχολών της ομογενούς κοινότητας συμμετέχει ο μουσικός όμιλος του κ. Βασ. Σιδερή και οι ερασιτέχνες κ.κ. Γ, Βασιλακάκης, Π. Κούρης και Χ. Γεωργόπουλος.²⁸²

Πέμπτη 28 Ιουλίου

Στο θέατρο Κρέμερ ο θίασος Απέργη Βερόνη θα παίζει το κωμειδύλλιο του Κόκκου, *Ο καπετάν Γιακουμής* με 20 ωραία άσματα.²⁸³

Παρασκευή 5 Αυγούστου

Από 6/8 στο θέατρο ΝΕΑ ΣΚΗΝΗ ξεκινάει τις παραστάσεις του ο Ιταλικός Θίασος Ποικιλιών με μονωδίες, διωδίες, κωμωδίες, χορούς κ.λ.π.²⁸⁴

Παρασκευή 18 Αυγούστου

Το μελόδραμα *Ο Λεπλεπιτζής* γίνεται ταινία από τους Αδελφούς Πατέ με πρωταγωνιστές τα μέλη του θιάσου Παπαϊωάννου.²⁸⁵

5.5.3 ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1911

Κατά τη διάρκεια του 1911, η πολιτιστική ζωή της Σμύρνης κατέγραψε σημαντική δραστηριότητα σε ποικίλους τομείς της μουσικής και θεατρικής παραγωγής, παρά τις αντιξοότητες που προέκυψαν από τη δημόσια υγεία και τις γεωπολιτικές εξελίξεις.

²⁷⁹ Αμάλθεια. (1911, 25 Αυγούστου). Χρονικά, σ. 216.

²⁸⁰ Αμάλθεια. (1911, 8 Οκτωβρίου). Εορτή Αδελφότητος, σ. 377.

²⁸¹ Αμάλθεια. (1911, 6 & 9 Αυγούστου). Καφενείον ο Υδρόμυλος, σ. 147, 157.

²⁸² Αμάλθεια. (1911, 29 Νοεμβρίου). Η εν Περαιά καλλιτεχνική εσπερίς, σ. 558.

²⁸³ Αμάλθεια. (1911, 28 Ιουλίου). Χρονικά, σ. 110.

²⁸⁴ Αμάλθεια. (1911, 5 Αυγούστου). Νέα Σκηνή, σ. 142.

²⁸⁵ Αμάλθεια. (1911, 16 Σεπτεμβρίου). Χρονικά, σ. 298.

Θεατρικές Παραστάσεις και Θίασοι

Πληθώρα θιάσων κατά το έτος αυτό δίνει παραστάσεις στην πόλη της Σμύρνης.

Ο Θίασος Ελληνικής Οπερέτας του Γεωργίου Λαγκάδα πραγματοποιεί καθημερινές παραστάσεις στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου, παρουσιάζοντας έργα όπως *Η εύθυμος χήρα*, *Ο κόμης του Λουξεμβούργου* και *Η Νυχτερίδα* του Στράους. Ο Θίασος Παπαϊωάννου έδωσε πληθώρα παραστάσεων με παρόμοιο ρεπερτόριο. Κατά τη διάρκεια αυτών των παραστάσεων, προκλήθηκαν αντιδράσεις από θεατές που τραγουδούσαν δυνατά εντός του θεάτρου, γεγονός που δημιούργησε εντάσεις και προβλήματα στην ομαλή διεξαγωγή των παραστάσεων. Ο Θίασος Νίκα-Φύρστ παρουσιάζει επιθεωρήσεις. Οι δύο Γαλλικοί μελοδραματικοί θίασοι - ο θίασος Μπωζαί και ο θίασος Φερυδή- θα εμφανιστούν στο θέατρο Γυμναστικού Κύκλου και ο Σαρανταμελής μελοδραματικός θίασος Λιλιπούτειων εμφανίζεται στο Θέατρο Σμύρνης, με μεγάλη επιτυχία. Ο Ιταλικός Θίασος Μελοδράματος Παρίτζη εμφανίστηκε στο νέο θερινό θέατρο Νέα Σκηνή στη Βελλαβίτσα, με έργα όπως *Η εύθυμος χήρα* και *Το Ονειρώδες Βαλς*.

Συναυλίες και Ευεργετικές Εκδηλώσεις

Διοργανώθηκαν πολλές μουσικές εκδηλώσεις με φιλανθρωπικό χαρακτήρα. Ξεχωρίζουν η συναυλία υπέρ της Αρμενικής κοινότητας από ερασιτέχνες καλλιτέχνες, καθώς και αυτή υπέρ του Λαϊκού Κέντρου με τη συμμετοχή των Γ. Βασιλακάκη, Γ. Ισηγόνη και Ν. Κυριακίδου. Η Νίνα Φωκά επίσης διηύθυνε συναυλία με ερασιτέχνες. Στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου, η ορχήστρα υπό τους Καλέγα και Μανιόνη διοργάνωσε παράσταση με συμμετοχή των ίδιων καλλιτεχνών.

Εκκλησιαστική Μουσική και Μουσική Εκπαίδευση

Στις 22 Ιουλίου ιδρύθηκε ο Σύνδεσμος Ιεροψαλτών Σμύρνης, με σκοπό την ανάπτυξη και την υποστήριξη της εκκλησιαστικής μουσικής. Ο Πρόεδρος του Συνδέσμου Ν. Παπαδόπουλος και ο μουσικολόγος Λ. Βασιλειάδης πραγματοποίησαν διαλέξεις σχετικά με την ιστορία και την εξέλιξη της ελληνικής μουσικής, συμβάλλοντας στη διάδοση της μουσικής παιδείας και στην ενίσχυση της εθνικής πολιτιστικής ταυτότητας.

Ιστορικό κοινωνικό Πλαίσιο

Η έντονη μουσική δραστηριότητα στη Σμύρνη το 1911 εξελίσσεται σε μια περίοδο με έντονες διεθνείς εξελίξεις. Την έναρξη του Ιταλοοθωμανικού Πολέμου στα τέλη του έτους, καθώς και από την εκδήλωση επιδημίας χολέρας στη Σμύρνη. Ο τοπικός τύπος, και κυρίως *Η Αμάλθεια*, αφιέρωνε καθημερινή στήλη με λεπτομερείς καταγραφές κρουσμάτων, θανάτων. Η επιδημία έπληξε και τον μουσικό κόσμο της πόλης, με αναφορές σε ασθενείς καλλιτέχνες. Παρά τις

δυσκολίες, η μουσική ζωή παρέμεινε ενεργή, λειτουργώντας ως σημείο αναφοράς και συνοχής για την κοινότητα. (19/7/1911. η Χολέρα. σ.76. - 7/8/1911. η Χολέρα -μουσικός χολερόβλητος. σ.150 - 9/8/1911. η Χολέρα -Οι μουσικοί του καφείου Παρισίων. σ.156.)²⁸⁶

5.6. ΕΤΟΣ 1912

5.6.1. 1912 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ

Καθώς προχωρά η αποδελτίωση της σμυρναϊκής εφημερίδας για το νέο εξάμηνο, η έρευνα εντοπίζει ποικίλες αναφορές στη μουσική ζωή της εποχής. Άρθρα και ειδήσεις καταγράφουν τα τοπικά μουσικά δρώμενα, όπως παραστάσεις του Ελληνικού Θιάσου Παπαϊωάννου, παραγωγές ελληνικού μελοδράματος, οπερέτες και συναυλίες – μεταξύ των οποίων και ευεργετικές. Παράλληλα, αναφέρονται μουσικές εκδηλώσεις όπως καντάδες και γιορτές, καθώς και ζητήματα σχετιζόμενα με τη βυζαντινή μουσική, αναδεικνύοντας τη σταθερή παρουσία και σημασία της μουσικής στην καθημερινότητα της σμυρναϊκής κοινωνίας.

Μελοδραματικός Θιάσος Παπαϊωάννου

Το Σάββατο 12 Μαΐου στο θέατρο Νέα Σκηνή, ξεκινά τις παραστάσεις του ο Μελοδραματικός Θιάσος Παπαϊωάννου με την *Πριγκίπισσα των δολλαρίων*.

Τον θίασο απαρτίζουν εκτός από τον κ. Ιωάννη Παπαϊωάννου (θιασάρχη), και την δημοφιλή στη Σμύρνη υψίφωνο πρωταγωνίστρια Δίδα Μελπομένη Κολλυβά, και οι εξής: οι κυρίες Κλ.Τριφυλάκη, Αλ. Δαμάσκου, οι δεσποινίδες Κανδυλάκη (β΄υψίφωνος), Δρακοπούλου, Αικατερίνη Κολλυβά (αδελφή της Μελπομένης Κολλυβά) και οι κύριοι Καμβύσης (υψίφωνος), Ε. Φιλιππίδης (βαρύτονος), Κοφινιώτης, Ε. Δαμάσκος, Νέζερ, Χ. Φιλιππίδης και ο διευθυντής της ορχήστρας ο κ. Α. Τιβέρης.

Ο θίασος θα δώσει πολλές παραστάσεις μέχρι τα μέσα Ιουλίου, που αναχωρεί για τη Θεσσαλονίκη.

Τα έργα που παίχτηκαν ήταν τα εξής: *Η Πριγκίπισσα των δολλαρίων* , *η Πουπέ το Ονειρώδες βάλς*, *Έρωτες Πριγκήπων*, *Εύθυμος χήρα*, του Λέχαρ, *Δίς Ζίκσων και Σία*, *Αι Βιενναίαι Γυναίκες* του Λέχαρ, *Η Νυχτερίδα*, *Το ανοιζιάτικο αεράκι*, *Ο Χορχόρ Αγάς*, *η Γκέισα*, *το Ονειρώδες βάλς* που ήταν και η μεγάλη επιτυχία του θιάσου, *η Νιτούς (ή Μαμζέλ Νιτούς)*, *Η αγνή Σωσσάνα*, βιενναία οπερέτα του Γκιλμέρ (ή Γκιλμπέρ), τα *Φθινοπωρινά Γυμνάσια*, *η Διαξευγμένη* του Λέο Φάλλ, *οι Γρεναδιέροι*, *ο Ναστραδίν Χότζας*, πρωτότυπη οπερέτα του Ι.

²⁸⁶ Αμάλθεια. (1911, 19 Ιουλ.,7,9 Αυγούστου). Η Χολέρα, σ. 76,150,156

Παπαϊωάννου και *οι 28 ημέρες της Κλαιρέττης*.²⁸⁷

Ελληνικό Μελόδραμα

Ο Ελληνικός Μελοδραματικός Θιάσος με δύο υψίφωνες και δύο βαβύφωνους στην σύνθεσή του αρχίζει σειρά παραστάσεων στο θέατρο Σμύρνης από Παρασκευή 9 Μαρτίου μέχρι Κυριακή 18 Μαρτίου. Μέλη του θιάσου είναι ο υψίφωνος κ. Μωραΐτης, οι βαρύτονοι Βλαχόπουλος και Αγγελόπουλος, η υψίφωνος κα Αρ. Κυπαρίσση, η κα Βλαχοπούλου και η κα Παντοπούλου.

Έργα που παίχτηκαν μεταξύ των άλλων ήταν τα εξής: *Η Περουζέ* δίπρακτο μελόδραμα σε στίχους Τσοκόπουλου και μουσική Θεόφραστου Σακελλαρίδη (η μεγαλύτερη επιτυχία του θιάσου), η *Μιρέϊγ* του Γκοννώ, ο *Φάουστ* και η *Λουκία του Λαμερμούρ*.²⁸⁸

Άλλοι θιάσοι και παραστάσεις που καταγράφονται στις πηγές περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

Κυριακή 1 Ιανουαρίου

Σε συνέχεια των παραστάσεων από το προηγούμενο έτος του θιάσου Ελληνικής οπερέτας Γ. Λαγκαδά, δίνεται σήμερα 1/1 τιμητική παράσταση υπέρ του κ. Λαγκαδά στο θέατρο Γυμναστικού Κύκλου με το πρωτοπαρουσιαζόμενο επί ελληνικής σκηνής έργο το *Χριστινάκι* του μουσουργού Λεχάρ.²⁸⁹

Τετάρτη 18 Ιανουαρίου-19 Ιανουαρίου-20 Ιανουαρίου

Ο θιάσος Βιεννέας Οπερέτας δίνει παραστάσεις στο θέατρο Σμύρνης και παρουσιάζει τα έργα: *Ονειρώδες βάλς*, *Εύθυμος Χήρα* του Λεχάρ, *Διαζευγμένη* και τη *Νυχτερίδα* του Στράους.²⁹⁰

Πέμπτη 26 Ιανουαρίου-Σάββατο 4 Φεβρουαρίου-15 Φεβρουαρίου

Η Γαλλίδα ηθοποιός και τραγουδίστρια Υβέτ Γκιλμπέρ δίνει δυο παραστάσεις στο θέατρο Σμύρνης την 11/2 με άσματα διαφόρων εποχών. Την συνοδεύουν ο πλαγιοαυλιστής κ. Φλερύ και ο κλειδοκυμβαλιστής κ. Φερράρι.²⁹¹

Τρίτη 21 Φεβρουαρίου-Τετάρτη 29 Φεβρουαρίου-Πέμπτη 1 Μαρτίου

Την 21/2 παρουσιάζεται στο Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου υπό του Αρμενοτουρκικού

²⁸⁷ Αμάλθεια. (1912, 12 Μαΐου). Ελληνική Οπερέτα, σ. 671. (15 Μαΐου) Χρονικά, σ. 679. (16 Μαΐου) Ελληνική Οπερέτα, σ. 683. (17, 19, 22, 23, 27 Μαΐου, 1, 2, 6, 13, 16, 30 Ιουνίου) Θέατρον Ν. Σκηνης, σ. 687, 691, 695, 699, 715, 731, 735, 747, 771, 775, 825. (26 Μαΐου) Νέα Σκηνή, σ. 711. (30 Μαΐου) Θέατρον Ελληνικής Σκηνης, σ. 723. (10 Ιουνίου) Ελληνική Οπερέτα, σ. 763.

²⁸⁸ Αμάλθεια. (1912, 16 Φεβρουαρίου). Ελληνικός Μελοδραματικός Θιάσος, σ. 306. (6 Μαρτίου) Τοπικά, σ. 437. (13, 16, 17 Μαρτίου) Ελληνικόν Μελόδραμα, σ. 485, 493, 501.

²⁸⁹ Αμάλθεια. (1912, 1 Ιανουαρίου). Θέατρον Γυμν. Κύκλου, σ. 5.

²⁹⁰ Αμάλθεια. (1912, 18, 19, 20 Ιανουαρίου). Θέατρον Σμύρνης, σ. 98, 106, 114.

²⁹¹ Αμάλθεια. (1912, 26 Ιανουαρίου, 4, 15 Φεβρουαρίου). Θέατρο Σμύρνης, σ. 157, 226, 298.

Θιάσου η οπερέτα *αί 28 ημέραν της Κλαιρέτης* και την 1/3 θα παρουσιαστεί η οπερέτα *Κιοσέ Κεχαγιάς*.²⁹²

Οι συναυλίες που αναφέρονται στις πηγές περιλαμβάνουν τις εξής:

Κυριακή 1 Ιανουαρίου

« Αληθής μουσική απόλαυσις» ήταν η συναυλία της κ. Νίνας Φωκά που δόθηκε την 30/12.²⁹³

Τετάρτη 11 Ιανουαρίου

Την 13/1 δίνεται ευεργετική συναυλία υπέρ της νεαρής υψιφώνου κ. Γεωργοπούλου, την οποία θα συνοδεύσουν και οι ερασιτέχνες μουσικοί Δ. Ισηγόνης, Ι. Βασιλακάκης και Α. Ιατρού, καθώς και οι μουσικοδιδάσκαλοι Πασκουαρέλο, Ζαμάνης και Καρέρας.²⁹⁴

Παρασκευή 17 Φεβρουαρίου

Την 15/2 στο Θέατρο Σμύρνης δόθηκε συναυλία υπό του μικρού βιολιστή Φλόριζελ και της διασήμου υψιφώνου εκ Δρέσδης κας Σαμπέλ Τσόδερ.²⁹⁵

Πέμπτη 5 Απριλίου-Κυριακή 1 Απριλίου

Την 2/4 δίνεται συναυλία υπό τον κλειδοκυμβαλιστή κ. Γεωργίου Ε. Σβέρσκη, τελειόφοιτου του ωδείου των Παρισίων με έργα Μπετόβεν, Σούμπερτ, Βοροδίν, Γκρήκ, Σωπέν, κλπ και μετά την επιτυχία της ακολουθεί και δεύτερη συναυλία την Πέμπτη 5 Απριλίου.²⁹⁶

Τρίτη 3 Απριλίου

Την 2/4 ο κλειδοκυμβαλιστής κ. Σβίροκκ δίνει συναυλία και την 4/4 θα δώσει μια ακόμη.²⁹⁷

Και μία συναυλία με ευεργετικό σκοπό:

Παρασκευή 9 Μαρτίου

Σε ευεργετική συναυλία υπέρ του Ολλανδικού Νοσοκομείου θα συμμετάσχουν οι εξής ερασιτέχνες: οι κ κ. Γεωργόπουλος, Σκαλάς, Μουράτ, Γκού, Βαλαί, Ελιώτ, Γιαννόπουλος, Τουρτέ, Βιδάλ, και Γκιφραί, η κα Γκού, οι διδες Μπελώμ, Αλιότη, Κοτζιά και Γκίζ και οι μουσικοδιδάσκαλοι Πασκουαρέλο και Καρέρας.²⁹⁸

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα υπόλοιπα άρθρα του εξαμήνου, καλύπτοντας μια ποικιλία

²⁹² Αμάλθεια. (1912, 21, 29 Φεβρουαρίου, 1 Μαρτίου). Χρονικά, σ. 338, 393, 402.

²⁹³ Αμάλθεια. (1912, 1 Ιανουαρίου). Συναυλία Φωκά, σ. 5.

²⁹⁴ Αμάλθεια. (1912, 11 Ιανουαρίου). Συναυλία, σ. 45.

²⁹⁵ Αμάλθεια. (1912, 17 Φεβρουαρίου). Συναυλία Φλοριζέλ, σ. 314.

²⁹⁶ Αμάλθεια. (1912, 1, 5 Απριλίου). Μουσική Συναυλία, σ. 547, 559.

²⁹⁷ Αμάλθεια. (1912, 3 Απριλίου). Συναυλία Σβίροκκ, σ. 551.

²⁹⁸ Αμάλθεια. (1912, 9 Μαρτίου). Ευεργετική Συναυλία, σ. 462.

θεμάτων.

Τρίτη 3 Απριλίου-Σάββατο 21 Απριλίου

Στο θέατρο Σμύρνης την 3/4 δίνεται γιορτή υπέρ της Αγγλικής παροικίας της Σμύρνης μετά χορών, και ασμάτων στην οποία θα εκτελεστούν μουσικά τεμάχια υπό του κ. Αχιλ. Δ. Αβριόλ και ταραντέλας επί βιολοντσέλου του ομογενούς κ. Γιαννόπουλου.²⁹⁹

Τρίτη 13 Μαρτίου

Ο σύνδεσμος Ιεροψαλτών Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, διοργάνωσε εορτή την 11/3 στο Λαϊκό Κέντρο όπου μέλη του συλλόγου έψαλλαν διάφορα εκκλησιαστικά άσματα και τραγούδησαν διάφορα δημώδη. Ο σύνδεσμος ιδρύει Μουσική Σχολή στο οίκημα της «Μουσικής Σχολής Σμύρνης» όπου εκτός από Ευρωπαϊκή θα διδάσκεται και Βυζαντινή Μουσική.³⁰⁰

Τρίτη 12 Ιουνίου

Η εφημερίδα μέσω της στήλης Σμυρναϊκή Ηχώ αναφέρεται στους « νυκτερινούς αοιδούς» που τραγουδώντας ή παίζοντας όργανα κάτω από τα παράθυρα τις νύχτες διαταράσσουν την νυχτερινή ησυχία των κατοίκων και καλεί την Αστυνομική αρχή να απαγορεύσει τους «πρωτοτύπους και εμμέτρους ερωτικές ταύτας εκδηλώσεις και διαχύσεις».³⁰¹

5.6.2. 1912 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Το δεύτερο εξάμηνο του 1912 χαρακτηρίζεται από αισθητά λιγότερα ευρήματα, με τα άρθρα να επικεντρώνονται κυρίως σε επιλεγμένες πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως θεατρικές παραστάσεις, μια ευεργετική συναυλία και την έναρξη ζωντανής μουσικής από τσιγγάνικη ορχήστρα, αντανακλώντας πιθανές μεταβολές στο ενδιαφέρον ή τη δραστηριότητα της περιόδου.

Ελληνική οπερέτα Θιάσου Παπαϊωάννου

Στη Νέα Σκηνή ο Θίασος Ελληνικής Οπερέτας Παπαϊωάννου συνεχίζει τις παραστάσεις που άρχισε την 12 Μαΐου με τους ίδιους συντελεστές. Το θίασο απαρτίζουν εκτός από τον κ. Ιωάννη Παπαϊωάννου, θιασάρχη, και την δημοφιλή στη Σμύρνη υψίφωνο πρωταγωνίστρια Δίδα Μελπομένη Κολλυβά, και οι εξής: οι κυρίες Κλ.Τριφυλάκη, Αλ. Δαμάσκου, οι δεσποινίδες Κανδυλάκη (β' υψίφωνος), Δρακοπούλου, Αικατερίνη Κολλυβά (αδελφή της Μελπομένης Κολλυβά) και οι κύριοι Καμβύσης (υψίφωνος), Ε. Φιλίπιδης (βαρύτονος),

²⁹⁹ Αμάλθεια. (1912, 3, 21 Απριλίου). Η αγγλική εορτή, σ. 551, 607.

³⁰⁰ Αμάλθεια. (1912, 13 Μαρτίου). Εορτή Συνδέσμου Ιεροψαλτών, σ. 485.

³⁰¹ Αμάλθεια. (1912, 12 Ιουνίου). Νυκτωδία, σ. 767.

Κοφινιώτης, Ε. Δαμάσκος, Νέζερ, Χ. Φιλιππίδης, Καλλονάς και ο διευθυντής της ορχήστρας κ. Α. Τιβέρης.

Μέχρι 15 Ιουλίου παρουσιάζονται τα έργα : *οι 28 ημέρες της Κλαιρέτης* του Μορίς, *Αγνή Σωσσάνα*, *Ο Κόμης του Λουξεμβούργου* του Λεχάρ, *η Εύθυμος χήρα*, *η Διαζευγμένη*, *Τα φθινοπωρινά γυμνάσια*, *Ναστραδίν Χότζα*, *η Δολλαριούχος Πριγκίπισσα*.

Μεταξύ των παραστάσεων δίνεται από το θίασο και μια ευεργετική παράσταση για την οικονομική υποστήριξη της οικογενείας του θανόντος μουσικού Ζαμάνη. Στις 8 Ιουλίου, η εφημερίδα, μέσω της στήλης Σμυρναϊκή Ηχώ, δημοσιεύει μια εκτενή καταχώρηση εκφράζοντας τη δυσaráσκειά της για τη χαμηλή προσέλευση των θεατών στις παραστάσεις. Ωστόσο, όπως επισημαίνεται, «δεν έχουμε να παραπονεθούμε, ούτε δια το θέατρον, ούτε δια τον θίασον, διότι αμφοτέρα ήσαν τέλεια». Στις επόμενες παραστάσεις, η εικόνα αυτή αντιστρέφεται, με το θέατρο να γεμίζει ασφυκτικά.

Την 14/7 δίνεται ευεργετική παράσταση υπέρ του υψίφωνου Καμβύση, με το έργο *Η Ζωντοχήρα* να παίζεται για πρώτη φορά. Ακολουθεί η ευεργετική παράσταση υπέρ της δημοφιλούς καλλιτέχνιδος στη Σμύρνη, της διδος Μελοπομένης Κολλυβά με το μελόδραμα *ο κόμης του Λουξεμβούργου* μετά το οποίο η δις Κολλυβά θα τραγουδήσει το πατριωτικόν άσμα *ο Γέρων Δήμος* και την *Σμυρνοπούλαν* του μουσικοδιδάσκαλου Μηλανάκη σε στίχους διδος Ζωής Αναστασιάδου. Την 16/7 δίνεται η τελευταία παράσταση (ευεργετική υπέρ του θιασάρχη κ. Παπαϊωάννου) και την επόμενη ο θίασος αναχωρεί για Αλεξάνδρεια.³⁰²

Ρουμανική Ορχήστρα

Στο Ζυθοπωλείο Κραίμερ όλη την χειμερινή περίοδο θα παίζει Ρουμανική Ορχήστρα Αθιγγάνων (Ευρωπαίοι Τσιγγάνοι). Με καθημερινές καταχωρήσεις στην εφημερίδα Αμάλθεια το ζυθοπωλείο δημοσιεύει το πρόγραμμα των συναυλιών της ορχήστρας όπου αναγράφονται λεπτομερώς τα μουσικά κομμάτια που θα παιχτούν. Την Ρουμανική ορχήστρα θα διευθύνει ο διαπρεπής μουσικοδιδάσκαλος Αλ. Βοττέα. Επίσης η Ρουμανική ορχήστρα κάθε Τετάρτη και Σάββατο θα παίζει και στο Ξενοδοχείο Κραίμερ Παλλάς κατά την διάρκεια του δείπνου.³⁰³

Σάββατο 21 Ιουλίου

Η Μουσική Σχολή Σμύρνης, την 28/7 θα εκτελέσει διάφορα κομμάτια σε ευεργετική

³⁰² Αμάλθεια. (1912, 1 Ιουλίου). Ελληνική Οπερέττα, σ. 3. (3, 6, 14, 15 Ιουλίου), σ. 7, 15, 35, 39. (5, 8 Ιουλίου), Θέατρον Νέας Σκηνής, σ. 11, 23. (6, 14 Ιουλίου), Ευεργετική Παράστασις, σ. 15, 35. (8 Ιουλίου), Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 23. (18 Ιουλίου), Αναχώρησις Θιάσου, σ. 47.

³⁰³ Αμάλθεια. (1912, 23 Δεκεμβρίου). Χρονικά, σ. 525. (25, 27, 28, 29, 30 Δεκεμβρίου), Ζυθοπωλείον Κραίμερ, σ. 530, 534, 538, 542, 546.

παράσταση στο θέατρο ΓΚΕΥ.³⁰⁴

Σάββατο 22 Σεπτεμβρίου

Η εφημερίδα μέσω της στήλης Σμυρναϊκή Ηχώ εκφράζει την απαισιοδοξία της για την θεατρική κίνηση, την ακύρωση παραστάσεων από τους Ελληνικούς θιάσους, γράφοντας «ο επικείμενος πόλεμος τείνει να εξαφανίσει από την πόλιν μας και το θέατρον. Ήδη τώρα εν έτος δεν ήταν δυνατόν να πατήσει στην Τουρκία Ιταλικός θιάσος δια τούτο δε ούτε Ιταλικήν οπερέτα είχομεν, ούτε μελόδραμα. Τώρα ήλθε και η σειρά των Ελληνικών θιάσων, τα συμβόλαια των οποίων με τους ενταύθα θεατρώνες θα ακυρωθούν».³⁰⁵

5.6.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1912

Το 1912 η πολιτιστική ζωή της Σμύρνης παρουσιάζει ιδιαίτερη ζωνρότητα, ιδιαίτερα στο πρώτο εξάμηνο του έτους, με πλούσια θεατρική και μουσική δραστηριότητα. Ωστόσο, η ατμόσφαιρα πολιτικής αβεβαιότητας, λόγω του Ιταλοοθωμανικού πολέμου στη Βόρεια Αφρική και της έναρξης του Α' Βαλκανικού Πολέμου προς τα τέλη του έτους, επηρεάζει το πολιτιστικό τοπίο. Γίνονται ακυρώσεις παραστάσεων Ελληνικών και Ιταλικών θιάσων και υπάρχει γενική μείωση της θεατρικής κίνησης.

Θεατρικά Σχήματα και Παραστάσεις

Ο Μελοδραματικός Θιάσος Παπαϊωάννου, με επικεφαλής τον Ιωάννη Παπαϊωάννου και την υψίφωνο Μελομένη Κολλυβά, ξεκινά παραστάσεις στη Νέα Σκηνή. Το ρεπερτόριο του θιάσου περιλαμβάνει δεκάδες οπερέτες, με κορυφαία επιτυχία το *Ονειρώδες Βαλς*.

Ο Ελληνικός Μελοδραματικός Θιάσος παρουσιάζει έργα, με ιδιαίτερη επιτυχία την *Περουζέ*. Παράλληλα, ο Θιάσος Γεωργίου Λαγκαδά εγκαινιάζει το έτος ανεβάζοντας την οπερέτα *Το Χριστινάκι* του Λέχαρ.

Η Βιεννέζικη Οπερέτα εμφανίζεται παρουσιάζοντας παρόμοια έργα και ο Αρμενοτουρκικός Θιάσος ανεβάζει το έργο *28 Ημέρες της Κλαιρέτης* και *Κιοσέ Κεχαγιάς*.

Συναυλίες και Μουσικές Εκδηλώσεις

Η συναυλία της Νίνας Φωκά χαρακτηρίζεται στον τύπο ως «αληθής μουσική απόλαυσις». Αρχές του έτους πραγματοποιείται ευεργετική συναυλία υπέρ της νεαρής υψιφώνου Γεωργοπούλου, με συμμετοχή δασκάλων και ερασιτεχνών μουσικών. και ένα μήνα μετά παρουσιάζονται σε κοινή εμφάνιση η διάσημη υψίφωνος Τσόδερ και ο νεαρός βιολιστής

³⁰⁴ Αμάλθεια. (1912, 21 Ιουλίου). Θέατρον Γκεϋ, σ. 59.

³⁰⁵ Αμάλθεια. (1912, 22 Σεπτεμβρίου). Ο πόλεμος και το θέατρο, σ. 263.

Φλόριζελ.

Ο κλειδοκυμβαλιστής Γ. Ε. Σβέρσκη δίνει δύο συναυλίες με έργα των Μπετόβεν, Σούμπερτ, Βοροντίν και άλλων συνθετών. Ο κλειδοκυμβαλιστής Σβίροκκ εμφανίζεται με πλούσιο και απαιτητικό ρεπερτόριο. Στις 9 Μαρτίου λαμβάνει χώρα ευεργετική συναυλία υπέρ του Ολλανδικού Νοσοκομείου, με συμμετοχή ερασιτεχνών και μουσικοδιδασκάλων. Το καλοκαίρι η Μουσική Σχολή Σμύρνης παρουσιάζει μουσική παράσταση στο Θέατρο ΓΚΕΪ, με συμμετοχή μαθητών και καθηγητών.

Μουσική σε Άλλους Χώρους και Κοινωνικές Εκδηλώσεις

Καθ' όλη τη χειμερινή περίοδο, η Ρουμανική Ορχήστρα Αθιγγάνων παίζει στο Ζυθοπωλείο Κραίμερ υπό τη διεύθυνση του Αλέξανδρου Βοττέα. Επίσης, πραγματοποιείται μουσική εκδήλωση για την Αγγλική Παροιμία με συμμετοχή Ελλήνων μουσικών. Ο Σύνδεσμος Ιεροψαλτών διοργανώνει εορταστική εκδήλωση με εκκλησιαστικά άσματα και δημοτικά τραγούδια, παρουσιάζοντας τοπική και θρησκευτική μουσική παράδοση.

Δημοσιεύεται στην εφημερίδα καταγγελία σχετικά με τις «ερωτικές νυκτερινές εκδηλώσεις» μουσικών που παίζουν ή τραγουδούν κάτω από παράθυρα, προκαλώντας δημόσιες αντιδράσεις και ηθικά σχόλια στον τοπικό τύπο.

5.7. ΕΤΟΣ 1913

5.7.1. 1913 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ

Κατά το πρώτο εξάμηνο του 1913, παρατηρείται μια μεταβολή στη θεατρική και μουσική δραστηριότητα της Σμύρνης. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα έτη, κατά τα οποία κυριαρχούσαν οι ελληνικοί θίασοι, κατά το διάστημα αυτό φαίνεται πως υπερτερούν οι ξένοι θίασοι και ορχήστρες, όπως προκύπτει από τον αριθμό των σχετικών δημοσιευμάτων.

Ακολουθούν οι αποδελτιώσεις του εξαμήνου κατά σειρά συχνότητας, με τις συχνότερες αναφορές να παρουσιάζονται πρώτες. Οι ημερομηνίες στους τίτλους αντιστοιχούν στην ημερομηνία δημοσίευσης του εκάστοτε άρθρου.

Πρόγραμμα συναυλιών Ρουμανικής ορχήστρας

Η μεγάλη Ρουμανική ορχήστρα (Ευρωπαίων Αθιγγάνων) υπό την διεύθυνση του μουσικοδιδασκαλού Αλ. Βοττέα συνεχίζει από την 1/1 τις καθημερινές (πλην Δευτέρας) συναυλίες της στο Ζυθοπωλείο Κραίμερ με γνωστά κομμάτια Ευρωπαϊκής Μουσικής.

Κάθε Τετάρτη και Σάββατο θα παίζει 8-9μμ, στο διπλανό ξενοδοχείο Κραίμερ. Οι παραστάσεις θα διαρκέσουν μέχρι την 25/1. Η εφημερίδα στηρίζει την προσπάθεια της

ορχήστρας δημοσιεύοντας σχεδόν καθημερινά επί ένα μήνα, όλα τα προγράμματα των παραστάσεων. (*Αμάλθεια*, 1913, 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24 & 25 Ιανουαρίου, σ. 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39, 43, 47, 51, 55, 59, 63, 67, 71, 75, 79, 83).

Γερμανική οπερέτα της Αρκώ

Στις 8/2 ξεκινούν οι παραστάσεις του Θιάσου Γερμανικής Οπερέτας της κας Αρκώ στο ΣΠΟΡΤΙΝ (Θέατρο Γυμναστικού Κύκλου), οι οποίες θα διαρκέσουν έως τις 3/3, οπότε ο θίασος θα αναχωρήσει για την Κωνσταντινούπολη.

Τα έργα που παίχτηκαν ήταν: *Σανταρέλα*, *Πριγκίπισσα των δολλαρίων*, *Κόμης του Λουξεμβούργου*, *Έρωτς Αθίγγανων*, *το Χριστινάκι*, *ο Πιστός Χωρικός* του Λίο φάλ, *Εύα* του Λέχαρ με πρωταγωνίστριες την κ. Βαλδεμάρ και την κ. Φρίτζι Αρκώ, *Λεπλεπιτζής χόρ χόρ* Αγάς του Τζοχατζιάν, *η Σουζάνα* και η *Κόρη του Ληστή* που παρουσιάζεται για πρώτη φορά στη Σμύρνη.³⁰⁶

Θέατρο Σμύρνης- Ρουμάνικος Θίασος

Την 13/4 στο θέατρο Σμύρνης αρχίζει τις παραστάσεις του ο μεγάλος Ρουμανικός Θίασος Οπερετών και Μελοδραμάτων με το έργο *Ο Υποναύαρχος* του Καρόλου Μιλόχερ. Στην παράσταση αυτή θα εμφανιστεί επί σκηνής ολόκληρος ο θίασος (άνω των 100 προσώπων).

Τα έργα που θα παρουσιαστούν από το θίασο είναι τα εξής : *Έρωτς Αθίγγανων* και ο *Πλανόδιος Λεβητοποιός* του Λέχαρ, *Τσάρος και ξυλουργός* του Λόρτζεγγ, *η Αγνή Σωσάννα* του Γκίλμπερτ, *Αν ήμουν Βασιλεύς*, *Ελαφρόν ιππικόν του Σουπέ*, *ο Πτηνέμπορος* του Τσέλλερ, *το Βιενναϊόν αίμα* του Στράους, *ο Εύθυμος χωρικός* του Λίο Φάλλ, *ο Γάμος με τα Φανάρια* του Όφεμπαχ, *το Ερωτικό Βαλς*, *τα Φθινοπωρινά Γυμνάσια*, *Ο Κόμης του Λουξεμβούργου*, *το Ονειρώδες Βάλς*.

Ένας από τους πρωταγωνιστές του θιάσου, ο οποίος τραγουδά και χορεύει, είναι ο κωμικός κ. Τανάς, ενώ στις τελευταίες παραστάσεις πρωταγωνιστεί η κα Φρίτζι Αρκώ. Αναφέρεται επίσης ότι, κατά τη διάρκεια διαλείμματος παράστασης, ερμήνευσε το *Εαρινόν Όνειρον* μια καλλιτέχνιδα, της οποίας το όνομα δεν μπορεί να αναγνωστεί.

Με σχόλιο της η εφημερίδα στη στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ εκφράζει την απογοήτευση της για την μικρή προσέλευση του κόσμου στις τελευταίες παραστάσεις γράφοντας: «Τετέλεσται, η

³⁰⁶ Αμάλθεια. (1913, 15 Ιανουαρίου, 9 Φεβρουαρίου, 14 Φεβρουαρίου, 16 Φεβρουαρίου, 19 Φεβρουαρίου, 23 Φεβρουαρίου, 29 Φεβρουαρίου, 2 Μαρτίου, 3 Μαρτίου). Γερμανική Οπερέτα, σ. 46, 126, 138, 186, 190. Θέατρον Γυμν. Κύκλου, σ. 146, 162, 166.

Σμύρνη δεν δύναται πλέον να διατηρήσει έναν ευρωπαϊκόν Θίασον ούτε δια πέντε παραστάσεις... και το Σμυρναϊκόν κοινόν εξακολουθεί συνοστιζόμενον εις τους κινηματογράφους όπου δεν υπάρχει φόβος να τον ζαλίση η μουσική του Λέχαρ, του Στράους ή τον Λίο Φάλλ». ³⁰⁷

Μουσική σχολή Σμύρνης

Η Μουσική Σχολή Σμύρνης υπό την διεύθυνση του μουσικοδιδάσκαλου Στέφανου Γιατρά και με 24 όργανα στη σύνθεσή της, θα δώσει 5 συναυλίες (την 17/3, 15/4, 12/5, 26/5 και 8/6) στον κήπο του ζυθοπωλείου Αϊδίν. Θα παιχτούν μουσικά τεμάχια απο γνωστά μελοδράματα όπως τα εξής: *Δολλαριούχος Πριγκίπισσα, Κόμητα του Λουξεμβούργου, Γκέϊσα, Έρωτες Πριγκήπων, Ονειρώδες βάλς, Ο Χορχόρ Αγάς, Τα φθινοπωρινά γυμνάσια, Ριγολέτο, Έρωτας Αθιγγάνων, Μπάλλο Μάσκερα, Χορός Ουγγαρέδων, Χορός προσωπιδοφόρων, Αγνή Σουζάν, Η κόρη του Συντάγματος*, όπως επίσης και διαφορα εμβατήρια. ³⁰⁸

Κινηματογράφος Πατέ

Στον κινηματογράφο ΠΑΤΕ, στις 31/12, παρουσιάστηκε με μεγάλη επιτυχία η κινηματογραφική διασκευή της οπερέτας *Εύθυμος χήρα* του Λέχαρ, συνοδευόμενη από τη μουσική των Ρουμάνων Αθίγγανων. ³⁰⁹ Σε ανάρτηση της εφημερίδας τον επόμενο μήνα αναφέρεται πως ο κινηματογράφος συνεχίζει το πρόγραμμά του, παρουσιάζοντας μελοδραματική μουσική μεταξύ των προβολών των ταινιών, με τη συμμετοχή σοπράνων, υψιφώνων και βαρυτόνων μουσικών, μεταξύ των οποίων οι Λουδ. Δε Ρόντζη, Δελ Δεστίνιο, Βάλλυ Δε Τούρα, Νέλλα Δε Μάρκο και Μ. Φροντζίνη. Πιο αναλυτικά παρατίθεται η ακριβής αναφορά του προγράμματος: «Τερτζέτο, εκ της πρώτης πράξεως του Τροβατόρε Σοπρανό. Υψιφώνου και βαρυτόνου, Βάλλυ Δε Τούρα- Μ. Φροντζίνη και Λ. Δε Ρόντζη», «Δουέττο, εκ του Φόρτσα Δελ Δεστίνιο υψιφώνου και βαρυτόνου», «Δουέττο εκ της Τραβιάτας πραξ. Τέταρτης», «Ερνάνη, Τρίτης πράξεως κουαρτέτο Σοπράνο, Κοντράλτο, υψιφώνου και βαρυτόνου. Βάλλυ Δε Τούρα- Νέλλα Δε Μάρκο Μ. Φροτζίνη και Δουδ. Δέ Ρό τζη». ³¹⁰ Απο τις 10\6 η ρουμανική ορχήστρα παίζει μουσική στα διαλείμματα των προβολών. ³¹¹

Φιλαρμονική Εταιρεία

Η Διεθνής Φιλαρμονική Εταιρεία δίνει συναυλία στις 17/2 στο ξενοδοχείο Κραίμερ,

³⁰⁷ Αμάλθεια. (1913). (2, 6, 17, 18, 19, 20, 21 & 23 Απριλίου). Θέατρον Σμύρνης, σ. 274, 290, 318, 322, 326, 330, 334, 338. (19 Απριλίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 326.

³⁰⁸ Αμάλθεια. (1913, 15 Μαρτίου, 14 Απριλίου, 5 Μαΐου). Κήπος Αϊδίν, σ. 223, 315, 383. (26 Μαΐου, 9 Ιουνίου). Κήπος ζυθοποιείου Αϊδίν, σ. 435, 483.

³⁰⁹ Αμάλθεια. (1913, 1 Ιανουαρίου). Εις του Πατέ, σ. 3.

³¹⁰ Αμάλθεια. (1913, 23 Φεβρουαρίου). Εις του Πατέ, σ. 163.

³¹¹ Αμάλθεια. (1913, 11 & 15 Ιουνίου). Εις του Πατέ, σ. 487, 501.

ερμηνεύοντας έργα διακεκριμένων Ευρωπαίων μουσουργών, μεταξύ των οποίων οι Μπετόβεν, Γκύλ, Βέμπερ, Σούμπερ, Μασνέ και Μπάαμς (όπως αναφέρονται). Η συναυλία συνοδεύεται από την κ. Ηρ. Φιλιππίδου Ιατρού στο κλειδοκύμβαλο.³¹²

Πέρα από τις αναφορές σε μουσικές εκδηλώσεις, η εφημερίδα δημοσίευσε επίσης σχόλια και άρθρα που αποτυπώνουν το γενικότερο πολιτιστικό κλίμα της εποχής. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα. (Οι ημερομηνίες στους τίτλους, αφορούν την ημέρα δημοσίευσης του άρθρου)

Τρίτη 8 Ιανουαρίου «Πρωτοφανή εποχή» ονομάζει τον φετινό χειμώνα η στήλη της εφημερίδας *Αμάλθεια* «Σμυρναϊκή Ηχώ», λόγω ελλείψεως καλλιτεχνικών γεγονότων και της επικρατήσεως των κινηματογράφων.³¹³

Τετάρτη 15 Μαΐου

Στα μέσα Μαΐου η στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ επανέρχεται με απογοήτευση για την απουσία καλλιτεχνικής κίνησης.³¹⁴

Τρίτη 11 Ιουνίου

Η στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ με τίτλο «ΕΙΣ ΤΟ ΜΗ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ» ασχολείται με το ζήτημα των φωνογράφων, που έχουν διαδοθεί τόσο πολύ ώστε όλη την ημέρα, ακόμη και τη νύχτα, δεν σταματούν να παίζουν, ενοχλώντας τους κατοίκους.

«Έκαστος δύναται ν' ανησυχεί τον γείτονάν των με μουσικές και άσματα, άλλος θέτει έναν πελώριον φωνογράφων εις τον εξώστην του δια να διασκεδάσει ...πολλάκις δε η αστυνομία ούτε παρατήρησιν τω κάμει». ³¹⁵

Εκτός από τις δημοσιεύσεις αυτές, η εφημερίδα συνεχίζει να καταγράφει τη μουσική δραστηριότητα της εποχής, με αναφορές σε συναυλίες και εκδηλώσεις που έλαβαν χώρα στη Σμύρνη. Ακολουθούν οι συναυλίες:

Παρασκευή 15 Φεβρουαρίου

Το Ζεύγος Κοκκίνη έδωσε συναυλία το Φεβρουάριο στη Βιέννη με Ελληνικά άσματα στην οποία προσήλθε ολόκληρη η Ελληνική κοινότητα της Βιέννης.

Το γεγονός προβλήθηκε από τις Γερμανικές εφημερίδες . Η Αμάλθεια σχολιάζοντας την

³¹²Αμάλθεια. (1913, 19 Ιανουαρίου). Η Φιλαρμονική, σ. 62. (1913, 15 Φεβρουαρίου). Μουσική συναυλία, σ. 134. (1913, 19 Φεβρουαρίου). Συναυλία, σ. 146.

³¹³Αμάλθεια. (1913, 8 Ιανουαρίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 22.

³¹⁴Αμάλθεια. (1913, 15 Μαΐου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 394.

³¹⁵Αμάλθεια. (1913, 11 Ιουνίου). Σμυρναϊκή Ηχώ, σ. 486.

επιτυχημένη εμφάνιση των Σμυρναίων καλλιτεχνών στην Ευρώπη, εκφράζει την απογοήτευσή της για την απουσία καλλιτεχνικού αισθήματος των Σμυρναίων και την φτωχή καλλιτεχνική κίνηση στη πόλη.³¹⁶

Σάββατο 16 Φεβρουαρίου

Η μουσική του Πολυτεχνείου δίνει συναυλία την 16/2 στη Λέσχη Καραντίνας (πρώην Μιραμάρ). Θα παιχτούν : *Εμβατήρια, στρατιωτικά μαρς, ουσάκ, χιτζάζ* και *χουζάμ* με έγχορδα όργανα, *Βάλς* και διάφορα άσματα υπό των μαθητών του Πολυτεχνείου.³¹⁷

Τετάρτη 13 Μαρτίου- Κυριακή 17 Μαρτίου

Την 17/3 η διπλωματούχος κλειδοκυμβαλίστρια Δις Φινάλε δίνει συναυλία στο ξενοδοχείο Κραίμερ με την σύμπραξη των κ.κ. Ρουσέλ και Μ. Στάλ με κλασσικά έργα, (Μπετόβεν, Σοπέν, κ.λ.π)³¹⁸

Παρασκευή 22 Μαρτίου

Η υψίφωνος κ. Φρίτζη Αρκώ με την σύμπραξη του κ. Φράντζ Πετρή δίνει συναυλία την 23/3 στο ξενοδοχείο Κραίμερ.³¹⁹

Παρασκευή 5 Απριλίου

Την 19/4 δίνεται μουσική συναυλία υπό του κ. Ιωάννου Δ. Α-τόβιτς (μαθητής του κ. Λογκοβάρδη) μετά των γνωστότερων ερασιτεχνών της πόλης.³²⁰

Και οι ευεργετικές συναυλίες:

Πέμπτη 28 Φεβρουαρίου-Παρασκευή 1 Μαρτίου- Σάββατο 2 Μαρτίου

Στις 29/2, 1/3 και 2/3 δίνονται δυο μεγάλες ευεργετικές συναυλίες υπέρ των προσφύγων στον κινηματογράφο ΠΑΤΕ με την συμμετοχή της Ρουμάνικης Ορχήστρας και του Ιταλικού Μελοδραματικού Θιάσου Δε Ρόντζη.³²¹

Εκτός από τις συναυλίες και τις φιλανθρωπικές εκδηλώσεις, η μουσική ζωή της εποχής εμπλουτίζεται και από τη δράση διαφόρων μουσικών ομίλων, τη λειτουργία μουσικών σχολών, καθώς και από άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν τραγούδι, χορό, εγκαίνια, εσπερινούς και συναυλίες

³¹⁶ Αμάλθεια. (1913, 15 Φεβρουαρίου). Ελληνική Συναυλία εν Βιέννη, σ. 134.

³¹⁷ Αμάλθεια. (1913, 16 Φεβρουαρίου). Εσπερίς, σ. 139.

³¹⁸ Αμάλθεια. (1913, 13 & 17 Μαρτίου). Μουσική Συναυλία, σ. 214, 230.

³¹⁹ Αμάλθεια. (1913, 22 Μαρτίου). Συναυλία, σ. 246.

³²⁰ Αμάλθεια. (1913, 5 Απριλίου). Μουσική Συναυλία, σ. 286.

³²¹ Αμάλθεια. (1913, 28 Φεβρουαρίου, 1 & 2 Μαρτίου). Εις του Πατέ, σ. 179, 183, 187.

Σάββατο 4 Μαΐου

Η μουσική του ομίλου Ορφέας υπό την διεύθυνση του μουσικοδιδάσκαλου Χρ. Ρούσου θα παίζει την 5/5 στον κήπο Αθανασούλα.³²²

Σάββατο 1 Ιουνίου- Κυριακή 2 Ιουνίου

Μουσικός όμιλος (παιχνίδια) εκ Κων-πόλεως θα εκτελέσει τεμάχια την εσπέραν 2/6 και 3/6 στην πλατεία του σταθμού Βουρνόβα.³²³

Παρασκευή 21 Ιουνίου

Σε τελετή της Χατζαντωνείου Σχολής την 23/6, η Μουσική Σχολή Σμύρνης θα παιανίζει διάφορα εκλεκτά τεμάχια με την σύμπραξη του πολυμελούς χορού της εκκλησίας του Αγ. Δημητρίου.³²⁴

Τρίτη 12 Μαρτίου

Η Ιωάννα Μάρς και η ωραία Τζωρτζίνα τραγουδούν Γαλλικά και Ιταλικά τραγούδια στο Θέατρο Σμύρνης.³²⁵

Σάββατο 13 Απριλίου

Την Κυριακή 14/4 γίνονται τα εγκαίνια του νέου μεγάλου κινηματοθεάτρου ΝΕΑ ΣΚΗΝΗ στην προκυμαία της Βελλαβίστας.³²⁶

Σάββατο 25 Μαΐου

Καλλίφωνος χορός υπό την διεύθυνση του πρωτοψάλτη κ. Πέτρου Μανέα και οι μαθητές της σχολής Αναστασιάδου με τη συνοδεία κλειδοκύμβαλου θα τραγουδήσουν εκλεκτά τεμάχια σε εορτή Αδελφότητας την Κυριακή 26/5 στην Αίθουσα της Σχολής Αναστασιάδου.³²⁷

Σάββατο 1 Ιουνίου

Την Κυριακή 2/6 ο πρωτοψάλτης κ. Πέτρος Μανέας με χορό 30 ατόμων θα ψάλλουν τροπάρια με Βυζαντινή μεγαλοπρέπεια στον εσπερινό του Ι.Ν. Τιμίου Προδρόμου.³²⁸

Παρασκευή 7 Ιουνίου-Κυριακή 9 Ιουνίου

Πανηγυρική έναρξη του Νέου θερινού Θεατρικού Κέντρου ΠΑΤΕ μετά της Ρουμανικής Ορχήστρας.³²⁹

Σάββατο 1 Ιουνίου

³²² Αμάλθεια. (1913, 4 Μαΐου). Όμιλος «Ορφεύς», σ. 379.

³²³ Αμάλθεια. (1913, 1&2 Ιουνίου). Καφενείον Σιδηρ. Σταθμού Βουρνόβα, σ. 455,459.

³²⁴ Αμάλθεια. (1913, 21 Ιουνίου), Χατζαντώνειος Σχολή, σ. 521.

³²⁵ Αμάλθεια. (1913, 12 Μαρτίου). Θέατρον Σμύρνης-Κινηματογράφος, σ. 221.

³²⁶ Αμάλθεια. (1913, 13 Απριλίου). Κινηματογράφος Νέας Σκηνης, σ. 311.

³²⁷ Αμάλθεια. (1913, 25 Μαΐου). Εορτή Αδελφότητος, σ. 431.

³²⁸ Αμάλθεια. (1913, 1 Ιουνίου). Ιερός ναός τίμιου Προδρόμου, σ. 455.

³²⁹ Αμάλθεια. (1913, 7 Ιουνίου). Νέον Θερινόν κέντρον, σ. 474. (9 Ιουνίου). Εις του Πατέ, σ. 483.

Η εφημερίδα την 1/6 σε καταχώρηση με τίτλο «ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΥΣ» αναφέρει: «Ο αντιπρόσωπος της εν Βερολίνω εταιρείας των περίφημων πλακών «Ορφεύς» δια γραμμόφωνα *Blumenthal* διερχόμενος εκ Σμύρνης, φέρων δε μεθ' εαυτού και φωνότυπον, επιθυμεί να λάβει άσματα εκ της πόλεως μας παρά κυριών ή δεσποινίδων κεκτημένων καλήν φωνήν... ή τους βουλόμενους να αποθανάτισωσι τήν φωνήν των... ή εις τους θέλοντας να συντάξωσι των διαθηκών προφορικώς, το οποίον συμβαίνει πολύ συχνά στην Ευρώπη.³³⁰

5.7.2. 1913 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Κατά το δεύτερο εξάμηνο του 1913, οι ελληνικοί θιάσοι επανεμφανίζονται, με τις σχετικές αναφορές στην εφημερίδα να αυξάνονται σημαντικά.

Στο πλαίσιο της αναλυτικότερης παρουσίασης αυτών, παρατίθενται αρχικά ορισμένα άρθρα και σχόλια της εφημερίδας που αφορούν τη διακύμανση της καλλιτεχνικής δραστηριότητας στη Σμύρνη.

Η αρχική απογοήτευση για την περιορισμένη κινητικότητα δίνει σταδιακά τη θέση της σε αισιοδοξία, λόγω της άφιξης σημαντικών οπερετικών θιάσων. Η παρουσία τόσο της Βιεννέζικης οπερέτας όσο και των ελληνικών θιάσων Παπαϊωάννου και Λαγκαδά δημιουργεί έντονο ενδιαφέρον, ενώ η ανταπόκριση του κοινού αποτυπώνεται στα σχόλια του Τύπου, που καταγράφει τις εναλλασσόμενες τάσεις στη θεατρική ζωή της πόλης.

Σάββατο 31 Αυγούστου-Πέμπτη 12 Σεπτεμβρίου- Τετάρτη 18 Σεπτεμβρίου-Πέμπτη 24 Οκτωβρίου-Σάββατο 2 Νοεμβρίου

Σε σχόλια της τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο, η στήλη Σμυρναϊκή Ηχώ εκφράζει την απογοήτευσή της για την έλλειψη καλλιτεχνικής κίνησης, αλλά και για την απουσία προγραμματισμένων καλλιτεχνικών παραστάσεων στο κοντινό μέλλον. Από τον Οκτώβριο, όμως, εκφράζει την αισιοδοξία της, καθώς στην πόλη, μετά τις παραστάσεις της Γαλλικής οπερέτας, έρχεται η Βιεννέζικη οπερέτα, ακολουθεί η Ελληνική Οπερέτα του Ι. Παπαϊωάννου, και η Ελληνική Οπερέτα του κ. Λαγκαδά.

Τρίτη 29 Οκτωβρίου

Σε νέο σχόλιο, αναφέρεται με επαινετικά λόγια για τα μέλη της Βιεννέζικης οπερέτας, που μετά τις παραστάσεις συχνάζουν σε νυχτερινά κέντρα και τραγουδούν τα βράδια στους δρόμους αποσπάσματα από τις οπερέτες, επιστρέφοντας στις κατοικίες τους.

Τετάρτη 6 Νοεμβρίου

³³⁰Αμάλθεια. (1913, 1 Ιουνίου), Δια τους μουσικόφιλους, σ. 455.

Η στήλη εκφράζει την απογοήτευσή της, καθώς μετά την 5η παράσταση της Βιεννέζικης οπερέτας, το θέατρο είναι άδειο.

Παρασκευή 8 Νοεμβρίου- Πέμπτη 21 Νοεμβρίου

Με νέα σχόλια τονίζεται η σύγχρονη παρουσία και των δύο μεγάλων Ελληνικών οπερετικών θιάσων, Παπαϊωάννου και Γ. Λαγκαδά, στην Πόλη, καταλαμβάνοντας και τα δύο χειμερινά θέατρα. Ευχή είναι ο κόσμος να τιμήσει τις παραστάσεις. Σχολιάζεται επίσης η σύμπτωση, για δύο ημέρες, να παίζουν και οι δύο θίασοι τα ίδια ακριβώς έργα

Τρίτη 3 Δεκεμβρίου

Νέα επαινετικά σχόλια της εφημερίδας για την αλλαγή στη στάση του κοινού, αφού και τα δυο χειμερινά θέατρα που παίζονται οι Ελληνικές Οπερέτες είναι γεμάτα «μέχρις ασφυξίας».

Έχοντας καταγραφεί οι γενικές τάσεις και οι αντιδράσεις του Τύπου, παρουσιάζονται αναλυτικότερα οι θίασοι, οι παραστάσεις που ανέβηκαν και τα στοιχεία που συνθέτουν τη μουσική δραστηριότητα της περιόδου.

Οπερέτα Παπαϊωάννου

Ο πλήρως ανανεωμένος θίασος οπερέτας του κ. Παπαϊωάννου έρχεται στη Σμύρνη να δώσει 30 παραστάσεις στο θέατρο Σμύρνης. Οι παραστάσεις που αρχίζουν στα μέσα Νοεμβρίου θα διαρκέσουν μέχρι τέλους του έτους. Πρωταγωνιστούν οι κυρίες Έγκελ, Νίτσα Ράλλη, Φλώρα Κανδυλάκη, Μαρίκα Καμβύση, Ολυμπία Δαμάσκου, Ναυσικά Παυλοπούλου, Νίτσα Φιέρα και οι κ.κ. Γεώργιος Καμβύσης, Μιχαήλ Κοφινιώτης, Μαρ. Φιλιππίδης , βαρύτονοι, οι Γ. Σαραντίδης , Α. Μηλιάδης και Ι. Παπαϊωάννου κωμικοί. Ο χορός απαρτίζεται από 24 πρόσωπα, ενώ η πλήρης ορχήστρα διαθέτει 20 όργανα.

Δόθηκαν οι εξής παραστάσεις:

Έρωσ Αθίγγανων, Ανοιξιάτικο Αεράκι, Δολλαριούχος πριγκίπισσα, η Γκέϊσα του Αγγλου συνθέτου Σίδνευ Τζόυς, ο Κόμης του Λουξεμβούργου, οι Γρεναδιέροι, η Αγνή Σωσάνα, ο Λεμπλεμπιτζής Χορ χορ Αγάς, Εύα, Φθινοπωρινά Γυμνάσια, ο Πριγκιπικός Έρωσ, Ονειρώδες βάλς, Αί 28 ημέραι της Κλαιρέτης, Ζάκσον και Συντροφιά, Ναστρεδίν Χότζα, Νιτούς, Βιενναίαι Γυναίκες και η Ζωντοχήρα.

Την 29/12 δίνεται η τελευταία παράσταση. Συμμετείχαν επίσης η Κλοτίλδη Τριφυλλάκη και ο κ. Καμβύσης. Δόθηκαν επίσης κάποιες τιμητικές παραστάσεις υπέρ του Γερμανικού πολεμικού πλοίου Γκαίμπεν και του πληρώματός του, η ορχήστρα του οποίου έπαιξε στα

διαλείμματα των παραστάσεων.³³¹

Οπερέτα Λαγκαδά

Την 15 Νοεμβρίου αρχίζει τις παραστάσεις στο Θέατρο Γυμνασιακού Κύκλου ο θίασος Ελληνική Οπερέτα του κ. Γ. Λαγκαδά με πρωταγωνίστριες την δίδα Μελπομένη Κολουβά και την Αρτ. Κυπαρίσση. Στο θίασο συμμετέχουν επίσης η κ. Έλλη Αφεντάκη, ο υψίφωνος σύζυγός της κ. Αφεντάκης και ο βαθύτονος κ. Δράμαλης.

Ο θίασος θα δώσει 50 παραστάσεις μέχρι τέλους του έτους και θα συνοδεύεται από την ορχήστρα Καλλέγια εξ 20 οργάνων.

Έργα που παίχτηκαν είναι τα εξής: *Χριστινάκι του Δασοφύλακος*, *τα Σμυρνέικα του Τοζότη* μία σάτιρα εκ του Σμυρναϊκού βίου, *Η Πριγκίπισσα των δολλαρίων*, *η Πουπέ*, *το Ονειρώδες βάλς*, *Ερωτες Αθιγγάνων*, *Εύθυμος χήρα*, του Λέχαρ, *Ο Χορχόρ Αγάς*, *Η αγνή Σωσσάνα* βιενναία οπερέτα του Γκιλμέρ, *τα Φθινοπωρινά Γυμνάσια*, *ο κόμης του Λουξεμβούργου* του Λέχαρ, *Εύα* και *η Τρελή Άνοιξις*.³³²

Εις του Πατέ

Την 8/7 άρχισε τις παραστάσεις του στον κινηματογράφο των αδελφών ΠΑΤΕ, ο Διεθνής θίασος Ποικιλιών. Ο θίασος θα προσφέρει άσματα, χορό, και διωδίες κατά την διάρκεια των διαλειμμάτων μεταξύ των ταινιών. Οι αδελφοί ΠΑΤΕ επίσης χρηματοδοτούν και την μετασκευή της οπερέτας *η Αγνή Σωσσάνα* σε κινηματογραφική ταινία. Οι παραστάσεις θα διαρκέσουν ολόκληρο τον Ιούλιο.³³³

Θίασος Λόϊμπερ

Την 29/10 αρχίζει τις παραστάσεις ο θίασος της Δεσπ. Λόϊμπερ που θα διαρκέσουν μέχρι την Κυριακή 10/11.

Θα παρουσιαστούν τα έργα: *Αθιγγανικός Έρωτας*, *η αυτού Υψηλότης το Βάλς*, *η Αγνή Σωσσάνα*, *Εύα*, *Αγνή*, *Βιενναίον Αίμα*, *coquin de Printemps*, *Σούζι*, *ο φτωχός φοιτητής*, *Ο αρχηγός των Αθιγγάνων* του Κάλμαν και *η Εύθυμος χήρα*.³³⁴

Κινηματογράφος θεάτρου Σμύρνης

Από 28/11 έως 11/12 στον κινηματογράφο θεάτρου Σμύρνης, στα διαλείμματα μεταξύ των

³³¹Αμάλθεια. (1913, 14, 19, 20, 26, 27, 28 Νοεμβρίου, 3, 5, 7, 11, 12, 18, 19, 22, 24 & 25 Δεκεμβρίου). Θέατρον Σμύρνης, σ. 427, 443, 447, 459, 463, 467, 475, 483, 491, 495, 499, 519, 523, 535, 539, 543.

³³²Αμάλθεια. (1913, 8, 17, 19, 20, 24, 26, 27 & 28 Νοεμβρίου, 3, 17, 18, 20 & 25 Δεκεμβρίου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 415, 439, 443, 447, 455, 459, 463, 467, 475, 515, 519, 527, 543.

³³³Αμάλθεια. (1913, 9, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 30 & 31 Ιουλίου). Εις του Πατέ, σ. 20, 32, 36, 44, 48, 52, 56, 60, 64, 68, 76, 92, 96.

³³⁴Αμάλθεια. (1913, 29-30 Οκτωβρίου, 2, 5-8 Νοεμβρίου). Θέατρον Σμύρνης, σ. 379, 383, 395, 403, 407, 411, 415.

ταινιών θα παίζει μουσική ένα *σεξτέτο* (έξι όργανα) εκ της ορχήστρας του θιάσου του κ. Παπαϊωάννου με την συνοδεία του διακεκριμένου κλειδοκυμβαλιστή κ. Μαστρακίνη και τη συμμετοχή και του κ. Μανιόνη (*οπτέτον*).³³⁵

Σινέ μετά μουσικής

Έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των κινηματογράφων οδηγεί σε αλλαγές, καθώς με το ίδιο εισιτήριο ο θεατής μπορεί πλέον να απολαμβάνει δωρεάν μύρα ή αναψυκτικό, ενώ παράλληλα ακούει εκλεκτά κομμάτια από μια εξαιρετική ορχήστρα στο σινεμά ΠΑΛΛΑΔΑ. Στο σινεμά ΙΡΙΔΑ, μεταξύ των ταινιών, έχει την ευκαιρία να απολαύσει τις μελωδίες της Εστουδιαντίνας Σμύρνης ή των Πολιτακίων υπό τη διεύθυνση του κ. Βασιλάκη Σιδέρη. Ο αυξανόμενος ανταγωνισμός τελικά οδηγεί και σε μείωση της τιμής του εισιτηρίου.³³⁶

Θίασος Κυπαρίσση- Κολυβά

Ο θίασος οπερέτας Κυπαρίσση – Κολυβά δίνει 9 παραστάσεις στο Θέατρο Γυμν. Κύκλου από 4/12 έως 28/12 με τη συμμετοχή των Γ. Δράμαλη και Ν. Αφεντάκη και της Έλλης Αφεντάκη. Θα παιχτούν τα Έργα: *Φθινοπωρινά Γυμνάσια*(Ουγγρική οπερέτα), *Πουπέ*, *Πριγκίπισσα Δολλαρίων*, *Εύα*, *Νυχτερίδα* και η *Μαμζέλ Νιτούς*.³³⁷

Θίασος Αλίκης Μπονέρ

Από 10/10 έως 22/10 ο θίασος Αλίκης Μπονέρ θα δώσει στο θέατρο Σμύρνης τις εξής παραστάσεις: *Η Κόρη της Μαντάμ Αγγώ*, *Μασκότ*, *Μικρή Μισού*, *Γκράν Μογκόλ*, *Εύθυμη χήρα*, *Κώδωνας της Κορνεβίλλης* και *Ονειρώδες Βαλς*.³³⁸

Σχολή εκκλησιαστικής μουσικής

Υπό του Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσοστόμου ιδρύεται τον Σεπτέμβριο η Εκκλησιαστική Μουσική Σχολή Δημόδικος στην οποία θα διδάσκεται δωρεάν η Εκκλησιαστική Βυζαντινή και Ευρωπαϊκή Μουσική, με σκοπό τη διάδοση της, ιδιαίτερα στους Ιεροψάλτες, διδασκάλους και κληρικούς. Διδάσκοντες είναι: οι κ. Μεταξάς (Διευθυντής), Ι. Α. Βασιλειάδης, Σεραφείμ ιεροδιάκονος, Βασίλειος Ζαγκλιβερινός και Τ. Βασιλάς.

Η πρώτη εμφάνιση του μουσικού χορού της Σχολής γίνεται την 22/12 στον Ι. Ν. Τιμίου Προδρόμου (Σχοινάδικα). Από την εφημερίδα καλούνται οι πολίτες να ενθαρρύνουν τους νέους να στελεχώνουν τη Σχολή και να ενισχύουν οικονομικά την λειτουργία της.³³⁹

³³⁵ Αμάλθεια. (1913, 27 Νοεμβρίου). Κινηματογράφος Θεάτρου Σμύρνης, σ. 464.

³³⁶ Αμάλθεια. (1913, 30 Ιουλίου). Εις την Παλλάδα, σ. 92. (11 Οκτωβρίου). Εις την Ίριδα, σ. 320. (30 Οκτωβρίου). Συναγωνισμός, σ. 383.

³³⁷ Αμάλθεια. (1913, 4, 11, 12, 15 Δεκεμβρίου). Θέατρο Γυμν. Κύκλου, σ. 479, 495, 499, 511.

³³⁸ Αμάλθεια. (1913, 8, 13, 16, 20, 22 Οκτωβρίου). Θέατρο Σμύρνης, σ. 315, 327, 335, 351, 355.

³³⁹ Αμάλθεια. (1913, 30 Αυγούστου). *Τόρυσις Μουσικής Σχολής*, σ. 199. (1 Σεπτεμβρίου). *Μουσική Σχολή «Ο*

Τρίτη 2 Ιουλίου-Παρασκευή 16 Αυγούστου

Ζητείται αριστερός Ψάλτης από Ι. Ναό, ενώ παράλληλα Δεξιός Ψάλτης Βυζαντινής μουσικής ζητά εργασία σύμφωνα με τις αγγελίες που δημοσιεύονται στην εφημερίδα.³⁴⁰

Παρασκευή 13 Σεπτεμβρίου

Η μουσική του ομίλου Ορφέως θα παίζει σε εορτή φιλεκπαιδευτικής κοινότητας την 15/9.³⁴¹

Πέμπτη 3 Οκτωβρίου

Η ορχήστρα του κ. Καλλέγια θα παίζει καθημερινά από 3/10 μουσική στο Ζυθοπωλείο Κραίμερ.³⁴²

Τρίτη 3 Δεκεμβρίου-Τετάρτη 18 Δεκεμβρίου

Ο Υψίφωνος Αρμένιος κ. Σάχ Μουραδιάν αφιχθείς εκ Παρισίων θα δώσει δυο συναυλίες το Δεκέμβριο με την συμμετοχή και των δίδων Μάκαρδιτς και Διράν Αρσλάν.³⁴³

Πέμπτη 12 Δεκεμβρίου- Κυριακή 15 Δεκεμβρίου- Πέμπτη 19 Δεκεμβρίου

Η ορχήστρα του Γερμανικού Πολεμικού Γκαίμπεν υπο την διεύθυνση του αρχιμουσικού της κ. Μπραίχγκετς θα δώσει τρεις συναυλίες στο Ζυθοπωλείο Κραίμερ.³⁴⁴

Κυριακή 15 Δεκεμβρίου

Ο επιχειρηματίας Φωκαέως διοργάνωσε 10 πανηγυρικές παραστάσεις (ζούρ φίζ) με δημοφιλείς οπερέτες (*φθινοπωρινά Γυμνάσια, Χριστινάκι, Σουζάνα, Ερωτας Αθιγγάνων*) κλπ με μεγάλη επιτυχία.³⁴⁵

Σάββατο 21 Δεκεμβρίου

Η οπερέτα *Το Χριστινάκι του Δασοφύλακος* δίνεται την 21/12 σαν τιμητική εσπερίδα των υψιφώνων του θιάσου Νικολάου και Έλλης Αφεντάκη.³⁴⁶

5.7.3. ΣΥΝΟΨΗ του Έτους 1913

Το 1913 αναδεικνύεται ως έτος έντονης πολιτιστικής ζωής, με πλούσια αρθρογραφία και

Δημόδοκος», σ. 208. (6 Νοεμβρίου). *Η εκκλησιαστική Μουσική*, σ. 407. (20 Δεκεμβρίου). *Μικρά Εφημερίς*, σ. 529.

³⁴⁰ Αμάλθεια. (1913, 2 Ιουλίου). σ. 4. (1913, 16 Αυγούστου). *Ζητείται*, σ. 152.

³⁴¹ Αμάλθεια. (1913, 13 Σεπτεμβρίου). *Εορτή Αδελφότητας*, σ. 240.

³⁴² Αμάλθεια. (1913, 3 Οκτωβρίου). *Ζυθοπωλείον Κραίμερ*, σ. 300.

³⁴³ Αμάλθεια. (1913, 3 Δεκεμβρίου). Ο Υψίφωνος κ. Μουραδιάν, σ. 475. (1913, 18 Δεκεμβρίου). *Μουσική συναυλία*, σ. 519.

³⁴⁴ Αμάλθεια. (1913, 12 Δεκεμβρίου). *Συναυλία Κραίμερ*, σ. 500. (15 Δεκεμβρίου). *Μικρά εφημερίς- Συναυλία*, σ. 512. (19 Δεκεμβρίου). *Μικρά εφημερίς-Μουσική συναυλία*, σ. 524.

³⁴⁵ Αμάλθεια. (1913, 15 Δεκεμβρίου). *Σουρ -φίζ*, σ. 512.

³⁴⁶ Αμάλθεια. (1913, 21 Δεκεμβρίου). *Θέατρον Γυμν. Κύκλου*, σ. 531.

σημαντικά μουσικά και θεατρικά γεγονότα.

Ξένοι Θίασοι, Ορχήστρες και Συναυλίες Ευρωπαϊκής Προέλευσης

Η Ρουμανική Ορχήστρα Ευρωπαίων Αθίγγανων πραγματοποιεί πολυάριθμες εμφανίσεις στον χώρο του Ζυθοπωλείου και Ξενοδοχείου Κραίμερ. Η Γερμανική Οπερέτα της κυρίας Αρκώ, δίνει παραστάσεις με ευρωπαϊκό ρεπερτόριο. Ο Ρουμανικός Θίασος Οπερετών και Μελοδραμάτων περιλαμβάνει στο πρόγραμμά του έργα των Λέχαρ, Στράους, Φάλλ και άλλων συνθετών, ωστόσο η προσέλευση του κοινού είναι ελάχιστη και η υποδοχή από τον Τύπο αρνητική.

Η Φιλαρμονική Εταιρεία Σμύρνης διοργανώνει συναυλία με εκτελέσεις έργων κλασικών συνθετών της Δυτικής Ευρώπης. Ιδιωτικές μουσικές εκδηλώσεις φιλοξενούν διεθνείς καλλιτέχνες, μεταξύ των οποίων η δεσποινίς Φινάλε, ο Φρ. Αρκώ, ο Πετρής και ο Ατώβιτς, παρουσιάζοντας υψηλού επιπέδου μουσικό πρόγραμμα.

Μουσική Εκπαίδευση και Τοπικοί Μουσικοί Σχηματισμοί

Η Μουσική Σχολή του Στέφανου Γιατρά παρουσιάζει σειρά συναυλιών ενισχύοντας την παρουσία της στην τοπική μουσική ζωή. Η Μουσική Σχολή Χατζαντωνείου λαμβάνει μέρος σε τελετές και λειτουργίες. Τοπικοί μουσικοί όμιλοι όπως ο Ορφέας συμμετέχει ενεργά σε υπαίθριες συναθροίσεις και φιλανθρωπικές δράσεις.

Κινηματογράφος και Ζωντανή Μουσική Συνοδεία

Οι κινηματογραφικές αίθουσες, κυρίως ο ΠΑΤΕ, ενισχύει τις προβολές τους με ζωντανή μουσική και φωνητικές ερμηνείες στα διαλείμματα, ενώ έργα όπως *Η Εύθυμη Χήρα* μεταφέρεται και σε κινηματογραφική μορφή. Οι κινηματογράφοι ΙΡΙΔΑ, ΠΑΛΛΑΔΑ και το Θέατρο Σμύρνης υιοθέτει επίσης ζωντανή ορχήστρα και επενδύει σε πλούσιο ρεπερτόριο, εντείνοντας τον ανταγωνισμό μέσω προσφορών στα εισιτήρια.

Η Διάδοση του Φωνογράφου και οι Αντιδράσεις

Ο φωνογράφος καθίσταται καθημερινό φαινόμενο και αντικείμενο δημόσιου διαλόγου. Ο Τύπος καταγράφει έντονες ανησυχίες για την ηχορύπανση που προκαλείται από την αλόγιστη χρήση του, ειδικά σε αστικές περιοχές. Εκπρόσωπος της εταιρείας πλακών γραμμοφώνου “Οrpheus” επισκέφθηκε τη Σμύρνη, απευθύνοντας πρόσκληση σε τοπικούς τραγουδιστές για ηχογραφήσεις με φωνότυπο.

Επανεμφάνιση Ελληνικών Θιάσων και Αναβίωση της Θεατρικής Κίνησης

Κατά το τελευταίο τρίμηνο του έτους, μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων, επανέρχονται δυναμικά οι ελληνικοί θίασοι, με κυρίαρχες παρουσίες αυτές των Παπαϊωάννου και Λαγκαδά.

Η Οπερέτα Παπαϊωάννου, με πολυμελές καλλιτεχνικό δυναμικό, παρουσίασε 30 παραστάσεις με έργα γνωστών Ευρωπαίων συνθετών, γεμίζοντας τα θέατρα και συγκεντρώνοντας την ευμενή κριτική του κοινού. Ο Θίασος Λαγκαδά ανέβασε 50 παραστάσεις με υψηλό ποιοτικό επίπεδο και εκτεταμένη συμμετοχή καλλιτεχνών. Νέα θεατρικά σχήματα εμφανίζονται στην πόλη, ανεβάζοντας ελληνικές και διεθνείς παραγωγές. Η μουσική έντεχνα συνοδεύει ακόμη και τις προβολές του κινηματογράφου, διαμορφώνοντας υβριδικά πολιτιστικά σχήματα.

Εκκλησιαστική Μουσική και Πνευματική Δραστηριότητα

Η ίδρυση της Εκκλησιαστικής Μουσικής Σχολής «Δημόδικος» υπό την αιγίδα του Μητροπολίτη Χρυσοστόμου ενισχύει τη διδασκαλία της Βυζαντινής και Ευρωπαϊκής μουσικής, με σκοπό τη δωρεάν εκπαίδευση ιεροψαλτών και κληρικών. Η πρώτη δημόσια εμφάνιση του μουσικού χορού της Σχολής, έγινε στον Ιερό Ναό Τιμίου Προδρόμου, συνδέοντας την εκκλησιαστική τέχνη με τη δημόσια πνευματική ζωή της πόλης.

Ο πρωτοψάλτης Πέτρος Μανέας διηύθυνε τόσο εκκλησιαστικές όσο και λαϊκές χορωδίες σε τελετές και κοινωνικές εκδηλώσεις, γεγονός που δείχνει τον ευρύτερο ρόλο της εκκλησιαστικής μουσικής στην κοινωνία της Σμύρνης. Συνεργασίες μεταξύ σχολών, όπως της Χατζαντωνείου με τη Σχολή Γιατρά και τον εκκλησιαστικό χορό του Αγίου Δημητρίου, καταδεικνύουν τη σύνδεση της εκκλησιαστικής παιδείας με τη δημόσια πολιτιστική δραστηριότητα.

Αγγελίες στον Τύπο για προσλήψεις ψαλτών επιβεβαιώνουν τη συνεχή ανάγκη για εξειδικευμένους μουσικούς στον εκκλησιαστικό χώρο.

Φιλανθρωπικές Πρωτοβουλίες και Κοινωνική Μουσική Δράση

Πραγματοποιούνται μουσικές εκδηλώσεις και συναυλίες με σκοπό την υποστήριξη των προσφύγων, με τη συμμετοχή του κινηματογράφου ΠΑΤΕ, Ρουμάνων και Ιταλών μουσικών. Οι εκδηλώσεις αυτές ενισχύουν το κοινωνικό έργο των πολιτιστικών φορέων και αναδεικνύουν τη μουσική ως εργαλείο φιλανθρωπίας και κοινωνικής ενσυναίσθησης.

5.8 ΕΤΟΣ 1922

5.8.1. 1922 ΜΑΡΤΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

Έπειτα από ένα κενό εννέα ετών στο διαθέσιμο υλικό, η παρουσίαση των άρθρων ολοκληρώνεται με την καταγραφή των μουσικών και θεατρικών δρώμενων κατά το επτάμηνο του 1922. Οι αναφορές αυτής της περιόδου προσφέρουν πολύτιμα στοιχεία για την πολιτιστική ζωή της Σμύρνης λίγο πριν τη Μικρασιατική Καταστροφή, καταδεικνύοντας τη

δυναμική και τις τελευταίες εκφάνσεις της καλλιτεχνικής δραστηριότητας στην πόλη.

Μουσική της Στρατιάς

Την Δευτέρα 9 Μαΐου η στρατιωτική μουσική της ελληνικής Στρατιάς Μικράς Ασίας εγκαθίσταται στην Περαία. Μέχρι και τον 15 Αύγουστο θα εμφανιστεί παίζοντας μουσική πολλές φορές δημόσια μεταξύ των οποίων, την 30/6 στον κήπο του ζυθοπωλείου Αϊδίν, την 10/7 σε μεγάλη Αγροτική Εορτή στο Κορδελιό, την 24/7 στον κήπο Αθανασούλα σε χορευτική ημερίδα, την 7/8 και την 15/8 ξανά « στον μαγευτικόν κήπον του εργοστασίου Αϊδίν».³⁴⁷

Ιταλικός θίασος οπερέτας Οδέττης Μαριόν

Ο Ιταλικός θίασος Οπερέτας και φασμαγοριών της κ. Οδέττης Μαριόν αρχίζει τις παραστάσεις το Σάββατο 6 Μαρτίου που θα διαρκέσουν μέχρι την 20/4.

Παρουσιάστηκαν τα Έργα : *Κυανή Μαζούρκα* του Λέχαρ, *Η Δούκισσα του Μπάλ Ταμπαρέν* του Carlo Lobardo, *Τσιγγάνα Πριγκίπισσα*, *η Σανταρελία* (μαμιζέλ Νιτούς), *Μαντάμ ντε Τέμπε* και *ο Κόμης του Λουξεμβούργου*. Ο θίασος αφού ενέταξε στις τάξεις του και την διάσημη Ελληνίδα τραγουδίστρια του Ιταλικού μελοδράματος Μαρία Ταμπάση αναχωρεί για Ισπανία και Πορτογαλία.³⁴⁸

Ιταλικός Θίασος

Την 10/8 δίνει την πρώτη (από 15) παράσταση ο Ιταλικός θίασος στο θέατρο Κυβέλη. Στο θίασο πρωταγωνιστούν ο οξύφωνος Ντέλ Ρύ, η υψίφωνος κα Αμβρόζιο, η κα Ταβανές και οι κύριοι Βαλδαρίνο και Λασκαρίνο. Μεταξύ των άλλων παρουσίασαν τα έργα: *Τόσκα*, *Τραβατόρε*, *Αιδά*, *Ερνάνης*.³⁴⁹

Κήπος Καφενείου Παρισίων

Την Τρίτη 17 Μαΐου αρχίζει την θερινή περίοδο το ΚΑΦΕ ΠΑΡΙΣΙΩΝ με πολυμελή διεθνή ορχήστρα υπό την διεύθυνση του κ. Λ. Παλλίνη (πιανίστα του Ζυθοπωλείου ΗΒΗ), με την σύμπραξη των εξής μουσικών:

Του Ιταλού βιολιστή Ουμβέρτου Αλ. Δροβάντη, του φλαουτίστα Τζιοβάννη Τρ-ά-ζο, του Ντε Ματτέ (βιολοντσέλο), του Κιρκόρ Καραπετιάν (πρώτο βιολί), του Γιουζέππε Παλλίνη (βιολί βοηθητικό), του Διγράν Ισραηλιάν (βιόλα) και του πασίγνωστου Βασιλείου Σιδέρη

³⁴⁷ Αμάλθεια. (1922). 10 Μαΐου «Η Στρατ. Μουσική», σ. 110, 30 Ιουνίου «Η μουσική της Στρατιάς», σ. 196, 6 Ιουλίου «Μεγάλη αγροτική εορτή», σ. 207, 10 Ιουλίου «Αγροτική εορτή», σ. 215, 21 Ιουλίου «Μέγας υπαίθριος χορός», σ. 233, 7 Αυγούστου και 14 Αυγούστου «Κήπος Αϊδίν», σ. 263 & 275.

³⁴⁸ Αμάλθεια. (1922). 13, 24 και 29 Μαρτίου και 3 Απριλίου «Θέατρον Σμύρνης», σ. 24, 42, 48 & 58.

³⁴⁹ Αμάλθεια. (1922). 5 και 9 Αυγούστου. Ιταλικόν μελόδραμα, σ. 259 & 265, 12, 13, 14 και 18 Αυγούστου. Θέατρον Κυβέλη, σ. 271, 273, 274 & 279.

(κοντραμπάσο).

Από 26/7 εντάσσεται στο σχήμα και ο διάσημος βιολιστής Καραμπέτ Γκαραμπετιάν και συγχρόνως εγκαινιάζεται η παρουσίαση κλασικών κονσέρτων.

Μεταξύ των έργων, παίχτηκαν και τα εξής: 1) *Marinarella (ouverture)* Fucik, 2) *Herodiade (opera)* Massenet, 3) *Famparetta (solo de violon)* υπό του κ. Καραμπετιάν, 4) *Campane a serra Billi*, 5) *Arlesienne (suite 2)* Bizet, No 1) *Intermezzo*, No 2) *Mennet*, No 3) *Farantole*.

Επίσης παίχτηκαν τα εξής: 1) *Ορπέ Ουβερτήρ* του Όφενμπαχ, 2) Σαμψών και Δαλιδά, όπερα του Σεν Σάνς, 3) Σουβενίρ, σόλο βιολιού, Ταραντέλλα υπο του κ. Καραμπινάτε, 4) Σουίτ Καυκασιάν του Ιβανόφ, 5) *Τορεαντόρ και Ανταλούζα*, του Ρουμπινστάϊν.³⁵⁰

Στον Τύπο της Σμύρνης καταγράφονται συχνά ειδήσεις που αφορούν τη βυζαντινή μουσική και την εκκλησιαστική ψαλτική ζωή της πόλης. Αγγελίες για ιεροψάλτες, διορισμοί πρωτοψαλτών, αλλά και αναφορές σε μουσικούς χορούς που συμμετέχουν σε λατρευτικές εκδηλώσεις σκιαγραφούν τη σημασία της ψαλτικής τέχνης και τον ρόλο των ιεροψαλτών στις εκκλησιαστικές και κοινωνικές δραστηριότητες της εποχής.

Κυριακή 22 Μαΐου

Ζητείται καλλίφωνος και μουσικός αριστερός Ιεροψάλτης για τον Ι.Ν. Γεωργίου.³⁵¹

Παρασκευή 10 Ιουνίου

Ο Ι. Ν. Αγ. Αικατερίνης προσλαμβάνει τον Ιεροψάλτην και καθηγητή της Βυζαντινής μουσικής στο Διδασκαλείον της Σμύρνης κ. Κωνσταντίνο Μεταξά ως πρωτοψάλτη, με συνεργάτη του τον Ιεροψάλτη κ. Δωρόθεο Βουτζαδόπουλο και μουσικό χορό «τον τελειότερον εν Σμύρνη».³⁵²

Σάββατο 16 Ιουλίου

Μουσικός χορός υπό τον πρωτοψάλτη κ. Πέτρο Μανέα θα ψάλλει στον Ι. Ν. Αγίας Μαρίνας (στο Κοκάργιαλι) την Κυριακή 17 Ιουλίου.³⁵³

Σάββατο 23 Ιουλίου

Την Δευτέρα 25/7, στο πανηγύρι της Αγίας Άννης στο Κορδελιό, κατά την λειτουργία θα ψάλλει χορός εκ των δοκιμοτέρων Ιεροψαλτών της Σμύρνης και στον χώρο της πανηγύρεως

³⁵⁰ Αμάλθεια. (1922). 18 και 20 Μαΐου. Κήπος Καφενείου Παρισίων, σ. 124 & 128, 26 Ιουλίου. Διάσημος βιολιστής καλλιτέχνης, σ. 241, 29 Ιουλίου. Κήπος Καφενείου Παρισίων, σ. 247, 5 Αυγούστου. Καφενείον Παρισίων, σ. 259.

³⁵¹ Αμάλθεια. (1922, 22 Μαΐου). Ζητείται, σ. 132.

³⁵² Αμάλθεια. (1922, 10 Ιουνίου). Ιερός ναός Αγ. Αικατερίνης, σ. 164.

³⁵³ Αμάλθεια. (1922, 16 Ιουνίου). Ιερός ναός Αγ. Μαρίνης, σ. 225.

θα παιανίζει η μουσική ορχήστρα του Ορφανοτροφείου Σμύρνης.³⁵⁴

Τρίτη 26 Ιουλίου

Ζητείται διδάσκαλος και Ιεροψάλτης στο Αϊδίνιο.³⁵⁵

Οι συζητήσεις γύρω από τη μουσική εκπαίδευση και τη λειτουργία μουσικών συλλόγων στη Σμύρνη απασχολούν τον Τύπο της εποχής. Μέσα από άρθρα και παρεμβάσεις, μουσικοί και ερασιτέχνες εκφράζουν τις ανησυχίες τους για τη διάλυση μουσικών φορέων, την περιορισμένη υποστήριξη στη «σοβαρή μουσική» και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μουσικοί στην επαγγελματική τους πορεία.

Σάββατο 18 Ιουνίου

Σε μακροσκελές άρθρο του το Σάββατο 18 Ιουνίου στην εφημερίδα Αμάλθεια, ο καθηγητής μουσικής κ. Δ. Γ. Μιλανάκης, ιδρυτικό μέλος του Μουσικού ομίλου «Ορφέως» και καθηγητής του ωδείου Παρισίων, αναφέρεται στην συζήτηση που άνοιξε η εφημερίδα για την ίδρυση «Φιλαρμονικής» στη Σμύρνη. Αναφέρεται και στις φιλότιμες προσπάθειες που έγιναν προ ενός έτους για τον ίδιο σκοπό, του φίλου του κ. Αλεξ. Καζαντζή, (άριστου βιολιστή, καθηγητή του ωδείου Βρυξελλών, ιδρυτή του ωδείου Θεσσαλονίκης) και δεν καρποφόρησαν και εκφράζει τη λύπη του που διαλύθηκαν σχεδόν όλοι οι μουσικοί όμιλοι και μουσικές σχολές που ασχολούνταν με την «σοβαρή μουσική» και οι μουσικοί των τώρα παίζουν σε καφωδεία ή σε ορχήστρες ελαφρών κωμειδυλλίων.³⁵⁶

Κυριακή 26 Ιουνίου

Μια βδομάδα μετά, τη δημοσίευση του άρθρου του κ. Μιλανάκη, την 26/6, ο ερασιτέχνης μουσικός Ιωάννης Καλούμενος, αναφερόμενος στο ίδιο θέμα της ελλείψεως Φιλαρμονικής, μουσικών συλλόγων και μουσικής παιδείας στη Σμύρνη αναφέρει αναλυτικά όλα τα αίτια που οδήγησαν σε αυτό το αποτέλεσμα, αναφερόμενος και σε διακεκριμένους μουσικούς που άλλος έφυγε για Αθήνα (Στέφανος Γιατράς), άλλος ίδρυσε μαντολινάτα (Ιωάννης Μαγκλής) και άλλοι εγκατέλειψαν το επάγγελμα για οικονομικούς λόγους.³⁵⁷

Τέλος η μουσική δραστηριότητα στη Σμύρνη καταγράφεται στον Τύπο μέσα από αναφορές σε θεατρικές επιθεωρήσεις, συναυλίες και εμφανίσεις μουσικών συνόλων σε χώρους

³⁵⁴ Αμάλθεια. (1922, 23 Ιουλίου). Πανήγυρις Αγίας Άννης, σ. 237.

³⁵⁵ Αμάλθεια. (1922, 26 Ιουλίου). Ζητείται, σ. 241.

³⁵⁶ Αμάλθεια. (1922, 18 Ιουνίου). Η Ίδρυσις φιλαρμονικής, σ. 177.

³⁵⁷ Αμάλθεια. (1922, 26 Ιουνίου). Η φιλαρμονική, σ. 189.

διασκέδασης. Στρατιωτικές μπάντες, ορχήστρες και μεμονωμένοι μουσικοί εμπλουτίζουν το ψυχαγωγικό τοπίο της πόλης, ενώ παράλληλα δημοσιεύονται ειδήσεις για εκδόσεις μουσικών έργων και φιλανθρωπικές εκδηλώσεις με μουσικό χαρακτήρα.

Μουσικός θίασος Νέζερ

Από την Κυριακή 3 Απριλίου στο θέατρο Κυβέλης μέχρι την 17/4 ο μουσικός θίασος επιθεωρήσεων των Δεσποινίδων Νέζερ θα δώσει μερικές παραστάσεις. Θα παιχτούν η Αθηναϊκή επιθεώρηση «Παναθήναια», το *Σινεμά Καμπαρέ*, τα *Σκαπανάκια* και ο *Βαπτιστικός* γαλλική διασκευασμένη κωμωδία μετ' ασμάτων.³⁵⁸

Πέμπτη 17 Μαρτίου

Ο Δημοδιδάσκαλος κ. Θ. Θεοδωρίδης εκδίδει σε τεύχη μελοποιημένα σχολικά ποιήματα, περιλαμβάνοντας έργα όπως *ο μανδρόσκυλος* και *το Ρόδον μου*, καθώς και τη μουσική τους.³⁵⁹

Σάββατο 19 Μαρτίου

Την Κυριακή 20 Μαρτίου στρατιωτικοί της μουσικής της Στρατιάς, του Δ' Στρατ. Νοσοκομείου και άνδρες του Ασυρμάτου Κοκάργιαλι συμπράττουν σε Ευεργετική μουσική συναυλία στο κινηματοθέατρο Σκανδάλη.³⁶⁰

Σάββατο 4 Ιουνίου

Ορχήστρα εξ οκτώ οργάνων ξεκινάει παραστάσεις από Κυριακή 5 Ιουνίου στο κέντρο Λούνα Πάρκ. Διακρίνονται οι μουσικοί : ο βιολιστής κ. Δούλης καθηγητής ωδείου Θεσσαλονίκης, ο πιανίστας κ. Ρίγκο, και ο βιολιστής κ. Ερρίκος Καλλέγιας.³⁶¹

Κυριακή 3 Απριλίου

Η περίφημος μουσική του Σπλέντιτ, Περίλλο και Σία θα παίζει για 3 ημέρες το Πάσχα στο ξενοδοχείο Παλλάς.³⁶²

Σάββατο 2 Ιουλίου- Κυριακή 3 Ιουλίου

Η Μουσική του καλλίφωνου Θεοδωράκη θα παίζει στο ζυθοπωλείο Αθανασούλα στο Κοκάργιαλι από Σάββατο 2 Ιουλίου.³⁶³

³⁵⁸ Αμάλθεια. (1922). 31 Μαρτίου, 3 και 16 Απριλίου. Θέατρον Κυβέλης, σ. 52, 58 & 70.

³⁵⁹ Αμάλθεια. (1922, 17 Μαρτίου). Σχολικά άσματα, σ. 30.

³⁶⁰ Αμάλθεια. (1922, 19 Μαρτίου). Ευεργετική συναυλία, σ. 34.

³⁶¹ Αμάλθεια. (1922, 4 Ιουνίου). Εις του Λούνα παρκ, σ. 154.

³⁶² Αμάλθεια. (1922, 3 Απριλίου). Ξενοδοχείον Παλλάς, σ. 58.

³⁶³ Αμάλθεια. (1922, 2-3 Ιουλίου). Ζυθοπωλείον Αθανασούλα, σ. 201-202.

5.8.2. ΣΥΝΟΨΗ έτους 1922

Το 1922 στη Σμύρνη, λίγο πριν την καταστροφή, η μουσική ζωή της πόλης παρουσίασε δραστηριότητα, παρά τις πολιτικοστρατιωτικές αβεβαιότητες της εποχής.

Στρατιωτική μουσική δραστηριότητα

Η στρατιωτική μπάντα της Στρατιάς Μικράς Ασίας, με έδρα την Περαιά, πραγματοποίησε σειρά δημόσιων εμφανίσεων σε ανοιχτούς χώρους όπως ο κήπος του ζυθοπωλείου Αϊδίν, ο κήπος Αθανασούλα και εορτές στο Κορδελιό. Οι εμφανίσεις της είχαν εορταστικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα, συμβάλλοντας στη δημόσια ψυχαγωγία.

Θέατρο και όπερα

Ο θίασος της Οδέττης Μαριόν ανέβασε ελαφρά θεάματα και οπερέτες όπως *Η Δούκισσα του Μπάλ Ταμπαρέν* και *Ο Κόμης του Λουξεμβούργου*, με συμμετοχή της Ελληνίδας σοπράνο Μαρία Ταμπάση. Αργότερα, άλλος ιταλικός θίασος στο θέατρο Κυβέλη παρουσίασε κλασικές όπερες όπως *Τόσκα*, *Τραβατόρε*, *Αϊντα* και *Ερνάνης* με γνωστούς λυρικούς τραγουδιστές.

Κοσμική μουσική και χώροι διασκέδασης

Το Καφέ Παρισίων ξεκίνησε τη θερινή του περίοδο με διεθνή ορχήστρα υπό τον Λ. Παλλίνη, με συμμετοχή επιφανών μουσικών και ρεπερτόριο από έργα κλασικής και ρομαντικής μουσικής. Συναυλίες και εμφανίσεις ορχηστρών σημειώθηκαν και στο ζυθοπωλείο Αθανασούλα, το ξενοδοχείο Παλλάς, το κινηματοθέατρο Σκανδάλη και το θερινό κέντρο «Λούνα Παρκ», με καλλιτέχνες όπως οι Δούλης, Καλλέγιας και Ρίγκο.

Εκκλησιαστική και βυζαντινή μουσική

Η βυζαντινή μουσική και οι ιεροψάλτες διατηρούν ισχυρή παρουσία. Καταγράφονται αγγελίες για θέσεις ιεροψαλτών και ειδήσεις για αναθέσεις καθηκόντων σε διακεκριμένους πρωτοψάλτες όπως ο Κωνσταντίνος Μεταξάς και ο Πέτρος Μανέας. Σε πανηγύρεις και θρησκευτικές τελετές, οι εκκλησιαστικές χορωδίες πλαισιώνονται από μουσικές ορχήστρες.

Προβληματισμοί για τη μουσική παιδεία και τους θεσμούς

Η εφημερίδα φιλοξενεί ανησυχίες για τη συρρίκνωση της μουσικής παιδείας. Ο καθηγητής Δ. Γ. Μιλανάκης επισημαίνει την αποτυχία δημιουργίας Φιλαρμονικής και την παρακμή σοβαρών μουσικών σχημάτων. Ο ερασιτέχνης μουσικός Ι. Καλούμενος προσθέτει ότι πολλοί αξιόλογοι μουσικοί εγκατέλειψαν την πόλη ή το επάγγελμα, εξαιτίας της έλλειψης στήριξης και των δύσκολων οικονομικών συνθηκών.

Επιθεώρηση και ευεργετικές συναυλίες

Ο μουσικός θίασος των Δεσποινίδων Νέζερ παρουσίασε επιθεωρήσεις και μουσικές

κωμωδίες όπως *Παναθήναια* και *Ο Βαπτιστικός*. Διοργανώνονται ευεργετικές συναυλίες με τη συμμετοχή στρατιωτικών μπαντών και μουσικών από το στρατιωτικό νοσοκομείο και άλλες μονάδες.

Συνολική εικόνα – πολιτιστική ακμή και αβεβαιότητα

Η εικόνα που αποτυπώνεται μέσα από τον Τύπο της Σμύρνης το 1922 είναι αυτή μιας πόλης με ζωντανή και πλούσια πολιτιστική ζωή, παρά την πολιτικοστρατιωτική αβεβαιότητα της εποχής. Η μουσική – τόσο λαϊκή όσο και λόγια – διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στην κοινωνική ζωή: από τις στρατιωτικές μπάντες μέχρι τις ιταλικές όπερες, και από τις θεατρικές επιθεωρήσεις έως τη βυζαντινή ψαλτική, η Σμύρνη ακτινοβολούσε πολιτισμό.

6. ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

6.1. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗΣ

Πριν καταλήξουμε στα τελικά συμπεράσματα της έρευνας, είναι απαραίτητο να εξετάσουμε την ίδια την εφημερίδα *Αμάλθεια*. Η παρουσίαση των γεγονότων στις σελίδες της δεν είναι ουδέτερη, καθώς αποτελεί **αποτέλεσμα της οπτικής των συντακτών της**. Τα άρθρα της, κατά την περίοδο που εξετάζεται, υπογράφονται κυρίως από τους δύο σταθερούς λόγιους συντάκτες της (Σ. Σολομωνίδης, Γ. Υπερίδης), με ενεργή παρουσία στη δημόσια και πνευματική ζωή της Σμύρνης. Η καθημερινή αυτή εφημερίδα, δεν καταγράφει απλώς την επικαιρότητα, τη σχολιάζει και τη διαμορφώνει.

Η *Αμάλθεια* είναι γραμμένη στην καθαρεύουσα³⁶⁴, τη γλώσσα που εκείνη την εποχή συμβόλιζε το κύρος, τη μόρφωση και την εθνική ταυτότητα. Αν και καταφέρνει να φτάνει σε μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού, το περιεχόμενό της, η γλώσσα που χρησιμοποιεί και οι ιδεολογικές της κατευθύνσεις δείχνουν πως κυρίως απευθύνεται σε ένα αστικό, μορφωμένο και εύπορο κοινό της ελληνικής κοινότητας της Σμύρνης.

Μέσα από τις σελίδες της προβάλλεται ένας πολιτισμικός λόγος έντονα εθνικός, φιλοευρωπαϊκός και αστικοκεντρικός. Το ύφος των κειμένων και η επιλογή των γεγονότων που προβάλλονται, συνθέτουν μια εικόνα πολιτισμικής ταυτότητας που επιδιώκει να ταυτιστεί με το δυτικό πρότυπο και να αναδείξει τη λόγια παιδεία του ελληνισμού της Σμύρνης. Οι συντάκτες της αρθρογραφούν με στόχο τη διαμόρφωση ενός ελληνικού αστικού κοινού, προβάλλοντας αξίες όπως η παιδεία, η μουσική, το θέατρο, η πρόοδος, η πολιτισμένη συμπεριφορά και η εθνική ταυτότητα.

Η εικόνα της μουσικής ζωής που αποτυπώνεται, επομένως, δεν είναι ουδέτερη, αλλά διαμορφώνεται από τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα ενός συγκεκριμένου κοινωνικού στρώματος, το οποίο και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τι αξίζει να προβληθεί ως μουσική δραστηριότητα.³⁶⁵

³⁶⁴Η προσήλωση των διευθυντών της *Αμάλθειας* στην καθαρεύουσα και η ιδεολογική τους στάση απέναντι στη γλώσσα τούς οδήγησε να εξελληνίζουν συστηματικά τα ονόματα: τα προάστια της Σμύρνης, διάφορες πόλεις και συγγραφείς εμφανίζονταν στις σελίδες της εφημερίδας με ελληνικές αποδόσεις. Το ίδιο συνέβαινε και με τους ξένους μουσικούς και τα έργα τους – ο Beethoven, για παράδειγμα, παρουσιαζόταν ως Μπετόβεν ή Μπετχόβεν, ανάλογα με το κείμενο. Βλ. σχετικά: Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1959). *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922)*, σ.98.

³⁶⁵Δρούλια-Μητράκου, Ε. (2005). Ο Τύπος ως εργαλείο έρευνας. Στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (Επιμ.), *Ο ελληνικός Τύπος 1784 έως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου*, σσ. 477-488. Βλ. επίσης: Για βιογραφικά σημειώματα του Σ. Σολομωνίδη και του Γ. Υπερίδη: Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1959). *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922)*, σσ. 52-74, 75-80.

1. Η παρουσία της μουσικής στην *Αμάλθεια*

Η εφημερίδα *Αμάλθεια* διατηρεί σταθερή και συστηματική αρθρογραφία για την μουσική, καθ'όλη τη χρονική περίοδο που εξετάζεται. Σχεδόν σε κάθε φύλλο της εμφανίζονται περισσότερες από μία αναφορές σε μουσικά ή μουσικοθεατρικά γεγονότα, στοιχείο που φανερώνει το έντονο ενδιαφέρον των συντακτών της για την καλλιτεχνική ζωή της Σμύρνης.

Η ποικιλία στα είδη μουσικής, στους χώρους διεξαγωγής και στους συμμετέχοντες δείχνει ότι η μουσική κατείχε σημαντική θέση στη δημόσια ζωή της πόλης, τουλάχιστον όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα από τις σελίδες του συγκεκριμένου έντυπου.

2. Οι πιο συχνές μορφές μουσικής δραστηριότητας που αναφέρονται στην *Αμάλθεια*

Οι καταγραφές της *Αμάλθειας* αποτυπώνουν ένα πολυεπίπεδο και πλούσιο μουσικό τοπίο, το οποίο περιλαμβάνει εκδηλώσεις κάθε είδους. Στο πεδίο του μουσικού θεάτρου - και γενικότερα στις αναφορές της εφημερίδας - κυριαρχεί το μελόδραμα, ακολουθεί η οπερέτα και το κωμειδύλλιο. Ιδιαίτερη θέση κατέχουν και οι εκδηλώσεις διαφορετικών μουσικών ομάδων, όπως λέσχες, όμιλοι και σύλλογοι, καθώς και οι φιλαρμονικές. Παράλληλα, συχνές είναι οι αναφορές σε συναυλίες είτε μεμονωμένων καλλιτεχνών είτε μουσικών συνόλων που επισκέπτονται ή δραστηριοποιούνται στην πόλη. Ανάμεσα στις μορφές μουσικής δραστηριότητας που καταγράφονται συχνά, συγκαταλέγονται και οι θρησκευτικές τελετές με μουσική συνοδεία – εκκλησιαστική ή κοσμική, ή και συνδυασμό των δύο – καθώς και εκδηλώσεις που οργανώνονται από εκκλησιαστικούς συλλόγους. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα φιλοξενούν συχνά μαθητικές συναυλίες, ενώ διοργανώνονται και μουσικές εκδηλώσεις με φιλανθρωπικό ή ευεργετικό χαρακτήρα, τόσο εντός όσο και εκτός του σχολικού πλαισίου. Ιδιαίτερη παρουσία έχει και η στρατιωτική μουσική, με τις μπάντες των στρατών να συνοδεύουν εθνικές εορτές και τελετές. Οι πιο συχνές αναφορές αφορούν τις ευρωπαϊκές κοινότητες και λιγότερες είναι αυτές με τουρκικές και ελληνικές. Τέλος, αν και σπανιότερα, καταγράφονται και μουσικές δραστηριότητες σε λαϊκούς χώρους ψυχαγωγίας, Ζυθοπωλεία και Καφενεία της πόλης, κυρίως όταν συμμετέχουν ορχήστρες από το εξωτερικό (π.χ. ρουμάνικη ορχήστρα) ή μικρά επαγγελματικά σχήματα με ευρωπαϊκό ρεπερτόριο.

3. Χώροι που φιλοξενούν την μουσική

Η μουσική ζωή της Σμύρνης ξεδιπλώνεται σε πολλούς και διαφορετικούς χώρους, δείχνοντας πόσο σημαντικό ρόλο είχε στην καθημερινότητα της πόλης. Εκδηλώσεις πραγματοποιούνται σε κλειστά και ανοιχτά θέατρα, σε λέσχες και σε καταστήματα της προκυμαίας, όπου η μουσική συνδέεται με την ψυχαγωγία και τη δημόσια ζωή. Παράλληλα, μουσικές δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα στους δρόμους, στις πλατείες και στις γειτονιές, φέρνοντας τη μουσική κοντά σε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού. Η παρουσία της μουσικής σε σχολεία και εκκλησίες φανερώνει και τη σημασία της στο πεδίο της παιδείας και της θρησκευτικής ζωής. Όλοι αυτοί οι χώροι, ιδιωτικοί και δημόσιοι, κλειστοί και υπαίθριοι, συνθέτουν ένα ζωντανό πολιτιστικό τοπίο, στο οποίο η μουσική είναι σταθερά παρούσα.

4. Μουσική και κοινωνική ζωή: ποιοι συμμετέχουν και σε ποιους απευθύνεται

Η *Αμάθεια* δίνει ιδιαίτερη σημασία στα πρόσωπα που στελεχώνουν τη μουσική ζωή της Σμύρνης: καλλιτέχνες, μαέστρους, μουσικούς, καθηγητές ωδείων, μαθητές, αλλά και σε συλλογικότητες όπως φιλαρμονικές και χορωδίες. Τα άρθρα της επαινούν ιδιαίτερα όσους Έλληνες έχουν κλασική μόρφωση, μουσικές σπουδές σε ωδεία του εξωτερικού και με το έργο τους προβάλλουν την Ελλάδα στην Ευρώπη. Συχνές βέβαια είναι και οι αναφορές, στους Ευρωπαίους καλλιτέχνες. Η επιλογή αυτή δεν είναι ουδέτερη καθώς λειτουργεί ως μέσο ανάδειξης της ελληνικής κοινότητας ως μορφωμένης, καλλιεργημένης και ενταγμένης στο ευρωπαϊκό πολιτισμικό ιδεώδες.

Η εφημερίδα φαίνεται να απευθύνεται κυρίως σε ένα μορφωμένο αστικό κοινό. Η χρήση της καθαρεύουσας, σε συνδυασμό με τα πολιτικά, κοινωνικά και πολιτιστικά θέματα που καλύπτει, δείχνουν ότι στοχεύει σε αναγνώστες με παιδεία και ενδιαφέρον για τα κοινά. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε θεατρικές και μουσικές εκδηλώσεις ευρωπαϊκού χαρακτήρα, στοιχείο που μαρτυρά ένα κοινό με καλλιτεχνικές ανησυχίες και επαφή με τον δυτικό πολιτισμό. Επιπλέον, πολλά άρθρα της εφημερίδας προτρέπουν την ελληνική κοινότητα να συμμετέχει ενεργά σε εκδηλώσεις με υψηλή αισθητική αξία, να επιδεικνύει καλλιέργεια και να υποστηρίζει την πολιτιστική της πρόοδο.

Ωστόσο, οι αναφορές της *Αμάθειας* δεν περιορίζονται στην πολιτιστική ελίτ. Από τα άρθρα της φαίνεται η ενεργή συμμετοχή και ευρύτερων στρωμάτων του πληθυσμού. Μουσικές εκδηλώσεις, μαθητικές γιορτές, φιλανθρωπικές παραστάσεις και εκκλησιαστικές τελετές απευθύνονται σε ολόκληρη την ελληνική κοινότητα, ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης. Η *Αμάθεια* αναγνωρίζει και ενθαρρύνει αυτή τη διεύρυνση, προβάλλοντας τη μουσική όχι μόνο

ως μέσο αισθητικής καλλιέργειας, αλλά και ως στοιχείο κοινωνικής συνοχής. Έτσι, η μουσική ζωή της Σμύρνης παρουσιάζεται τόσο ως ένδειξη πολιτισμικής ωριμότητας και καλλιτεχνικής ανάπτυξης της ελληνικής κοινότητας, όσο και ως κοινό πολιτιστικό αγαθό, σημείο συνάντησης και συμμετοχής όλων των μελών της.

5. Η μουσική ως κοινωνικός, πολιτιστικός και εθνικός φορέας

Η λειτουργία της μουσικής δεν περιορίζεται στο πεδίο της ψυχαγωγίας. Αντιθέτως, το αρχαικό υλικό αναδεικνύει τις πολλαπλές χρήσεις της: θρησκευτικές, εθνικές, παιδευτικές, κοινωνικές και φιλανθρωπικές. Η μουσική εμφανίζεται σε όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής: σε τελετουργίες, σε εκπαιδευτικά προγράμματα και εκδηλώσεις, σε κηδείες και σε γιορτές, σε στιγμές πένθους αλλά και σε περιστάσεις πανηγυρισμού. Συχνά αποτελεί μέσο εθνικής συσπείρωσης και αυτοπροβολής, ενισχύοντας την πολιτιστική ταυτότητα της ελληνικής κοινότητας της Σμύρνης. Η μουσική χρησιμοποιείται για φιλανθρωπικούς σκοπούς και λειτουργεί ως εργαλείο διαμόρφωσης χαρακτήρων και ηθών, με τρόπο που να ταιριάζει στο ιδεώδες μιας ευρωπαϊκής, μορφωμένης και ακμαίας κοινωνίας κύρους. Μέσα από όλα αυτά τα συμφραζόμενα, η μουσική δεν είναι μόνο μια μορφή τέχνης για ψυχαγωγία, αλλά παίζει πολλούς ρόλους: εκπαιδευτικό, αισθητικό, εθνικό και ηθικό.

6. Συνέχειες, μεταβολές και πολιτικές εντάσεις

Παρά τις πολιτικές αναταράξεις που γνώρισε η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η περιοχή της Σμύρνης, η *Αμάλθεια* διατηρεί μια εντυπωσιακή συνέπεια στον τρόπο που παρουσιάζει τη μουσική δραστηριότητα. Οι συντάκτες καλούν συστηματικά τους αναγνώστες να ενισχύουν με την παρουσία ή την οικονομική τους συμβολή τις προσπάθειες των μουσικών φορέων. Στο μεταίχμιο της συνταγματικής αλλαγής του 1908, και ιδίως μετά το 1910, παρατηρείται μια πιο έντονη πολιτική χροιά στα σχόλια της εφημερίδας, ιδίως σε σχέση με τη στάση της τουρκικής διοίκησης σε σχέση με τα καλλιτεχνικά δρώμενα. Ωστόσο, το ύφος και η ποιότητα της παρουσίασης των μουσικών γεγονότων δεν μεταβάλλονται. Η επιμονή αυτή στην καταγραφή και προβολή της μουσικής ζωής δηλώνει όχι μόνο αισθητική σταθερότητα αλλά και πολιτισμική ανθεκτικότητα. Η μουσική λειτουργεί ως πεδίο διατήρησης της ελληνικής ταυτότητας σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον, παραμένοντας σταθερός άξονας κοινωνικής συνοχής και πνευματικής καλλιέργειας.

7. Ελλείψεις στην αρθρογραφία

Η Αμάλθεια σπάνια συμπεριλαμβάνει στη μουσική της αρθρογραφία πληροφορίες για άλλες εθνότητες και τις φορές που το κάνει, απλά παραθέτει την είδηση. Δεν υπάρχουν αναφορές για καφωδεία και Καφέ Αμάν που υπάρχουν στην πόλη της Σμύρνης σε πληθώρα. Οι αναφορές σε καφεενεία είναι κυρίως παράθεση της εκ διευθύνσεως αναγγελία για κάποια μουσική εκδήλωση. Οι αναφορές στην ελληνική δημοτική μουσική είναι ελάχιστες και αυτές στα πλαίσια της επιστημονικής έρευνας. Επίσης δεν αναφέρεται καμία εκδήλωση που αφορά λαϊκή μουσική. Ελάχιστες είναι και οι αναφορές στην εστουδιαντίνα.

8. Σκέψεις για τη στάση της Αμάλθειας απέναντι στον πολιτισμό

Βασιζόμενοι σε συστηματική ανάλυση των άρθρων της εφημερίδας Αμάλθεια (1907–1922), παρουσιάζονται οι παρακάτω σκέψεις σχετικά με τον τρόπο που η εφημερίδα εκφράζει και διαμορφώνει πολιτισμικές και κοινωνικές αντιλήψεις.

Η Αμάλθεια δεν περιορίζεται απλά στη μετάδοση πληροφοριών, αλλά επιδιώκει να διαμορφώσει απόψεις και να κατευθύνει τις πολιτιστικές και κοινωνικές τάσεις. Έχει συγκεκριμένες προσδοκίες τόσο από το αναγνωστικό κοινό της όσο και από την ευρύτερη ελληνική κοινότητα της Σμύρνης — κάτι που υπενθυμίζει συχνά. Με αυτόν τον τρόπο αναλαμβάνει έναν ηθικό ρόλο, λειτουργώντας ως είδος επιτηρητή της κοινωνικής συμπεριφοράς.

Τα άρθρα της είναι ένας σταθερός διάλογος με τους αναγνώστες: άλλοτε επαινούν τις καλλιτεχνικές τους επιλογές και ανησυχίες, άλλοτε εκφράζουν δυσαρέσκεια ή επιπλήξεις για τη στάση τους. Ο σκοπός της είναι η πολιτιστική καλλιέργεια των Ελλήνων της Σμύρνης και η ανταπόκρισή τους στα ευρωπαϊκά πρότυπα, χωρίς όμως να χάνεται η αναφορά στο ελληνικό εθνικό κράτος και τα αρχαία ιδεώδη. Στο πλαίσιο αυτό, η θρησκεία παραμένει θεμελιώδες στοιχείο.

Στις σελίδες της προβάλλεται το ιδεώδες του «πολιτισμένου» Έλληνα της Σμύρνης, δηλαδή ενός ανθρώπου που συμμετέχει σε καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, διαθέτει μουσική παιδεία και ακολουθεί κανόνες καλής συμπεριφοράς και αίσθημα ευθύνης προς την κοινότητα. Ωστόσο, η ίδια η εφημερίδα συχνά αποδομεί αυτή την ιδανική εικόνα. Παράπονα για χαμηλή προσέλευση, ακυρώσεις παραστάσεων, ακατάλληλες υποδομές ή και το «χαμηλό επίπεδο πολιτισμού» του κοινού αποκαλύπτουν μια πιο περίπλοκη πολιτιστική πραγματικότητα.

Η *Αμάθεια* δεν αντιμετωπίζει την τέχνη απλώς ως μορφή ψυχαγωγίας, αλλά ως πολιτιστικό κεφάλαιο που συνδέεται στενά με την ταυτότητα, την παιδεία και την ηθική υπόσταση του τοπικού πληθυσμού. Μέσα από αυτή την οπτική, η εφημερίδα λειτουργεί ως καθρέφτης και ταυτόχρονα ως καθοδηγητής της εποχής της.

Πίσω από τη στάση της αναδύεται μια σταθερή αγωνία για το κύρος της Σμύρνης και τη θέση της στον ευρύτερο πολιτιστικό χάρτη. Αυτή η επιμονή αντανακλά μια εποχή πολιτισμικής αυτοπεποίθησης αλλά και ανάγκης για εθνική υπεροχή.

6.2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Η Σμύρνη βιώνει συνολικά τα έτη 1907-1922, μια ζωντανή και πλούσια μουσική δραστηριότητα, φιλοξενεί πλήθος Ευρωπαίων και Ελλήνων μουσικών, μαρτυρώντας την έντονη καλλιτεχνική κινητικότητα της εποχής. Η τάση των Σμυρνίων για τις παραστατικές τέχνες, κάνει την πόλη βασικό προορισμό των καλλιτεχνών.
2. Το ελληνικό αστικό κοινό δείχνει σταθερό ενδιαφέρον για μουσικές εκδηλώσεις, ιδιαίτερα για θεάματα υψηλού κύρους, όπως το μελόδραμα και οι ευρωπαϊκού τύπου συναυλίες, καθώς η μόρφωση και οι εμπειρίες τους από ταξίδια στην Ευρώπη διαμόρφωναν μια πιο απαιτητική και καλλιεργημένη πολιτιστική αντίληψη.
3. Η ενασχόληση με τη μουσική, η παρουσία σε συναυλίες και οι γνώσεις ρεπερτορίου αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της αστικής τάξης της Σμύρνης.
4. Η παρουσία μουσικών συλλόγων, ωδείων και φιλαρμονικών δείχνει τη συστηματική οργάνωση της μουσικής εκπαίδευσης στη Σμύρνη.
5. Η εκκλησιαστική μουσική και οι θεσμοί της εκκλησίας είναι άρρητα συνδεδεμένοι με τους Σμυρνιούς. Καθ όλη την διάρκεια της έρευνας παρατηρείται η ενίσχυση της εκκλησιαστικής μουσικής, με στόχο τη συστηματική διδασκαλία και την διάδοσή της.
6. Οι φιλανθρωπικές μουσικές εκδηλώσεις αποτελούν εξαιρετικά σημαντικό μέσο για την υποστήριξη πολιτιστικών, εκπαιδευτικών και κοινωνικών πρωτοβουλιών στη Σμύρνη, ενισχύοντας τους δεσμούς της κοινότητας και την αίσθηση συλλογικής ευθύνης.
7. Παρότι η μουσική ζωή είναι έντονη και πολυδιάστατη, οι χώροι στους οποίους εκδηλώνεται παραμένουν περιορισμένοι, με τις περισσότερες παραστάσεις να συγκεντρώνονται σε λίγες βασικές αίθουσες και θέατρα της πόλης.

8. Η μουσική εκπαίδευση αποτελεί βασικό πυλώνα της πολιτιστικής ζωής των Ελλήνων της Σμύρνης και ενισχύεται συστηματικά από σχολεία, συλλόγους και την τοπική κοινωνία.
9. Η Αμάλθεια καταγράφει με συνέπεια τη μουσική ζωή της πόλης, δίνοντας έμφαση στην ποιότητα των εκδηλώσεων, την προσέλευση του κοινού και τη σημασία τους για την πολιτιστική ταυτότητα των Σμυρναίων.
10. Το ρεπερτόριο περιλαμβάνει κυρίως έργα ευρωπαϊκών συνθετών, ωστόσο στις σελίδες της *Αμάλθειας* αναδεικνύονται και Έλληνες δημιουργοί, ιδιαίτερα στον χώρο της κλασικής μουσικής και του ελληνικού μελοδράματος, οι οποίοι παρουσιάζονται ως ισάξιοι των ξένων συναδέλφων τους.
11. Οι Έλληνες της Σμύρνης επιδεικνύουν σταθερή αλληλεγγύη και στήριξη προς τους Έλληνες καλλιτέχνες, τόσο μέσα από την οικονομική ενίσχυση των εκδηλώσεων όσο και μέσω της θερμής αποδοχής και εκτίμησής τους.

Ο Τύπος αποτελεί μια εκδομένη ιστορική πηγή με ανεξάντλητο περιεχόμενο, η οποία μπορεί να ερμηνεύεται εκ νέου, κάθε φορά υπό το φως διαφορετικών ερωτημάτων και θεωρητικών προσεγγίσεων.³⁶⁶

Ελπίζω το υλικό που παρουσιάστηκε στην παρούσα εργασία να συμβάλει, έστω και σε μικρό βαθμό, στην ανάδειξη της μουσικής ζωής της Σμύρνης, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα από τις σελίδες της *Αμάλθειας*. Παράλληλα, ευελπιστώ ότι θα αποτελέσει αφετηρία για περαιτέρω μελέτες, που θα αξιοποιήσουν το αρχειακό αυτό υλικό με νέες μεθοδολογίες και ερευνητικές οπτικές.

³⁶⁶ Δρούλια-Μητράκου, Ε. (2005). Ο Τύπος ως εργαλείο έρευνας. Στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών (Επιμ.), *Ο ελληνικός Τύπος 1784 έως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου*, σσ. 477

Βιβλιογραφία Ελληνική

- Αναγνωστοπούλου, Σ. (1998). *Μικρά Ασία, 19ος αι.–1919: Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες. Από το μιλλέτ των Ρωμιών στο ελληνικό έθνος* (Β' έκδ.). Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα.
- Ανδρίκος, Ν. (2012). *Η εκκλησιαστική μουσική της Σμύρνης (1800–1922)*. Μέθεξις.
- Αρχιγένης, Δ. Ι. (1979). *Τα σινάφια της Σμύρνης. Λαογραφικά Β'*. Αθήνα.
- Γιαννακόπουλος, Γ. Α. (2021). *Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως (1861-1922): Η ελληνική παιδεία και η επιστήμη ως εθνική πολιτική στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*. Σύλλογος Κωνσταντινοπολιτών. Αθήνα.
- Δρούλια, Λ., & Κουτσοπαναγού, Γ. (επιμ.). (2008). *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου, 1784–1974* (Τόμ. Α–Δ). Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Αθήνα.
- Ενεπεκίδης, Π.Κ. (1989). *Τραπεζούντα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη: Τρία κέντρα του μικρασιατικού ελληνισμού, 1800–1923*. Ωκεανίδα. Αθήνα.
- Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών. (2005). *Ο ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Αθήνα, 23–25 Μαΐου 2002*. Αθήνα.
- Καλυβιώτης, Α. (2002). *Σμύρνη: Η μουσική ζωή 1900–1922*. Music Corner & Τήνελλα.
- Καρτσωνάκη-Νάκη, Ν. (1965). *Μνήμη Σμύρνης (Χρονικό). Ανάπτυπο από την Επιθεώρηση Τέχνης*. Αθήνα.
- Κέντρο Σπουδής και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού (ΚΕ.ΜΙ.ΠΟ.). (2004). *Πρακτικά 1ου συμποσίου: Ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας από την αρχαιότητα μέχρι την μεγάλη έξοδο* (26–28 Νοεμβρίου). Δήμος Νέας Ιωνίας.
- Κοροβίνης, Θ. (2004). *Οι Ζειμπέκοι της Μικράς Ασίας* (Α' ανατύπ. Ιούνιος 2005). Άγρα: Αθήνα.
- Λαμπιδής, Ο. (2004). *Συμβολή στην οικονομική ζωή της Σμύρνης μετά το 1870*. Εκδόσεις Κανάκη. Αθήνα.
- Μάγερ, Κ. (1957). *Ιστορία του ελληνικού τύπου* (Τόμ. 1). Α. Δημόπουλος. Αθήνα.
- Μαμώνη, Κ., & Ιστικοπούλου, Λ. (2006). *Σωματειακή οργάνωση του ελληνισμού στη Μικρά Ασία (1861–1922)*. Βιβλιοπωλείο της Εστίας. Αθήνα.

- Μυστακίδου, Κ. (2004). *Η Μεγάλη Ιδέα στον Τύπο του Γένους: Ο Τύπος στην Ελλάδα και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (1800–1923)*. Πατάκη. Αθήνα.
- Σειραγάκης, Ε. (2007). *Η Ελληνική Οπερέτα, ένα αχαρτογράφητο είδος. Δρώμενα θεατρικό περιοδικό, περίοδος Β', τεύχος Ι, σ. 36-51*.
- Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1972). *Η ελληνικότητα της Σμύρνης*. Αθήνα.
- Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1959). *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη (1821–1922)*. Παπαζήσης. Αθήνα.
- Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1961). *Η παιδεία στη Σμύρνη*. Αθήνα.
- Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1963). *Μνήμη Σμύρνης*. Αθήνα.
- Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1966). *Σμυρναίοι ακαδημαϊκοί*. Αθήνα.
- Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1966). *Σμυρναϊκά σημειώματα*. Αθήνα.
- Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1957). *Της Σμύρνης*. Αθήνα.
- Σολομωνίδης, Χ. Σ. (1954). *Το θέατρο στη Σμύρνη (1657–1922)*. Αθήνα.
- Σταματοπούλου-Βασιλακάκου, Χρ. (2008). Το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη: Μια σφαιρική προσέγγιση. Στο *Πρακτικά 3ου Συμποσίου: Τρεις χιλιετίες μικρασιατικού πολιτισμού (Επιστήμες – Γράμματα – Τέχνες)*, 23–25 Νοεμβρίου 2007 (σσ. 225–237). Νέα Ιωνία: Κέντρο Σπουδών και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού (Κ.Ε.ΜΙ.ΠΟ.) Δήμου Νέας Ιωνίας.
- Συλλογικό έργο. (2001). *Σμύρνη, η Μητρόπολη του Μικρασιατικού Ελληνισμού*. Έφεσος. Αθήνα.
- Χατζηπανταζής, Θ. (1986). *Της Ασιάτιδος Μούσης Ερασταί: Η ακμή του Αθηναϊκού καφέ αμάν τα χρόνια του Γεωργίου Α'*. Αθήνα: Στιγμή.

Βιβλιογραφία Αγγλική

- Arslan, A. (2004). *Ο ελληνικός τύπος στο Οθωμανικό κράτος*. Επτάλοφος.
- Georgelin, H. (2023). *Η Σμύρνη σε κλοιό πολέμου (1914-1922) [Smyrne dans la guerre: Novembre 1914-septembre 1922]*. Ηρόδοτος.
- Georgelin, H. (2007). *Σμύρνη: Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους εθνικισμούς* (Μ. Μαλακέφα, Μετ.). Κέδρος. (Πρώτη έκδοση το 2005).
- Zürcher, E. J. (2004). *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας* (μτφ. Β. Κεχριώτης). Αλεξάνδρεια.

Πηγές αποδελτίωσης

ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

<https://library.parliament.gr/Ψηφιακή-Βιβλιοθήκη/Εφημερίδες-και-Περιοδικά>

16188 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1907** (04-08) ΑΠΡ. - ΑΥΓ. Ε Εκδίδεται άπαξ της εβδομάδος. Συντάκτης και Ιδιοκτήτης Ι. Σαμιωτάκης. Τυπογραφεία της Αμάλθειας.

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=43909>

16189 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1907** (09-12) ΣΕΠΤ. - ΔΕΚ. Ε Εκδίδεται άπαξ της εβδομάδος. Συντάκτης και Ιδιοκτήτης Ι. Σαμιωτάκης. Τυπογραφεία της Αμάλθειας.

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=43910>

13272 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1908** (01-06) ΙΑΝ. - ΙΟΥΝ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=43906>

13273 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1908** (07-12) ΙΟΥΛ. - ΔΕΚ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=47503>

12629 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1909** (01-06) ΙΑΝ. - ΙΟΥΝ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=35074>

12630 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1909** (07-12) ΙΟΥΛ. - ΔΕΚ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=35073>

13274 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1910** (01-06) ΙΑΝ. - ΙΟΥΝ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=43907>

13275 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1910** (07-10) ΙΟΥΛ. - ΟΚΤ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=43908> 29 / 389 Α.Α.

12554 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1911** (01-06) ΙΑΝ. - ΙΟΥΝ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=46319>

12555 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1911** (07-12) ΙΟΥΛ. - ΔΕΚ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=44425>

12631 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1912** (01-06) ΙΑΝ. - ΙΟΥΝ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=35765>

12556 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1912** (07-12) ΙΟΥΛ. - ΔΕΚ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=46320>

12557 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1913** (01-06) ΙΑΝ. - ΙΟΥΝ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=44424>

12558 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1913** (07-12) ΙΟΥΛ. - ΔΕΚ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=46321>

8043 ΑΜΑΛΘΕΙΑ (Η) ΣΜΥΡΝΗ **1922** (03-09) ΜΑΡΤ. - ΣΕΠΤ. Ε

<https://digitallib.parliament.gr/library.asp?item=43917>